

3454

ՅԱՆ

БИБЛИОТЕКА
ИНСТИТУТА
ВОСТОКОВЕДЕНИЯ
Академии Наук
СССР

ԿՐՈՆԸ 3ԵԿ

ԱՇԽԱՏԱՎՈՐՈՒԹՅԱՆ
ԱՌՈՂՋԱՊԱՅՈՒԹՅՈՒՆԸ

215

Կ-12

ԿՈՒՍԴՐԱՏ
3ԵՐԵԿԱՆ
1 9 3 3

23 SEP 2008

215
15-12

ԲՃ. Ա. ՄԱԴՈՅԱՆ

ԿՐՈՆԸ ՅԵՎ ԱՇԽԱՏԱՎՈՐՈՒԹՅԱՆ
ԱՌՈՂՋԱՊԱՀՈՒԹՅՈՒՆԸ

ՅԵՐԵՎԱՆ

1933

ԿՈՒՍՆՐԱՏ

21.06.2013

3954

Նվիրում է սոցիալիզմի եկոնոմիկայի

հիմքը կազմող 518 հսկաներին՝

ՀԵՂԻՆԵԱԸ

58341-67

БИБЛИОТЕКА
ИНСТИТУТА
ВОСТОКОВЕДЕНИЯ
Академии Наук
СССР

Ն Ա Խ Ա Ք Ա Ն

Այս փոքրիկ զրբուկը կազմելիս գլխավորապես լերկու-
նագրապես եմ ունեցել «Անհրաժեշտ և մասսաներին (գլուղացիա-
կան և արհեստավորական—Ա. Մ.) աթեիստական պրոպագան-
դային վերաբերող ամենաբազմազան նյութ օտ, ծանոթացնել
նրանց կյանքի բոլոր բնագավառների փաստերին, մոտենալ նրանց
այս ու այն կերպ այն նպատակով, վերաբերողի նեցաբեքեք նրանց,
զարթեցնենք նրանց կրոնական քնից, սթափեցնենք նրանց ամե-
նասարքեք կողմերից, բազմազան յեղանակներով և այլն»* (Լենին)։

«Վերցնենք հակակրոնական աշխատանքը բժշկականության
գծով։ Այսպես զույնիչ չի արված. սանիտարական թանգարան-
ները ցույց են տալիս, որինակ, թե ինչ ֆուսներ և հասցնում ալ-
կոհոլիզմը, ինչ ֆուս և բերում դպրոցներում սխալ նստելը և
այլն, քաջ քոլորովին չեն խոսում այն հարցի շուրջը, թե ինչ ֆուս
և բերում կրոնը ժողովրդական առողջությանը։

Զի կարելի հարցը դնել այնպես, թե այդ բոլորի մասին
պետք և ցույց տալ հակակրոնական թանգարաններում։ Բժշկա-
կան կադրերի պատրաստման ծրագրի մեջ պետք և մտցնել նաև
հակակրոնական պրոպագանդայի խնդիրները։ Սանիտարական
թանգարանները նույնպես չեն կարող մատներ լինել արանքով նա-
յել այն ֆուսներին, վոր պատճառում և կրոնը ժողովրդական
առողջությանը**։

Թե վորքանով են ինձ այդ յերկու նպատակները հաջողվել,
թողնում եմ ընթերցողին դատելու Համենայն դեպս, շատ շնոր-
հակալ կլինեմ այն ընկերներին, վորոնք զրբուկիս թերություն-
ների մասին կհայտնեն ինձ։

Հ Ե Ղ Ի Ն Ա Կ

* Լենին, «Ծառանչող աթեիզմի նշանակության մասին», Յերկերի ժողո-
պածու, 20-րդ հատոր, մաս 2-րդ։

** А. Т. Лукачевский, «Очередные задачи борьбы с религией и меж-
дународная работа союза воинствующих безбожников». Изд. 1931 г.

ԿՐՈՆԸ ԲՈՒՐԺՈՒԱԶԻԱՅԻ ՁԵՌՔԻՆ ՎՈՐՊԵՍ ՇԱՀԱԳՈՐԾՄԱՆ
ՄԻ ՁԵՆՔ

«Կրօնը ժողովրդի ուսմանն է և Կրօնը հոգևոր ոգու մի տեսակն է, վորի մեջ կապիտալի ստրուկները փչացնում են իրենց մարդկային կերպարանքը և քիչ թե շատ մարդավայել իրենց կյանքի պահանջներն են խեղդում: Այսպես է Քնդորոշել Կրօնը համաշխարհային պրոլետարիատի գեղավոր ընկ. Լենինը:

Այո, Կրօնը մի միջոց է աշխատավորութեանը մթնոթյան ու խավարի մեջ պահելու, շղմեցնելու նրա ուղեղը, հարբեցնելու ու շարունակ ցնորքների մեջ պահելու նրան:

Կրօնը մի զենք է բուրժուազիայի ձեռքին, վորջ աշխատավորութեանը ճնշելու և տարբեր ազգութիւնների աշխատավորութեանն իրար դեմ հրահրելու համար (հալթուրք, հրլա և այլն):

«Բոլոր արդի կրօններն ու լեկեղեցիները, բոլոր և տմեն տեսակի կազմակերպութիւնները մարքսիզմը միշտ քննարկում է, վորպես բուրժուական ռեակցիայի որգաններ, վորոնք ծառայում են շահագործման պաշտպանութեանը և բանվոր դասակարգը շղմեցնելուն»:

«Արդի կրօնի արմատները կապիտալի աջն ուժի վախն է, վորը կույր է, վորովհետև չի կարող նախատեսանվել ժողովրդական մասսաների կողմից, վորը պրոլետարի և մանր արտադրողի կյանքի յուրաքանչյուր քայլափոխում ապառնում է բերել և բերում է նրան «հանկարծակի», «անսպասելի», «պատահական» քայքայում, կործանում,

մուրացիկ, պոռնիկ դառնալու կամ սովամահ լինելու վտանգ»:

«Շահագործվող դասակարգերի անգործությունը շահագործողներին դեմ մղվող պայքարում նույնպես հանդերձյալ կյանքի հավատն է ծնում, ինչպես և վայրենու անգործությունը բնության դեմ պայքարելու գործում ծնում է ասավածների, սաստանանների, հրաշքների և այլ բաների հավատը» (Լենին):

Այսպիսով միանգամայն պարզ է, թե ինչու համար է կրոնը և ինչ դեր է նա կատարում:

Այժմ տեսնենք, թե ինչ է ասում ավետարանը,—հոգևորականների և բուրժուազիայի ամենաուժեղ զինքը,

1. «Ամեն անձն՝ վոր իշխանությունն ենք և՛ թող հնազանդութենով կենա, պատճառ վոր իշխանությունը վոչ մինից չե, չեթե վոչ աստվածանից, և նրանք վոր կան աստվածանից են կարգված»:

2. «Ապա ուրեմն նա՝ վոր իշխանությունը հակառակ է կենում՝ աստուծո հրամանին է հակառակ կենում և նրանք՝ վոր հակառակ են կենում՝ իրենց անձերուն համար դատաստան կրնդունին»:

3. «Պատճառ վոր՝ նա աստուծո պաշտոնյա չե քեզ համար դեպի բարին, ասլա թե վոր չարագործ լինիս՝ վախե, ինչու վոր՝ նա զուր տեղը սուրը չի կապիլ մեջքին, նա աստուծո սպասավոր է, բարկութենով վրեժխնդրություն անելուց նրան՝ վոր չարն է գործում»:

4. «Ուրեմն՝ ամենին վճար վճարեցեք ինչ պարա վոր կա, ում վոր հարկ՝ հարկը, ում վոր մաքս՝ մաքսը, ում վոր վախ՝ վախը, ում վոր պատիվ՝ պատիվը» (Նոր կտակարան, Առ հռովմայեցիսն, գլուխ ԱԳ, 1—7):

Ահա տեսնում ենք, թե ինչ է ասում կրոնականների (հետևապես և բուրժուազիայի) սուրբ գիրքը,—նրանց այդ «որենադրությունը»։ Հպատակվիր իշխանությունը (այսինքն կապիտալիստներին), վորովհետև նա ասածուց է,

հնազանդվիր ու կատարիր ալն բուրքը, ինչ վոր կհրամայե բուրժուազիան, վորովհետև այդ աստուծո հրամանն է:

Բուրժուազիան ամեն միջոցի դիմում է՝ աշխատավորական լայն մասսաների մեջ տարածելու Պողոս առաքյալի վերոհիշյալ մաքերը։ Իսկ ում միջոցով է տարածում այդ, չեթե վոչ հոգևորականության և ամեն ոք, նոր ու նորանոր կառուցվող լեկեղեցիների ու վանքերի միջոցով:

Այսոր Ամերիկայում, Գերմանիայում և ընդհանրապես կապիտալիստական յերկրներում ամեն ոք միևնույն լեկեղեցի լին ուծում (բացում)։ Բուրժուազիան վոչինչ չի խնայում դրա համար, չե՛ վոր դասակարգային պայքարի սրման ժամանակ կրոնն ամենալարևոր և ամենազորեղ զենքերից մեկն է։ Նրա ինչ գործն է, վոր իր սխտեմի պատճառով որեցոր աճում է գործադրկությունը, վոր միլիոնավոր գուժագուրկներ մատնված են սովի ու քաղցի։ Դիմենք դարձյալ ավետարանին:

«Ճորտեր՝ հնազանդ լեղեք ձեր տերերին ամեն բանի մեջ։ Զե թե աչքի առաջին ծառայություն անելով, լերեսպաշտների պես, բայց սրտի միամտութենով, տերիցը վախենալով» (Առ կողոսացիսն, գլուխ Գ, տող 22):

«Ամենին պատվեցիք, յեղբայրասիրություն սիրեցեք։ Աստվածանից վախեցեք, թագավորին պատվեցեք»:

«Ծառաները հնազանդ լինեն տերերին ամեն վախով, չե թե մենակ նրանց, վոր բարերար և հեզահոգի չեն, բայց նրանց ել, վոր խստաբարոնք են» (Պետրոս 1-ին, գլուխ Բ, տող 17—18):

Այժմ տեսնենք, թե վորքանով է ոգտագործել շահագործող դասակարգն իր հոգևորականության հետ միասին ավետարանի վերոհիշյալ աստվածային որենքները:

Հեռու չգնանք, վերցնենք ցարական Ռուսաստանը:

1. Սրբազան սինոդը ուներ	31,468 ճորա
2. Արխիեպրական տներն ունեին	132,946 »
3. Վանքերն ունեին	660,185 »
4. Մայր տաճարները և յեկեղեցիները	35,003 »

Ամբողջ հոգևորականութունն աշխատող Ռուսաստանում ունեւ համարյա մեկ միլիոնանոց ճորտերի հսկա բանակ: Աշխատեցնում եր իր ուզածի պես, չարչարում ու տանջում համաձայն ավետարանի վորոհիշյալ խոքի չե՛ վոր հոգևորականութունը նուէնպես մի միջնորդ և «աստուծո և մարդկության» միջև, հետեապես նա լել աստուծո կողմից ե յիագորված, և այն բոլորն՝ ինչ ասում ե, կատարում ե հոգևորականութունը, ասում ե ու կատարում աստվածը: Չե՛ վոր նա ևս տեր ե, հետեապես նրան ևս անկեղծորեն, «առանց շողքորթութւան» պետք ե լսել, կատարել նրա հրամանները, հպատակվել նրան:

1890 թվին Ռուսաստանում կար 88,628 լեկեղեցի, վանք և 165,614 քահանա, տիրացու, արեղա և այլն: Յեթե ժանդարմերիան իր բացահայտ սպիւններով և դաշուխներով եր գործում, ապա աղ հարյուր հազարավոր նուէնանման կազմակերպված «հոգևոր» սև բանակն սկզբում հարբեցնում եր աշխատավորութւանը, ապա միայն խլում նրա վերջին կարողութունը, նրա արյան վերջին կաթիլը:

Այն ժամանակ, լերք ցարական Ռուսաստանի միլիոնավոր աշխատավոր գլուղացիութունը հողագործ եր, լեկեղեցիները միայն Յեվրոպական Ռուսաստանում (50 նահանգ) ունելին մոտ լերկու միլիոն գեսլատին հող, իսկ վանքերը՝ 800 դես:

Յեվ ահա աշխատավոր գլուղացին թողնում ե իր ընտանիքը քաղցած, սոված, մերկ ու տլոր և գնում ե լեկեղեցիների, վանքերի հողերի վրա աշխատում, վորպեսզի վերջինների պահեստն ել ավելի լցնի:

Սակայն միայն հողերն ու ճորտերը չելին, վոր կացմում ելին հոգևորականութւան դրամական աղբյուրը: Հենց միայն Մոսկվայի 1054 հսկա տները պատկանում ելին նրանց, Պետերբուրգի (այժմ Լենինգրադի) 266 տները,

հյուրանոցները և առևտրական խոշոր խանութները պատկանում ելին նրանց:

Կարևոր եմ համարում մի քանի տվյալներ ևս բերել նաև Եջմիածնի մասին*: Եջմիածնի շրջակա բոլոր կարևոր կալվածները պատկանում ելին վանքին: Եջմիածինն ել յուրանգ չեր խնայում աջ ու ձախ թալանելու համար:

Միթե աշխատավոր գլուղացիութունը կմոռանայն ահագին կոռուբեզառները, անվերջ տուրքերը, գլխահարկերը, վորոնք լցնում ելին Եջմիածնի պահեստները:

Եջմիածնին են պատկանելիս լեղել 25—30 գլուղեր իրենց ճորտ բնակիչներով: Եջմիածինն ունեցել ե 47 հազար դեսլատին հող այն ժամանակ, լերք աշխատավոր գլուղացին հողագործ եր և վերջապես Եջմիածինը տարեկան ունենում եր 150 հազար ուրլի լեկամուտ: Ում հաշվին և ում քրտինքով եր այդ գումարն ստացվում, լեթե վոչ նուէն աշխատավորութւան հաշվին ու նրա քրտինքով:

Թե ինչ հողեր ելին տրվում աշխատավոր գլուղացիութւանը և ինչ հողեր կուլակին ու վանքին, այդ լերկում ե հետեւյալից: «Ջրի պակասութւան պատճառով հողը շատ քիչ բերք ե տալիս, ուստի անջրդի հողերը, վորոնք բացառապես աղբատ դասակարգի ձեռքին են գտնվում, տարեկան մի լերկու կտոր ցանք են անում, բայց այն ել հաճախակի չջրվելուց վոչինչ չեն ստանում և մնում են քաղցած: Մինչդեռ ամենայնպէ ու ջրովի հողերը գտնվում են վանքի ու կուլակների ձեռքին: Յեթե լով ալս դրութւնից, աշխատավոր գլուղացիութունը պահանջում ե հողերի վերաբաժանում:

Սինոդն ուղարկում ե մի հողաչափ, վորը գլուղացու 20 լիտր սերմի տեղը գուրս ե բերում 30 լիտր: Ահա ինչ-

* Եջմիածնի մասին թվական տվյալները բերված են Վ. Պարամյանի «Եջմիածինը անցյալում» գրքուկից:

պէս ելին կտատարում հողի «վերաբաժանումը»։ Վերջը հողը բաժանեց խաչիկ վարդապետը, վորը հողերի ամենալավ մասը վերցրել էր վանքին՝ դպրոցի և յեկեղեցու անունով և տվել կուլակներին»...

Բայց եղծիածինը չէր բավարարվում այսքանով։ Նա իր ճանկերն ուղղում էր ավելի հեռու ու ձգտում էր լայնացնել իր տուտուրը (այսինքն՝ աշխատավորության կեցեքում և շահագործում)։ Որինակ, Թիֆլիսում նա ուներ 19 կրպակ, 10 տուն, Լենինականում (նախկին Ալեքսանդրապոլ) — 12 կրպակ, հացի փուռ, Գանձակում — մեծ ալգի, մի կրպակ և մի քարվանսարա։

Քիչ լեկամուտ չէր ստացվում նաև հարսանիքներից, մկրտութուններից, ծննդական վկայականներից, գերեզմաններ որհնելուց, զատկին և ջրորհներին տանից-տուն շրջելուց և շատ ու շատ ուրիշ միջոցներից։ Բայց լեթե այս բոլորին ավելացնենք նաև այն, վոր ցարական կառավարութունն զգալով հոգևորականության «հսկա աշխատանքը», ինքը ևս իր կողմից ուճիկ նշանակեց նրանց, ապա միանգամայն պարզ կլինի, թե ինչ հսկա գումարների յեր հասնում նրանց հարստութունը։

Որինակ, 1917 թվին ցարական իշխանութունը սրբազան սինոդին տալիս էր 57 միլիոն ռուբլի։

Պետերբուրգի առաջնորդն ստանում էր	259.000 ռուբլի
Մոսկվայի	81.000 »
Նովոգորոդի	307.000 »
Կիևի	84.000 »

Այսպիսով՝ որական ստացվելիք գումարը, միջին հաշվով, հասնում էր 842 ռուբլու։

Մի բուպե համեմատեցեք այս գումարը բանվորի նույն ժամանակի աշխատավարձի հետ — որական մեկ ռուբլի, վորպեսզի ընդմիշտ պարզ լինի, թե ուր էր գնում բանվորի աշխատանքը։

Ուրեմն «հոգևոր» հալըն ալդ ժամանակ ստանում էր 842 ռուբլի, իսկ բանվորը՝ 1 ռուբլի, այն ել վոչ բոլորը, լեթե նույնիսկ չխոսենք գործազուրկների մասին։

Ահա թե ինչու ավետարանում ասում է «հալատակվիր», «հնազանդվիր» թե բարի, թե չար տերերին (խրատաբարոներին)։ ահա թե վորտեղ է թաղված շան գլուխը։

Այսոր դասակարգային պայքարի սրման ժամանակ կրոնն իր դերն ել ավելի ուժեղացնում է։ Ում կողմն է ալծմ կանգնած յեկեղեցին դասակարգային այս պայքարում։ ինչ խոսք, վոր բուրժուազիայի ու նրա մնացորդների՝ կուլակների ու նեպոմանների կողմը։ Բազմաթիվ փաստական տվյալներ կան, վորոնք կարմիր թելի նման շաղան-շարան գալիս են ու ապացուցում վերոհիշյալը։ Որինակ 1923 թվին հանդես յեկավ վոմն Ֆլոդոր Ռիբակին նախկին կուլակ մեզ հալսնի լե, վոր նա արքայական բանակում վարակվեց սիֆիլիսով, Կոլչակի ժամանակ՝ զընդում։ Հետո թափառում էր Լիմանի լեռներում, հայտարարելով իրեն սուրբ։ Վերջը տեսնում ենք, վոր նրա շուրջը հավաքվում է նախկին բանդաների ալտիվը։ Նրան հետևողներն իրենց անվանում ելին «ֆլոդորովցիներ», հրատարակում ելին թերթեր։

Թերթերից մեկում ասում են. «Սորհրդային իշխանութունը քաղաքում է գլուղացիներին, սովորեցնում է անպետք բաներ։ Մենք կվոչնչացնենք բոլոր համապատասխան զրքերը, կորչի՝ կոմունան, կեցցե հին կենցաղը, լիդբալներ, հասկացեք և գնացեք Խ. Ս. Հ. Մ.-ի դեմ»։ Մի ուրիշ տեղում ասված է. «Խ. Ս. Հ. Մ.-ը վերջ ի վերջո կործանվելու լե, և վատ կլինի նրանց բանը, վորոնք գնում ելին մեր որենքի դեմ։ Ընդունվիր ֆլոդորովցիների շարքերը։ Մեզ ոգնութուն է գալիս արտասահմանից, կորչի՝ խորհրդային իշխանութունը»։

Ահա ում կողմն են կանգնած «հոգևոր» հալրերը։

Բայց թող լավ իմանան, վոր խորհրդային իշխանությունը շատ լավ գիտե, թե ինչպես պետք է վարվել Գրանց հետ, վորոնք խանգարում են աշխատավորության նորմալ աշխատանքը, վորոնք խանգարում են սոցիալիստական շինարարությունը, պայքարելով Հոկտեմբերյան նվաճումների դեմ:

1929 թվին Ուկրաինայում հայտնաբերվեց «Ուկրաինայի ազատագրման միություն»-ը, վորի գլխավոր գերում կանգնած էր լեկեղեցու ղեկավարներից մեկը — լեպիսկոպոս Չեխովսկին:

1929 թվին՝ հոկտեմբերի 12-ին, Սերպուխյան շրջանում քաղ. վարչությունը հայտնաբերեց տերտերներից կազմված մի հակահեղափոխական խմբակ, վորոնք ծրագրել էին պայքարել և պայքարում էին «Գիզանտ» կաթնալին սնտեսության դեմ: Նման փաստեր կարելի չէ բերել տասնյակներով: Այս բոլորն ապացուցում են թե կրոնը և նրա ներկայացուցիչները ում կողմն են կանգնած և ինչ դեր են կատարում:

Բայց լեկավ կարմիր Հոկտեմբերը, և 140 միլիոնանոց աշխատավորական մասսան ազատվեց ծանր լծից: Յեկեղեցին բաժանվեց պետությունից: Միլիոնավոր հողագուրկ գյուղացիությունը բավարարվեց հողով: Աշխատավորական լաշն մասսան շատ լավ էր հասկացել, վոր բուրժուազիան իր համաձայնությունը վոչ մի դեպքում իր հոժար կամքով իր պահեստների հարստությունը չի տա ուրիշին, այլ նա կձգտի ել ապելի, շատացնել: Այո, աշխատավորությունն արդեն հասկացել էր, վոր՝

«Վոչ վոչ չի տա մեզ փրկություն—
Վոչ աստված, վոչ հերոս, վոչ արքա.
Մենք պետք է մեր ազատությունը
Կռենք ձուռքով մեր սեփական»:

Արտասահմանյան բուրժուազիան և հոգևորականությունը շատ լավ գիտեին, վոր մեծ Հոկտեմբերից հետո հեռու չէ նաև համաշխարհային Հոկտեմբերը:

Հոռմի պապը շատ լավ գիտե և իր մարմնի վրա զգում է, վոր իրենք աշխատում են մի հսկա անդունդի լեզվին և բավական է մի քաջ ևս, վոր զլորվեն անդունդը աշխատե, ինչպես զլորվեցին (ավելի ճիշտ զլորեցին) նախկին Ռուսաստանի հոգևորականությունը ու բուրժուազիան: Այսօր Հոռմի պապը 12—13-րդ դարերի նման խաչակիրների արշավանքի չէ դիմում անաստված բալլերիկների դեմ՝ «ազատելու» Ռուսաստանը անաստվածների ձեռքից (ինչպես Յերուսաղեմը մահմեդականների ձեռքից 12-րդ դարում): Արտասահմանյան բուրժուազիան շատ մոտ է զգում իր վախճանը, նա վոռնացող գալլերի նման ձայնակցում է պապին՝ «փրկելու» Ռուսաստանը:

Խաչակրաց արշավանքով գալիս են «փրկելու Ռուսաստանը, այն Ռուսաստանը, վորի մասսան համատարած անգրագետ էր ցարի ժամանակ, այսօր գրագետ. հողագուրկ էր, իսկ այսօր հողատեր: Ի՞նչ էր ներկայացնում ցարական Ռուսաստանը, ուրիշակի համար, վերցնենք թեկուզ Հայաստանը, վորպես նրա նախկին ծայրագագութ:

Ի՞նչ էր Հայաստանը ցարի ժամանակ, մի ավերակ լերկիր, մի ծայրագագութ, մի անապատ, կոտորածների ու պատերազմների մի թատերաբեմ: Ի՞նչ թողեց Պաշակցությունը մեզ վորպես ժառանգություն, ի՞նչ վոչ՝ ալրված, ավերված մի անապատ, քաղաքների ու գյուղերի փողոցներում թափված, սովից ու քաղցից մահացած հազարավոր ու տասնյակ հազարավոր աշխատավորների դիակներ: Աշխատավորության արյունով ներկված բանտերը, գետերը, առուները՝ ել ինչ միաց դաշնակցական խմբապետի մառգերից — վոչինչ: Իսկ այսօր այդ փլատակներից, այդ ավերակների տակից նորանոր հսկա զործարաններ են ծաղկում, նոր ու նորանոր զավոդներ բացվում, սուռների նման հազարավոր բնակարաններ ու շենքեր բուսնում: Այնտեղ, վորտեղ ձմեռները գալլեք ելին վոռնում, այսօր զործարանների ու գավադների սու-

լոցն ե լսվում, բանվորների ուրախ դեմքերն են ժպտում ծաղիկներով, ծառերով ու պարտեզներով շրջապատված շենքեր ու բանվորական բնակարաններ են բարձրանում:

Իտրերի ընթացքում իրենց կամքին թողած, ծարավից ալրված հողերը, կոշտացած ու քարացած, վորտեղ գուցե մարդկային վոտքը չէր դիպել, այսօր կուշտ են ջրով, այսօր այդ հողերի վրա ամենաթեթև զեփյուռից անգամ որորոցի նման ցորենի վոսկու հատիկներ ու ձյան նման սպիտակ բամբակն ե որորվում, — հողը բամբակի սպիտակ սավան ե հագել:

Այն աշխատավոր գյուղացին, վոր ամեն լերեկո իր պապենական ձեթի ճրագն եր վառում, այսօր նա իր տանն ելեկտրական լույս ե գործածում և նրա ամբողջ գյուղը նոր փայլ ե ստացել: Այն հազարավոր մանր-մունր անհատական տնտեսություններն այսօր կազմել են հսկա կոլեկտիվ տնտեսություններ, վերացնելով կուլակությունը վորպես դասակարգ:

Այն գյուղացին, վոր բաճ ձեռքին փորում եր, փորում, տնքում եր արտում, դաշտում ու ճակատից արյունախառն քրտինքը սրբում, կամ մի լծկան լեզը ու պապենական չուխն առաջին տանջվում եր, տանջվում, այսօր նա արակտորի վրա նստած՝ հեղափոխական լերգեր ե լերգում, իր վար ու ցանքն ե անում: Այն լերկիրը, վոր համարյա թե համատարած անգրագետ եր, վարտեղ անգրագիտությունն ու անկուլտուրականությունն եր տիրապետում, այնտեղ այսօր համատարած գրագիտություն ե անցկացվում, այսօր բազմաթիվ ինստիտուտներ ունի, ուր ամեն մի ազգի պատկանող աշխատավորները գիտության խոսքը լսում են իրենց մայրենի լեզվով՝ հետևապես ավելի հասկանալի ու ավելի հեշտ ըմբռնելի լեզվով: Այսօր այդ լերկիրն ունի ահագին քանակությամբ նոր, կարմիր ինտերնացիոնալ-պրոլետարական վոգով դաստիարակված բժիշկներ, ճարտարապետներ, գյուղատնտեսներ և այլն:

Այսօր այդ լերկիրը հիդրոէլեկտրական ցանցով ե պատվում, ամբողջ լերկիրը ռադիոցանցի լե վերածվում: Այն աշխատավոր գյուղացին, վորի համար ռադիոն մի ստատանական գործ եր, այսօր նա իր խրճիթ-ընթերցարանում նստած՝ նվագ, համերգներ, ձառեր ե լսում խորհրդային Միության և աշխարհիս բոլոր ծայրերից:

ՊԱՍ ՊԱՀԵԼՈՒ ՍՈՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆԸ, ՆՐԱ ԱԶԳԵՅՈՒԹՅՈՒՆԸ ՈՐԳԱՆԻԶՄԻ ՅԵՎ ԿՈԼԵԿՏԻՎԻ ԱՌՈՂՁՈՒԹՅԱՆ ՎՐԱ, ՆՐԱ ԱՌԱՋԱՑՄԱՆ ՊԱՏՃԱՌՆԵՐԸ

Այժմ ել ավելի կոնկրետացնելով պարզենք, թե ինչ ձևով, ինչ միջոցներով կրոնը, հոգևորականությունը ու լեկեղեցին նպաստում են աշխատավորության քաղքայման, հիվանդությունների տարածման և ընդհանրապես ինչ վնասներ են հասցնում նրանք աշխատավորության առողջապահությանը:

Բոլորիս հայանի լե, վոր համաձայն լեկեղեցական որենքների, տարվա վորոշ ժամանակաշրջաններում պատ են պահում՝ մեծ պատ, փոքր պատ և այլն: Պատ ուտել, նշանակում ե՝ բոլորովին չգործածել մսեղեն, կաթնեղենը լուղ, ձու և այլն, ալ բավարարվել միմիայն բուսական սնունդով: Այս ե պահանջում կրոնը, այս ե պահանջում լեկեղեցին: Բայց նույնպես բոլորի համար պարզ ե, թե ինչ նշանակություն ունի սնունդը որդանիզմի համար՝ հետևապես զրկվել այնպիսի հիմնական մանրից, ինչպիսին ե միսը, յուղը, կաթնեղենը, ձուն և այլն, այդ նշանակում ե պակասեցնել որդանիզմի դիմադրողական և պաշտպանողական ուժը: ապա բնական ե, վոր թուլացած որդանիզմը հեշտ ե լենթարկվում այս կամ այն հիվանդության:

Գիտականների մի մասն այն կարծիքին ե, վոր միայն կարճացնում ե մարդու կյանքը և առաջարկում են բոլորովին մսեղեն չգործածել կամ դոնե քիչ գործածել: Ըստ այդ կարծիքի, մսից որդանիզմի առաջանում են

ախպիսի թույններ, վորոնք և կարճացնում են մարդու կյանքը: Այս միտքը բոլորովին չի հակասում մեր կողմից դրված խնդրին, վորովհետև վեպետարիանցիները (միս չգործածողներ) հրաժարվելով մսից՝ ել ավելի շատ են դործածում յուղեղեն, կաթնեղեն, ձու և բուսական կերակուրներ: Ըստ գիտնական Մեչնիկովի՝ մածուկը նույնպես լերկարացնում է մարդու կյանքը և իզուր չէ, վոր վեպետարիանցիները չափազանց մեծ քանակությամբ են մածուկ գործածում, վորից դժբախտաբար զրկվում է աշխատավորության այն մասը, վորը կատարում է կրոնական այդ հիմար կանոնները — պաս պահելը:

Մենք ձգտում ենք, վոր մեր վողջ աշխատավորական մասսան լինի առողջ: Միայն առողջ մարդն ընդունակ է աշխատանքի և վորքան մարդն առողջ է, այնքան նրա աշխատանքի արդյունքը մեծ է (քանակապես շատ և վորակապես բարձր) և ընդհանրապես:

Այսօր, լերբ մեզ մոտ իսպառ վերացված է գործազրկությունը, լերբ հսկայական պահանջ կա նոր, ազատ աշխատավոր ձեռքերի, հետևապես հանցագործություն կլինի պասի միջոցով թուլացնել աշխատավորության ուժը ու լեռանդը: Իսկ այդ նշանակում է թուլացնել աշխատանքի թափը, այդ նշանակում է խանգարել հնգամյակը չորս տարում իրագործելը, այդ նշանակում է խանգարել սոցիալիստական շինարարությունը:

Ահա տեսնում ենք, թե ինչ հետևանքների է հասցնում պաս պահելը: Յեվ վերջապես հենց հոգևորականությունն ու բուրժուազիան, վորոնք այդքան քարոզում են աշխատավորությանը, թե պետք է պաս պահել, իրենք նույնիսկ չեն ել ուղում մտածել պաս պահելու մասին: Ինչ փուլից, չե՞ վոր պասը լեղել է միայն աշխատավորության համար:

Ինչից է ծագում պաս պահելը և ինչ է նրա սոցիալական աստառը, վոր այդքան մեծ ցանկությամբ լեկեղե-

ցին փաթաթում է աշխատավորության վզին, վորպեսզի վերջիններս իրենց հերթին «հոգով գորեղանան», ինչպես ավետարանն է գրում՝ Հիսուսն անապատում քառասուն ուր պաս է պահում: «Յեվ դարձավ Հիսուս գործությամբ հոգվույն ի Գալիլեա»:

Դեռ հին ժամանակներում այդ սովորությունը կար հասարակության մեջ: Տարվա վորոշ ժամանակներում, լերբ կենդանիները բազմանում էին ու պտուղները հասունանում, անհրաժեշտություն էր զգացվում պաշտպանել նրանց վոչնչացումից, նրանցով կերակրվելն արգելվում էր: Այդ արգելքը հայտնի է այսպես կոչված *սաբու* անունով: Այս կամ այն կենդանու կամ պտուղի վրա տաքու լերդվում, այսինքն արգելվում էր ուտել, վորպեսզի պաշտպանելով վոչնչացումից՝ հնարավորություն լինի բազմացնել նրանց: Դեռ հիմա նույնիսկ շատ տեղերում սովորություն կա մինչ աստվածածնի տոնը խաղող չուտել, *ուրիշ խոսքով՝* մինչև նրա վերջնական հասունանալը: Նման սովորություն կա նաև մյուս մրգեղենների նկատմամբ, ինչպես խնձորի, առնձի և այլն:

Ոգտագործելով այս սովորությունները ու հենվելով իր զենքի՝ ավետարանի վրա, հոգևորականությունը լցնում է իր պահեստներն ամենահամեղ պտուղներով և ուտելիքներով: Այն ժամանակ, լերբ աշխատավորությունը պաս պահելով իր ամբողջ մթերքները վաճառում է, կուլակությունը գնում է, հավաքում, վորպեսզի հետագայում ավելի թանգ վաճառի, քաղելով մեծ ուգուտ, մեծ շահ:

ԾՈՄ ՈՒ ՀԱՂՈՐԴՈՒԹՅՈՒՆ (ՃԱՇԱԿՈՒՄ), ՆՐԱՆՑ ՎՆԱՍԱԿԱՐՈՒԹՅՈՒՆԸ ՅԵՎ ԾԱԳՈՒՄԸ

Կրոնը, լեկեղեցին ու ավետարանը պատվիրում են նաև ծոմ պահել: Ծոմ պահելը ևս պակաս տեղ չի բռնում աշխատավորության աշխատունակությունը զցելու, նրա առողջությունը քայքայելու գործում: Ամբողջ մեկ-յերկու

որ մնալ սոված, ապաշխարել աստծուն, վորպեսզի նա մեղքերից ազատի, մնալ քաղցած, դառնալ աշխատանքի միանգամայն անընդունակ, այս են պահանջում կրոնը, յեկեղեցին, սուրբ հայրերը: Բայց այդ դեռ վոչինչ: յեթե սրան ավելացնենք նաև այն, վոր յերբ սոված, քաղցած, ծոմ պահած հավատացյալը գալիս է ճաշակվելու (հաղորդվելու), խոստովանվելու իր «մեղքերը», հետևյալորդ ժամագարմբերիան է «խոստովանեցնում» նրան մութ ու խավար, դաժան բանտերում: Աստծու աչք միջնորդը, վորի մարմնական հայտնելու իրենց «մեղքերը», քավելու համար, հայտնում է անմիջապես իր «տեղ աստծուն» — բուրժուազիային, ահեղ դատաստան կազմակերպելու համար: Կարճ ասած՝ հոգևորականությունն ալատեղ բուրժուազիայի լըրտեսն է: Ահա թե ինչ դեր են կատարում սուրբ հայրերը: Յեվ իդուր չեր, վոր Պետրոս մեծի որոք հրամայված եր հոգևորականներին խոստովանքներից հետո անմիջապես հայտնել իշխանությունը «գաղապարտելի» դործերի մասին: Անցնենք ել առաջ, ել ավելի խայտառակ յերևույթի, վոր այնքան խրախուսվում է հոգևորականների կողմից և համարվում է սուրբ աշարողություն, դա հաղորդությունն է (ճաշակումը): Այսոր մեր ամեն մի բանվոր ու աշխատավոր գլուղացի շատ պարզ գիտակցում և հասկանում է, թե ինչ փեսա է հասցնում մի ամանով ջուր խմելը, միկնունդն ամանից կերակրվելը և այլն: Յեթե այսոր այդ հարցերն են դրվում մեր առաջ, ապա պարզ է, վոր վոչ մի աշխատավոր թույլ չի տա, վորպեսզի տերտերի մատերը հազար ու մի մարդու բերանը մտնելուց հետո՝ իր բերանը մտնեն: Դեռ շատ չի անցել այն օրից, ըստ յերևույթին բոլորի հիշողության մեջ թարմ է դեռ, յերբ յեկեղեցիներում հերթի ելին կանգնում ճաշակվելու համար, տերտերն իր կեղտոտ մատներով հաղորդություն եր հրամայում բոլորին, վարակը մեկի բերանից հանելով ու մյուսի բերանը դնելով:

Այդպիսով շատ հեշտ ելին տարածվում հիվանդություններ առաջացնող միկրոբները (մանրեններ): Այդպիսով կարող են տարածվել բազմաթիվ հիվանդություններ, որին ահա՝ վորովայնային տիֆ, տրյունային վորհարություն, խոլերա, իսկ յերեխաների համար առանձնապես կարմրուկ, ծաղիկ, քութեշ և այլն: Վորքան-վորքան անմեղ ու դժբախտ մարդիկ են զոհվել այդ հիվանդություններից:

Ռուսական մի քանի յեկեղեցիներում մատերին վորխարինում են զգալները, բայց այդ ելական վոչ մի տարբերություն չունի, միևնույնն է, վորովհետև նույն գգալով ճաշակվում են հազարավորները, հետևապես գգալով ել կարող են վարակվել այնպես, ինչպես մատով:

Վարակման վտանգն առանձնապես ուժեղանում է նրանով, վոր զանազան տեսակի հիվանդներ բուժվելու նպատակով գնում են ճաշակվելու և ել ավելի տարածում վարակն առողջների մեջ:

Հաղորդության իմաստն ըստ կրոնի այն է, վոր հավատացյալները դրանով ճաշակում են Հիսուսի մարմինն ու արյունը, վորովհետև Քրիստոսն իր թե զոհեց իրեն Դողգոթայում, վորտեղ և թափվեց նրա արյունը:

Իսկ ինչ է հաղորդությունը, յեթե վոչ հին — հեթանոսական ժողովուրդների սովորություններից մի մնացորդ: Այն ժամանակ սովորություն կար մարդկային զոհադրություն կատարելու, վորը սկիզբ եր առել դեռ այն ժամանակ, յերբ թշնամու բանակից գերի ընկածին ձեռնառու չեր պահել, վորպես ստրուկ, այլ ոգտագործում ելին հաճախ վորպես կեր: Մարդկային զոհադրություն սովորությունները դեռ պահում ելին իրենց գոյությունը մինչև նույնիսկ 19-րդ դարի վերջը:

ԾԱՆՈԹ.— Աստվածաշնչից (հին և նոր կտակարանից) բերված ցիտատները բոլորն աշխարհաբար են, գրաբարից խուլս եմ տվել, նկատի ունենալով այն, վոր անհասկանալի Հլինի աշխատավորական լայն մասսաներին: Ասեմ նաև այն,

վոր հողերականութիւնը դիտմամբ զբարար լեզու չե՞ր
դորձածում, վորպեսզի աշխատավորական մասսան չհասկա-
նա ու չպարզվի նրանց շաղատանութիւնն ու շահագոր-
ծումը: Նույնն է նաև ուրիշ ազգերի մոտ. ուսաների մոտ
մինչև հիմա յեկեղեցիներում արարողութիւնը կատարվում
է հին սլավոնական՝ ուսաների համար միանգամայն անհաս-
կանալի լեզվով:

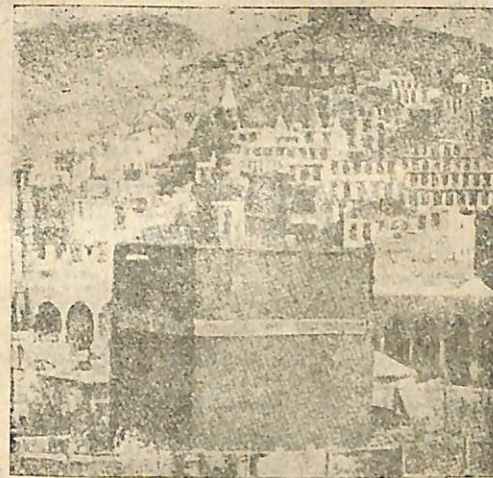
ՈՒՆՏԱԳՆԱՑՈՒԹՅՈՒՆ ՅԵՎ ՄԱՏԱԴ

Մինչև հիմա ժողովրդի մեջ դեռ բավականին տարած-
ված է մատաղ անելը (զահարերութիւն): Յեթե մենք
աստվածածնի տոնին գնանք Նորքի յեկեղեցին (սուրբ
աստվածածին), կտեսնենք մեծ հասարակութիւն՝ տոնա-
կան զգեստներով, իրենց մատաղներով՝ հավերով, վոչխար-
ներով և նույնիսկ լերբեմն լեզներով: Իսկ ինչ է լինում
դրա արդյունքը. դրա արդյունքը լինում է այն, վոր հա-
վաքվելով ու մատաղ անելով՝ սկսում են պարել ու հար-
բել, կռվել, հայհոյել: Յեւ չի յեղել տոնական վոչ մի որ,
վոր ախտեղից մի քանի սպանված ու վիրավոր դուրս
չբերեն: Մատաղ անելուց ու հարբելուց հետո գաշույններ
ու դանակներ են փայլում ողում: Չխոսենք ել այն մասին,
վոր մատուցողներից՝ շատ-շատերը գուցե իրենց վերջին
կոպեկներն են արամադրում մատաղին, վորպեսզի հետո
գնան, սոված նստեն ու քաղցի մատնեն ամբողջ ընտա-
նիքը, վորովհետև կես ամսվա ոռճիկը ծախսվում է այդ
տոնին:

Բայց յեթե ուշադրութեամբ դիտենք, կտեսնենք, վոր
կուլակներն են գլխավորապես մատաղ անում՝ Շղհարերու-
թիւնները կատարում, վորպեսզի կուրացնեն ու խաբեն
աշխատավորներին, իրենց կողմը քաշեն նրանց անգիտա-
կից մասը:

Նրանք իրենց մատաղների, յեկեղեցիների ու տե-
սերների միջոցով դեռ ձգտում են, վորքան հնարավոր է,
բարձր դիրք պահել աշխատավոր գլուղացիութեան առաջ:

Չնայած այն բանին, վոր այսոր աշխատավորութիւնն
արդեն հասկացել է և դասակարգալին դիտակցութեան և
յեկել ու վերացնում է կուլակութեանը, վորպես դասակարգ՝
լողունգ ընդունելով համատարած կոյեկտիվացումը, բայց
հենց այս պատճառով դասակարգալին սլաքարն ել ավելի
սրվում է, և կուլակն ու նեպմանն ամեն կերպ ոգտագոր-
ծում են ուխտագնացութիւնն ու մատաղը՝ աշխատավո-
րութեան դեմ պալքարելու համար:

Նկ. № 1

Մեկկա քաղաքը և մահմեդականների սուրբ մզկիթը՝ Քաաբան Ամեն տարի
հազարավոր ուխտավորներ են գալիս այստեղ՝ համաճարակներ ստեղծելով:

Հաճախ հենց այդ մատաղներն են հիվանդութիւններ
րի բուն տարածման պատճառը դառնում:

Հիշենք Մեկկայի և Մեդինայի ուխտագնացութիւնները:
Մեկկան համարվում է մահմեդականների սուրբ քաղաքը,
ուր գտնվում է Քաաբան — Մահմեդի մզկիթը: Ամեն տարի
տասնյակ հազարավոր մարդիկ հավաքվում են այնտեղ՝
մատաղներ պարգևելու Մահմեդին: Յեւ ախտեղ, վորտեղ
հավաքվում են տասնյակ ու հարյուր հազարավոր ուխտա-
վորներ, իրենց տասնյակ հազարավոր անասուններով,

ինչ է ստացվում. ստացվում է աֆ, վոր այդ կուտակված ամբողջը բոլորների նման որերով մնում են փողոցներում. և վրաններում, կեղտոտության մեջ: Իսկ մորթված առասուկաներից մնացած աղիքները կեղտոտություններով լի, թափում են փողոցներում. մի քանի որվա մեջ ամբողջ քաղաքը դառնում է մի աղբանոց: Այդ մնացորդները հոտում են, նեխում, և ահա համաճարակների ոջախը պատրաստ է, կայծակի արագությամբ հիվանդությունները տարածվում են ամեն կողմ:

Այդ հարյուր հազարավոր մարդիկ վերջիվերջո վերադառնում են իրենց տեղերը, հեռները բերելով նաև վարակը. չի անցնում մի քանի որ և տեսնում ենք, թե ինչպես բազմաթիվ քաղաքներում յերևան են գալիս նույն հիվանդության նորանոր ոջախներ: Բայց ավելի հաճախ հիվանդությունը տարածվում է գետերի ջրերի միջոցով, և ուխտավորները դեռ իրենց տեղերը չհասած՝ հիվանդությունն արդեն տարածվում է ամբողջ գետի յերկարությամբ: Հենց այդ է պատճառը, վոր, որինակ, խոլերան գալիս է կուլտուրայես հետամնաց յերկրներից, ինչպիսին է Պարսկաստանը, Հնդկաստանը, Չինաստանը և այլն, և այդ հիվանդությունն ունենում է իր զարհուրելի հետևանքները: Հիշենք միայն 14-րդ դարի սև ցավի աֆ, համաճարակը, վոր մարդկությունից խլեց 25 միլիոն մարդ, ուրիշ խոսքով՝ ամբողջ Յեփրոպայի մի քառորդը, մոչնչացրեց քաղաքներ, գյուղեր, նույնիսկ յեղել են գյուղեր, քաղաքներ, վորտեղ մոչ մի մարդ մոլջ չի մնացել:

Մատաղ անելը փաստորեն նախնիների պաշտամունքի մնացորդն է: Հոգևորականությունը չափից դուրս խրախուսում է մատաղ անելը և հենվելով աստվածաշնչում նկարագրված՝ Աբելի մատուցած մատաղի վրա, նա գտնում է, վոր մատաղը աստծուն շատ և շատ հարգելի է: Աստված նույնիսկ Կայենի մատաղը չի ընդունում, վորովհետև վերջինս վատ վորակի մատաղ էր մատուցել—

դաշտի պտուղներից, փոխանակ կենդանու մսից: Իսկ աստված ընդունում է միայն կենդանու մատաղը, վորովհետև նրա մեջ արյուն կա, ուրիշ խոսքով՝ հոգի: Ըստ աստվածաշնչի՝ հոգին գտնվում է արյան մեջ:

«Վասն զի մարմնի հոգին արյունումն է. և յես ձեզ տվի աֆ, վոր սեղանի վրա ձեր հոգիների համար քափություն անեք. վասն զի արյունն է, վոր քափություն է անում իրենում յեղող հոգիով: Նորա համար Իսրայելի վորդոցն ասացի. ձեզանից մոչ մեկն արյուն չուտե: Ով վոր ուտե, նա աստակեսցի» (Աստվածաշնչ, Դևտացոց, Գլուխ ԺԵ, տող 11, 12, 14):

ՅԵԿԵՂԵՑՈՒ ԻՐԵՐՆ ՀԱՄԲՈՒՐԵԼԸ, ՍՐԱ ՎՆԱՍՆԵՐԸ. ԽԱՁ, ՍՐԱ ԾԱԳՈՒՄԸ

Մի ալ փաստ էլ, վոր քիչ պատճառ չի դառնում հիվանդությունների տարածման, այդ խաչհամբուլըն է: Պարզ է, թե ինչպես է տարածվում վարակը: Հարյուրավոր ու հազարավոր մարդիկ համբուրում են խաչը, իսկ նրանց մեջ տեղաշար կլինեն նաև հիվանդներ, վորոնց համբուլից խաչի կամ վորեկ ալ իրի վրա կարող է մնալ վարակը—միկրոբը և վարակելառողջին: Մանրենները կարող են անցնել մարդու բերանը, կամ շրթունքների քերծվածքների միջոցով ուղղակի անցնել արյան մեջ և վարակել նրան. այդպիսով կարող են վարակվել սիֆիլիսով, տուբերկուլյոզով և ալ հիվանդություններով:

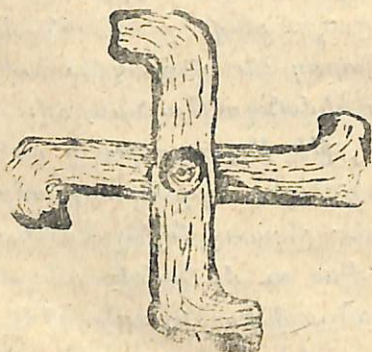
Բոլորը գիտեն, թե ինչ դրության մեջ են յեկեղեցիների գորգերը ու կարպետները. նրանք ամբողջովին ծածկված են փոշու հաստ շերտով, մինչդեռ հավատացյալները չոգում են նրանց վրա ու մի քանի անգամ համբուրում հատակը, լիզելով ամբողջ փոշին, ամբողջ կեղտոտությունը. իհարկե, այդ չափազանց հակաառողջապահական է և վերին աստիճանի վտանգավոր: Մի շարք մոլեռանդ հավատացյալների մոտ նկատված է նույնիսկ վտանքի վեճանե-

րի լաջնացում, վորը առաջանում է յեկեղեցիներում շատ կանգնելուց: Պակաս քնածախար չէ նաև սրբերի նկարները համբուրելը, մանավանդ վոր վերջիններս ծածկվում են մոմի և նրանից առաջացած ծխի հաստ շերտով, վորի վրա ավելի հեշտությամբ են մնում մանրեները և ավելի հեշտությամբ տարածվում:

Պետք է ասել, վոր խաչհամբուրը և տերտերներին ձեռքերն համբուրելը միացորդ է դեռ այն նվաստացուցիչ վերաբերմունքի, վոր ունեցին սարուկները գեսլի իրենց տերերը և նրանց իրերը: Քրիստոնյաները խաչը համարում են իբրև սուրբ իր, վերավհետև նրա վրա իբր թե խաչված է յեղել Քրիստոսը, ուրիշ խոսքով, իբր (խաչը) պատկանում է տիրոջը (Քրիստոսին):

Բայց յեթե մենք վերցնենք նախաքրիստոնեական ժամանակաշրջանը, կտեսնենք, վոր դեռ այն ժամանակ խաչը պաշտամունքի առարկա չէր: Հարց է ծագում — ապա ինչո՞վ պետք է բացատրել այդ Շատ պարզ կերպով:

Գիտությունը խաչերի բոլոր ձևերի նախահայրը համարում է կրակ ստանալու հին գործիքը՝ սվաստիկան:

Նկ. № 2

առասովա — իսկ տառալու ամենահին գործիք: Հողագործության զարգման հետ, յերբ առաջացավ արեի պաշտամունքը, կրակը պաշտամունք առարկա դարձավ և համարվեց արեի վորդին: Այստեղից էլ խաչը սկսվեց պաշտամունքի առարկա դառնալ:

կրակը մարդկային հասարակության համար հսկայական նշանակություն ունի: Կրակը նախամարդուն պաշտպանում էր վայրի գազաններից, տաքացնում էր նրան ձմեռվա սառնամանիքների ժամանակ: Մարդն առանց կրակի ապրել չէր կարող, այդ պատճառով էլ կրակ ստանալու գործիքը սրբազան առարկա լեր համարվում:

Վոր իրոք խաչը գոյություն է ունեցել դեռ քրիստոնեյությունից առաջ, վկայում են այն նյութական բազմաթիվ իրերն ու նկարները, վորոնք մնացել են մինչև այսօր: Որինակ՝ հեթանոսական տաճարներում գտնվել են խաչեր: Պարսիկների մոտ սովորություն կար ճակատներին խաչ նկարել: Խաչի նկարներ կան նաև նախաքրիստոնեական հին դրամների, անոթների, հուշարձանների ու այլ իրերի վրա:

Նկ. № 3

Գտնված է մարմարի խաչ, վոր գոյություն է ունեցել մեզանից դեռ 4000 տարի առաջ:

Այսպիսով, խաչը և ընդհանրապես յեկեղեցական իրերը համբուրելուց, հեշտությամբ տարածվում են հիվանդություններ: Միթե նորմալ բան է, միթե թուլատրելի

յե, լերը տեսնում ես, թե ինչպես փողոցով գնացող կինը (իհարկե, գլխավորապես պառաջները) լեկեղեցու ու վանքի մոտով անցնելիս, խոնարհվում ե, համբուրում փողոցի փողիով պատած պատերը: Կառքերի, ֆուրգոնների, ինքնաշարժերի, մարդկանց փողին, վոր հաստ շերտով ծածկել ե յեկեղեցու քարե պատերը ու դռները, լիզում ե ու մաքրվում...

ԹՂԱՏՈՒԹՅՈՒՆ ՅԵՎ ՄԿՐՏՈՒԹՅՈՒՆ

Թլպատության մասին չեւինք խոսի, յեթե նա լել իր հերթին վնասներ չհասցնել անողջությանը: Թլպատումը վոչ միայն վնասակար ե, այլ նույնիսկ վտանգավոր:

Մի շարք գիտնականներ գտնում են, վոր Թլպատումը շատ անողջապահական ե — միանգամայն սխալ ե այդ կարծիքը: Նրանք չեն ուզում հասկանալ այն հսկայական վնասները, վոր առաջ են գալիս Թլպատումից:

1) Շատ հաճախ Թլպատումը կատարվում ե ժանգոտ ու կեղտոտ, պատահական դանակով, կամ մկրատով: Ինչ ե լինում դրա արդյունքը. այն, վոր վերքը հեշտությամբ վարակվում ե:

2) Արյունը կանգնեցնելու համար Թլպատողը բերանով յերեք անգամ ծծում ե վերքը:

Վերքը ծծելով, նա կարող ե վարակել յերեխային թե սիֆիլիսով, թե տուբերկուլյոզով ե թե այլ հիվանդություններով: Թլպատելուց հետո վերքի վրա թեփ են շաղ տալիս:

3) Իսկ վորովհետեւ Թլպատելուց հետո վերքը չի խնամվում, այլ մնում ե կեղտի մեջ, չի մաքրվում (իրավունք չկա մաքրելու՝ մեղք ե), ուստի կարող են հեշտությամբ մանրէներ անցնել վերքի մեջ ե տուժացնել այս կամ այն հիվանդությունը:

1) Այս բոլորին ավելացնենք նաեւ այն, վոր Թլպատումից հետո հաճախ հնարավորություն չեն ունենում

արյունը կանգնեցնելու, վորովհետեւ յերեխաների մեջ լինում են ախիսի հիվանդներ, վորոնց արյունը կանգնեցնում (այդ հիվանդությունը բժշկական լեզվով կոչվում ե հեմոֆիլիա): Գիտնականներից մեկը հաշվել ե և գտել, վոր միայն արյունահոսությունից մահացել են յերկու հարյուր հազար յերեխա:

Նկ. № 4

Հյուսիսային Ամերիկայի հնդիկները հեռակալ սովորություններն ունեին. պտտանիներին վորոշ տարիքի հասնելուց հետո ստիպում էին 4 որ զառ պահել Դրանից հետո կտրելով մաշկը և մկանները, լարեր էին անցկացնում, ապա կախում առաստաղից: Պտտանիների ձեռքերին կապում էին վահաններ ե վորոքերից կախում յեզան դանգեր: Ապա նրանց այդ կախված դրության մեջ սկսում էին պտտացնել մինչև ուշաթափվելը... Այն ժամանակ նրանց հանում էին ե կտրում աջ ձեռքի ձկուլքը:

Թլլատաման սովորութիւնն այսոր հսկայական չափով պահվում է բազմաթիւ ժողովուրդներէ մեջ և ընդգրկում է հարյուրավոր միլիոններ, որին ահա՛ մայայտն ժողովուրդները, Ֆիլիպիններէ բնակիչները՝ բավականին տարածված է նաեւ Նոր-Կալիֆոռնիայում, Մադագասկարում, Աֆրիկայում, որին ահա՛ քաֆրերը, մահմեդականները և այլն։ Շատ տարածված է նաեւ Տաճկաստանում։ Ավստրալիացիները նման սովորութիւն ունեն նույնիսկ մեծահասակների համար։ Նրանց պատանին տղամարդկանց շարքն անցնելու համար, լենթարկվում է վորոշ արարողութեան, կըտրում են նրա ձեռքերի ու վոտերի սկանները, հաստ թելեր են անցկացնում, տանջում մինչև ուշաթափվելը և վերջերից թափված արյունով նրանք կապվում են արյունակցական կապով ցեղական համայնքին։

Մեզանում, Կովկասի խորքերում, նույնպէս մինչև վերջին ժամանակներս կար նման սովորութիւն։ Որին ահա՛ յերբ յերկու տղամարդ վորոշում են ընկերանալ—յեղբարներ դառնալ, նրանք ծակում են իրենց ձեռքերի ճկութիւններ, խառնում են արյունը միմյանց և այդ վայրկյանից նրանք համարվում են արյունակից յեղբայրներ։

Այնպէս, ինչպէս մի քանի բուրժուական գիտնականներ պնդում ելին Թլլատաման առողջապահութեան ու նրա անհրաժեշտութեան մասին, նույնպէս և աստվածաշունչը պահանջում է և նույնիսկ պայման է կազմում Աբրահամի հետ, վորպեսզի վերջինիս սերունդներն անպայման Թլլատավեն ու մատաղացու ներկայացնեն։ Որին ահա՛, աստվածաշունչն ասում է․

«Ուրեմն Թլլատավեցեք ձեր անթլլատութեան մասնիցը, և սա իստի նշան կլինի իմ և ձեր մեջ։ Յեւ թլլատովի ձեր ամեն ազգերումը ամեն ութ որական արուն։ Յեւ անթլլատ արուն, վորի անթլլատութեան մարմինը թլլատաված չէ, այն անձը իր ժողովրդիցը պիտի կորչի,

նա իմ ուխտն անարգել է» (Աստվածաշունչ, Միտնդք, գլուխ ԺԻ, տող 11, 12, 14)։

Շատերն այն կարծիքին են, վոր Թլլատումը կատարվում է առողջապահական նպատակներով, և իբր նույն նպատակով է գրում աստվածաշունչը․ միանգամայն սխալ է այդ կարծիքը։ Հենց այն փաստը, վոր հրջաները իրենց մահացած լերեխաներին Թլլատում են և ապա թաղում, ցույց է տալիս, վոր այն առողջապահական իմաստով չի կատարվում։

Չմոռանանք հիշատակելու այն, վոր հիմա Ֆիլիպիններում «ծանր հիվանդներին բուժելու համար հրավիրում են քրմերին, բերում չթլլատված լերեխային և հենց այնտեղ՝ հիվանդի անկողնի կողքին Թլլատում, այսպիսով մատաղ անելով լերեխայի սեռական գործարանը աստծուն։

Թլլատաման սովորութիւններն առաջացել են ավելի ուշ, քան մարդկային զոհաբերութիւնները․ բնական է, վոր մարդկային զոհաբերութիւնները կամաց-կամաց իրենց տեղը պետք է զիջելին կենդանական զոհաբերութիւններին և Թլլատման։ Մարդկային զոհաբերութեան մասին աստվածաշունչը գրում է․

«Սրբիւր ինձ համար ամեն անդրանիկը՝ Իսրայելի վորդոց մեջ, ամեն արգանդը բացողը՝ թե մարդ թե անասուն, այն իմն են» (Աստվածաշունչ, Յելից, գլ. ԺԳ, տող 2)։ Անասուններից բացառութիւն է կազմում ավանակը․ սրա փոխարեն կարելի լիք ուրիշ անասուն զոհաբերել։ «Յեւ եշի ամեն առաջնիկը մի վոչխարով փրկես» (Աստվածաշունչ, Յելից, գլուխ ԺԳ)։ Ինչն եր պատճառը, վոր աստված համաձայնում էր ավանակը փոխել վոչխարով։ Պատճառն այն է, վոր այն ժամանակաշրջանում ավանակը շատ ոգտակար տնային կենդանի լիք ու շատ կարեւոր փոխադրական միջոց։

Մկրտութիւնը, վոր պարտադիր ձևով տարածված է բազմաթիւ ազգերի մեջ, նույնպէս շատ մեծ փնտսեր է

հասցնում լեռեխալի առողջութիւնը: Բայց ցավոք սրտի պիտի ասել, վոր հիմա ել մեզնում մի շարք տեղերում մնացել է այդ հիմար, տխմարագուն սովորութիւնը: Այդ սովորութիւնը կայանում է նրանում, վոր լեռեխալին տանում են լեկեղեցի, մկրտում (լողացնում ավազանում) և մեռն քսում:

Բոլորիս հայտնի լէ, վոր տմեն մի լեկեղեցում մկրտութեան հատուկ ավազան կա, վորի մեջ և մկրտում են լեռեխալին: Յեւ լեթե նույն որը տաւ լեռեխաւ լինի մկրտելու, ապա նրանց հերթով նույն ջրի մեջ մկրտում են՝ առանց ջուրը փոխելու. իհարկե, լեթե լեռեխաներից մեկը հիվանդ է, ապա ջրի միջոցով կարող են վարակել նաև առողջ լեռեխաները: Վերջապես մանրեները կարող են կպած մնալ նաև ավազանի պատին ու մի այլ կնունքի ժամանակ պոկվել և վարակել լեռեխալին: Այս բոլորն առանձնապէս պարզ կլինի, լեթե մենք հիշեցնենք, վոր մկրտութեան ավազանները չեն մաքրվում, նրա միջի ջուրը չի թափվում, «վասն դի սուրբ ե» — մեղք եւ ել ավելի վտանգավոր է մեռն քսելը: Այստեղ տերտերն ուղղակի իր մատներով մանրեները մեկի վրայից վերցնում է ու մյուս լեռեխալին քսում: Մեռն քսելու ժամանակ լեռեխաներին վարակում են գլխավորապէս աչքի սուսանակային բորբոքումով, վորից լեռեխան հետագայում կուրանում է:

Անկտիս այն բանից, թե տերտերը մեռնը քսում է մատների միջոցով, թե ինչպէս ռուսական լեկեղեցիներում եր շնորհակցած՝ վրձինի միջոցով, միևնույնն է, վախկը տարածվում է:

Այսպէս նաև հեշտութեամբ տարածվում է տրախոման, վորը դժբախտաբար շատ է տարածված մեր գյուղերում:

Այս բոլորին ավելացնենք նաև այն, վոր հաճախ ջուրը լինում է սառը, կամ լեկեղեցին է ցուրտ, լեռեխան

«մրսելով»՝ հիվանդանում է թոքերի բորբոքումով կամ այլ հիվանդութիւններով: (Յուրաքանչեւ հող են պատրաստում վարակի համար, թուլացնում են մարմնի դիմադրութիւնը, պայքարը հիվանդութեան դեմ):

ԿՐՈՆԱԿԱՆ ՈՒՐԻՇ ԱՅԼԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Կան նաև այլ բազմաթիւ ալանդակ սովորութիւններ, վորոնք այս կամ այն չափով ազդում են աշխատավորութեան առողջութեան վրա. հիշատակենք նրանցից մի քանիսն ել:

Կաթուղիների մոտ մինչև հիմա գեռ գոյութիւն ունի մի վատ սովորութիւն. այդ այն է, վոր ժողովարանի դռան առաջ դրվում է ջրով լի մի աման, վորի մեջ ամեն մի ներս մտնող պարտավոր է իր ձեռքերը լվանալ կամ թաթախել ջրի մեջ: Այդ ջուրն ամիսներով չի փոխվում:

Նման մի սովորութիւն կա նաև հրջաների մեջ, վոր դեռ Մովսեսի որենքներում նախատեսվում է. այդ այն է, վոր ամեն մի կին, վորի դաշտանը վերջանում է, պարտավոր է թաթախվել հատուկ ավազանի, այսպէս կոչված՝ միկիլայի մեջ: Այդ միկիլայի ջուրը նույնպէս չի փոխվում:

Բայց քրիստոնյաների մեջ մի ավելի վատ սովորութիւն կա, վոր դժբախտաբար մինչև այսօր ել բավականին լայն չափով տարածված է: Զրորհներին նրանք գետից (վորի մեջ գցում են խաչը) վերցնում են ջուր, ամիսներով պահում և հիվանդին տալիս մի քիչ խմելու: Իսկ լեռեխալ ժամանակ, ամիսներով, նույնիսկ տարիներով մնացած ջրում անշուշտ կառաջանան բազմաթիւ մանրեներ, վորոնք կարող են հիվանդութեան պատճառ դառնալ: Բայց առավել ևս վտանգավոր է, լերը գետերի ջուրը բերում են լեկեղեցի և այստեղից բաժանում բնակչութեանը: Զուրը որհնելուց հետո, համատացյալներն ամեն մեկը մի-մի բաժակ, մի-մի շիշ, կամ մի ուրիշ աման առած վազում են

յեկեղեցի՝ ձեռք բերելու որհնած ջրից, վորպեսզի հետագայում տան հիվանդներին խմելու։ Որհնած ջուրն աշխատում են ձեռք բերել մանավանդ այն հավատացյալները, վորոնք իրենց ընտանիքում հիվանդներ ունեն։ Այսպիսով հիվանդների տանից հիվանդութունը — վարակը բերվում է յեկեղեցի, վարակվում է ամբողջ «սուրբ» ջուրը և հիվանդութունը տարածվում է ամբողջ բնակչության մեջ։ Այս միջոցով տարածվում են գլխավորապես վորովայնային տիֆ, խոլերա, արյունալի փորհարութուն և այլ հիվանդութույուններ, մանավանդ այն պատճառով, վոր ամեն մեկն իր բաժակը մտցնում է «սուրբ» ջրով լի ամանի մեջ։

Զուտառանք հիշատակել մի հետաքրքրական փաստ։ Հռոմում կանգնեցրած Պողոս առաքյալի արձանի վրա թույլ մատն աչքան են համբուրել, վոր վերջինս մաշվել է։

Թող հիմա ընթերցողն ինքը դատի, թե վորքան մարդ պետք է համբուրած լինի, վորպեսզի արձանի բուրբ մաշվի։ Իհարկե, տվյալ դեպքում այդ տրձանը հանդիսացել է հիվանդութույունների տարածման մի միջոց, մանավանդ համաճարակների ժամանակ։

Զատիկին, չիղալ Քրիստոսի հարության օրը, ռուս ժողովրդի մեջ սովորութուն կա հավաքվել յեկեղեցի և պատարագից հետո համբուրել մեկ-մեկի, իսկ վորովհետեւ նրանց մեջ անպայման կլինեն նաև հիվանդներ, ապա հեշտությամբ կարող են վարակվել և առողջները, որինակ՝ սիֆիլիսով, թոքախտով և այլ հիվանդութույուններով։ Շատերը կարծում են, վոր սիֆիլիսով վարակվում են միայն սեռական հարաբերության միջոցով։ Այդ կարծիքը սխալ է։ սիֆիլիսով կարելի է վարակվել նաև ախպես կոչված անմեղ ճանապարհով, որինակ, համբուրել, նույն ամանից լուսելու և այլ միջոցներով։

Հավատացյալի միտքը լի է բազմաթիվ «հրաշքներով»։ Աստվածաշունչը և ավետարանները լի յեն հրաշքների նկարագրութույուններով, վորոնց այսօր գեռ շատ-շատերն են հավատում։

Որինակ՝ բոլորին հայտնի է Յերուսաղեմի հրաշքը, վորը դեպի իրեն է ձգում հագարավոր ուխտավորների։ Յերուսաղեմը համարվում է քրիստոնյաների կենտրոն (ինչպես Մեկկան մանմեղականների) և ամեն մի քրիստոնյա պարտք է համարում իր կյանքի ընթացքում գեթ մի անգամ գնալ Յերուսաղեմ, դառնալ հաջի (մուղղուսի)։ Նրանք, վորոնք լեղել են Յերուսաղեմում, զարմանքով են պատմում այնտեղի հրաշքների մասին։ Ի՞նչ հրաշք է այդ։

Ամեն տարի Քրիստոսի հարության առավոտը (գատկի առավոտ) յերկնքից լույս է կաթում և մոմերն առանց կրակի վառվում են։ Մոմերը վաճառվում են, հինգ-տասը րոպեից հետո բոլորը հավաքվում են և գոյութուն չունեցած Հիսուսի գերեզմանի շուրջը սպասում են յերկնային լույսին, վորով և մոմերը վառվում են։ Ինչ խոսք, վոր ազդեցութունը շմեցուցիչ է։

Այժմ բացատրենք։ Արդյոք տղ մոմերն իրոք լերկընքից իջած լույսով են վառվում, թե՞ մի սատանութուն կա։

Պատրաստում են մոմերը, պատրույգները քիչ բաց են անում, նախորդ ամեն մի պատրույգի վրա կաթեցնում են մեկ կամ յերկու կաթիլ հատուկ հեղուկ, և ապա այդ մոմերը վաճառում են։ գնողներն անմիջապես հավաքվում են Հիսուսի գերեզմանի շուրջը, և մի 5-10 րոպեից հետո մոմերը վառվում են։

Բայց ամեն մի ընթերցող բնականաբար հարց է տալիս, թե այդ ի՞նչ հեղուկ է և ի՞նչ բացատրութուն ունի նա։ Այդ հեղուկը կարող է պատրաստել ամեն մեկը։ դրա

համար պետք է վերցնել դեղին ֆոսֆոր (լուսածին), հալեցնել ծծմբածխածնի մեջ 2.3-ի կամ 3.5-ի հարաբերությամբ և ապա աղ լուծույթից մեկ կաթիլ կաթեցնել պատրուկի վրա, մի քիչ սպասել, և նա ինքնիրեն կվառվի առանց վրեժ կրակի¹⁾։ Լուծույթի պատրաստման ժամանակ պետք է լինել չափազանց զգուշ, վորովհետև նա շատ թունավոր է։

Այսպիսով պարզ է, աղ հրաշքը վոշ աղ ինչ է, լեթե վոշ հոգևորականության կողմից մի խաբեություն, մի շառլատանություն։ Հայտնի չէ, վոր առաջներում գիտությունը կենսորոնացած էր հոգևորականության ձեռքին և նա աղ ձևով էր ոգտագործում գիտությունը—հրաշքի վերածելով ալն, աշխատավորությունը կեղեքելու միջոց դարձնելով։

1916 թվին Հյուսիսային կովկասում լուր տարածվեց, վոր աստվածածնի լեկեղեցում աստվածածնի նկարը լաց է լինում, արցունքներ թափելով աչքերից։ Լուրը կաթածիկի արագությունը տարածվում է, լեղել են նույնիսկ տեսնողներ, վորոնք վկայում էին դրա մասին։

Հոգևորականությունն աղ լացը մեկնաբանում են րանտով, վոր շուտով սով է լինելու, մարդիկ ճանճի նման մահանալու լեն և ալն, և ալն։ Արդյունքը չեղավ ալն, վոր հասարակությունը որերով թափառում էր աղ լեկեղեցու բակում ու մատաղների թիվը հազարների հասավ։ Բայց վերջը պարզվեց, վոր աղ (աստվածածնի լացը) մի խաբեություն էր թեքաերների կողմից։ Տեղի քահանան նախորդ մի գունդ մոմ էր կպցրել նկարի հակառակ լերեսին, հենց աչքի շրջանում ալնպես, վոր նկարի առաջ վառվող մոմից ոգը տաքանար, իսկ վերջինիցս էլ

¹⁾ Այս փորձը չես Յերևանում առաջին անգամ կատարել եմ Հայաստանի անաստվածների առաջին համագումարում Լուսաշխի տանը) և մի շարք ալն ակումբներում, բոլոր ունկնդիրների ներկայությամբ. մոմն առանց վրեժ կրակի վառվում է (բժ. Ա. Մ.)։

պետք է տաքանար նկարի հետևի մոմը ու ջերմությունից կաթիլ-կաթիլ պիտի հուեր աչքերի բլբերից, վորոնք իրենց մեջտեղում անցը ունելին, և մոմի աղ կաթիլներն անշուշտ արցունքների տպավորություն ելին թողնում։

Ահա թե ինչ խաբախությունների չէ դիմում հոգևորականությունը աշխատավորությանը դեպի իրեն դրավելու ու վերջին կոպեկը պոկելու համար։

Նման դեպք պատահեց Ստալինգրադում (նախկին Յարիցինում) 1919 թվին։ Գտնվեց աստվածածնի մի նկար։ Հրաշքը կայանում էր նրանում, վոր մի «սրիկա» դանակով ծակելով աղ նկարը՝ տեսնում է, վոր արյուն է գալիս։ Ամբողջ բնակչությունն աղ հրաշքի առթիվ իրար է անցնում։ Մի քանիսը խելոք գուրս լեկալն, պահանջեցին առուգել Ստուգեցին։ Պարզվեց, վոր իրոք արյուն կա ծակած տեղում, բայց հարց էր ծագում, թե աղ արյունը մարդկային արյուն է, թե վորևե տեսաունի։ Մանրագիտակալին (միկրոսկոպ) հետազոտությունը պարզեց, վոր արյունը մարդու արյուն չի, ալն կենդանու։ Այսպիսով պարզվեց, վոր դիտմամբ կենդանու արյուն են կաթեցրած լեղել նկարի ծակած տեղում՝ «հրաշք» ցույց տալու համար (իհարկե, քաղաքական նպատակով), բայց գործը պարզվում է, «հրաշքը» վրժում է։

Փոքր հրաշք չի նաև մեռն լեկելը։

Ինչպես հայտնի չէ, լոթ տարին մեկ անգամ ելմիածնում հայ-լուսավորչականների համար մեռն է լեկվում և ուղարկվում աշխարհիս բոլոր հայ-լուսավորչական լեկեղեցիներին։ Վերջին անգամ մեռն լեկեցին 1926 թվին Մեռնեկեքը կատարվում է չափազանց մեծ հանդիսավորությամբ։ Բոլոր լերկներին՝ Յեվրոպայից, Ամերիկայից և նույնիսկ Աֆրիկայից հալեր են գալիս մասնակցելու և տեսնելու, թե ինչպես աստծու զորությունը մեռնը լեկվում է կաթսալի մեջ առանց կրակի։

Ի՞նչ է ներկայացնում այդ մեռնեփեքը, չեթե վոչ
կրկին մի խաբեբայութուն, խարդախութուն ու խորա-
մանկութուն վարդապետների, չեպիսկոպոսների ու կա-
թողիկոսի կողմից: Ինչպես են մեռն չեփում:

Հավաքում են բազմաթիվ ծաղիկներ, լցնում կաթա-
լի մեջ և մի վորոշ ժամանակ թողնում: Հետագայում նրա
մեջ առաջանում են թթուներ, վորոնք ջրի հետ խառ-
նըվելիս տալիս են ջերմութուն, և մենք տսում ենք՝ մե-
ռնը չեփում եւ նման մի փորձ կարող ե կատարել ամեն
մեկը՝ դրա համար կարելի չե վերցնել ծծմբաթթու, լցնել
ջրի վրա, վորից ջուրը տաքանում ե և նուշխիսկ չեփում
ալյնքան, վոր բաժակը հնարավոր չի լինում ձեռքով
պահել¹⁾:

Այսպիսով, ի՞նչ է ներկայացնում մեռնեփեքը, չեթե
վոչ մի քիմիական պրոցես, չեթե քիմիական ենքզիան
փոխվում ե ջերմական ենքզիալի: միթե այստեղ հրաշք
կա, միթե այստեղ մեռնը չեփելու համար անհրաժեշտ
ե աստծու գորութունը: բոլորովին ել վոչ: Հոգևորակա-
նութունը այն հրաշքի չե վերածել, վորպեսզի ել ավելի
հաջողութամբ կարողանա մշուշի մեջ պահել աշխատա-
վորության ուղեղը, կարողանա ել ավելի հաջող կողոպ-
տել նրան:

Ել չխոսենք այն մասին, վոր մեռնեփեքներն իրենց
բազմահազար բազմութամբ համաճարապետների ու հիվան-
դութունների բուն են դառնում: Ել չխոսենք այն մասին,
վոր հազարավոր մարդիկ համբուրելով կաթիւն, դարձ-
նում են վարակի, զանազան հիվանդութունների տա-
րածման միջոց:

1) Մեռնեփեքը և գերեզմանի վրա լույս իջնելու «հրաշքները»
նուշխիս կատարել եմ Անաստովանների հայաստանյան անդրա-
նիկ համագումարում (Լուսաշխի տանը): Մեռնի փորձի
ժամանակ պետք ե զգուշ լինել, ջուր չլցնելու ծծմբաթթվի վրա
կարելի չե զննվել (հեղ.):

Մի ուրիշ հրաշք ևս, վորին հավատում են շատ-շա-
տերը ու «իրենց սեփական աչքերովն են տեսել».— գի-
շերները գերեզմանների վրա լույս չերևալն ե այդ:

Հոգևորականութունը և հավատացյալներն այդ բացա-
տրում են նրանով, վոր այն մարդը, վորի գերեզմանի վրա
լույս ե իջել, արդար ե, և այդ լույսը աստծուց ե:

Շատ ճիշտ ե, շատ հաճախ գերեզմանների վրա նկատ-
վել են լույսեր, բայց միթե այդ նշանակում ե, վոր այն
պիտի վերագրել արդարության կամ աստծու կողմից ու-
ղարկվելուն: Իհարկե, վոչ:

Գիտության համար այդ ալսոր միանգամայն պարզ ե:

Մենք գիտենք, վոր մարդու որդանիղմում, մասնա-
փորապես նրա վոսկրներում և ուղեղում, կա ֆոսֆոր
(լուսածին). դիտել քաղցալվելիս՝ նրա միջի ֆոսֆորը
ազատվում ե և մթության մեջ լույս ե տալիս: Յեթե հո-
գևորականութունը գերեզմանի այդ լույսը բացատրում ե
նրանով, վոր մեռածն արդար ե, ապա ինչո՞վ կբացատրի,
վոր կյանքում չերեք աստծուն հավատացող — անասու-
վածի գերեզմանի վրա նուշխիս լույս ե «կաթում»:
Այսպիսով տեսնում ենք, վոր այս ել մի շառլատանու-
թուն ե և ուրիշ վոչինչ:

Վորքան նման հրաշքներ կան աշխատավորության
մասսաներին խաբելու, նրանց մթության ու խավարի մեջ
պահելու համար, ել վոր մեկն ասենք, թիվ ու համար
չկա: Որինակ՝ Հիսուսի՝ ծովի ջրի չերեսին ման գալը,
Յեղիա մարդարելի՝ կառքով չերկինք համբառնալը, ջուրը
գլխի դարձնելը, հինգ կտոր հացով և չերկու ձկով հա-
զարավոր մարդկանց կերակրելը և այլն: միտք չունի
այդ բոլորի վրա կանգ առնել, վորովհետև պարզ ե ար-
դեն բոլորին, վոր այդ խաբեչական միջոցներն ստեղծ-
վել են և այժմ ել մնում են հոգևորականության ու բուր-
ժուազիալի ձեռքում վորպես մի զենք՝ աշխատավորու-
թյանը ճնշելու համար:

Յեթե աստվածաշնչի համար հրաշք ե ողում թռչելը (Յեղիա մարգարե), ապա հիմա մեզ համար այդ սովորական չերևույթ ե այնպես, ինչպես սովորական ե գնացք կամ կառք նստելը: Այսոր մեր ոգանավերը աիրել են ողին ու բնության և ազատ թռչում են հապարավոր կիրոմետրեր, բայց այդ հրաշք չե, այլ իրականութուն: Պիտության համար հրաշք գոյութուն չունի:

ՀԻՎԱՆԴԻ ԲՈՒԺՈՒՄԸ ՄԱՍՈՒՆՔՆԵՐԻ ՄԻՋՈՑՈՎ. ՄՈՒՄԻԱ

Չափազանց հետաքրքրական ե մասունքների հարցը: արդյոք ճիշտ ե այն, վոր նրանց միջոցով հիվանդները բուժվում են, թե վոչ: Բայց նախքան այդ հարցը պարզելը, պարաբանենք, թե ինչ բան են այդ մասունքները: Մասունքներ համարվում են սրբերի (իսկ սրանց թիվը շատ-շատ ե) մարմինները կամ մարմնի այս կամ այն մասը, որինակ՝ ձեռքերը, մազերը, մատերը և այլն, վորոնք պահպանվում են և չեն փառում:

Այսպիսի մասունքներ մեր Խորհրդային Միության մեջ չեղած լեկեղեցիներում և վանքերում շատ կան:

Հոկտեմբերյան հեղափոխությունից հետո բացվել են բազմաթիվ մասունքներ:

Բնությունը ցույց տվեց, վոր շատ տապաններ, վորոնց մեջ իբր թե պետք ե լիներ այս կամ այն սրբի մասունքը, դատարկ են, կամ հաճախ մարդու վոսկորների փոխարեն գտել են զանազան կենդանիների վոսկորներ: Կենսագործկոմի որգան «Իզվեստիա» թերթը գրում ե.

«Սուրբ Տիխոնի մասունքների փոխարեն դուրս լեկավ բամբակից շինած մեծ պանդուխտան, սրբի զգեստներ հագցրած»:

«Սուրբ Միաբլոֆանի մասունքները քննելիս պարզվեց, վոր գանգը մարդու գանգ չե, այլ ուրիշ կենդանու»:

«Վլադիմիրյան կուլսերի վանքում նույնպես բացել

են մասունքներ և տեսել են, վոր լերկու ազդրի փոխարեն՝ լերեքը կա և 24 կողերի փոխարեն կա 29 կողոսկր» (Ըստ լերևույթին, հոգևորականները սխալվել են իրենց հաշիվների մեջ և մարդակազմութուն չեն իմացել, հակառակ դեպքում ավելորդ վոսկորների կտորներ չելին դարսի): Այսպիսով տեսնում ենք, թե խաբելութունը հոգևորականության կողմից ինչ աստիճանի լե հասնում: Նրանք կանգ չելին առնում նույնիսկ պանդուխտաններ պատրաստելու առաջ, դրա համար հավաքելով բամբակ, բուրդ, կենդանիների զանազան վոսկորներ և այլն, վորպեսզի կարողանան սրբերի մասունքներ պատրաստել և ել ավելի հաջող թալանել ու կողոսկր աշխատավոր մասաներին:

Այսպիսով, չերե մեզ համար պարզվեց, թե ինչ բան են այդ մասունքները, մենք հեշտութամբ կարող ենք պատասխանել վորոհիշյալ այն հարցին, թե կարո՞ղ ե արդյոք հիվանդը մասունքով բուժվել, թե վոչ: Սրան մի պատասխան կա—վոչ: Պարզ ե, վոր բամբակից ու կենդանական փաած զանազան վոսկորներից պատրաստված մասունքներում և վոչ մի գորութուն լինել չի կարո՞ղ, հետևապես՝ և վոչ մի բժշկութուն: պետք ե տեսլ, վոր ընդհանրապես գորութուն և զերբնական ուժ գոյութուն չունի:

Մոռացության չտալու համար այստեղ հիշենք, վոր մեծ կրոնական տոներին հոգևորականութունը վաճառքի լե հանում «սրբի մազերը, աստվածածնի արցունքները և այլն»: Հազարավոր շներ են գալիս լեկեղեցու բակը՝ մեջը մի քանի քաթիլ հեղուկ, վաճառելու համար՝ վորպես աստվածածնի արցունքներ—կաթիլներ, վորոնք կարող են բժշկել ամեն մի հիվանդութուն: Սրբերի մազերը կրճքին կապելով կամ կրճքից կախ տալով՝ իբր թե նույնպես կարելի լե բժշկել:

Տեւնում ենք, վոր հոգևորականութունը կանգ չի առնում ալդ ձևի Փարբիկացիայի միջոցով իր գրպանի վոսկու քանակն ավելացնելու շիշտ ե, պատահել են բազմաթիվ դեպքեր, լերբ գտել են դիակնիւր բոլորովին չփառած կամ քիչ փառած ալսպիսի դիակները կոչվում են մումիաներ: Մումիա կոչվում ե բնական կամ արհեստական ճանապարհով փառմից, նեխումից ու քալքալումից պահպանված՝ մարդու մարմինը (դիակը):

Դիակները չեն փառում լերկու դեպքում.

1. ին, լերբ չոր ող ե անցնում ե դիակը չորանում ե.

2. րդ, լերբ առանց ողի՝ կիր ե անցնում դիակով, ծծվում ե նրա մեջ ե վերջինս չորանում ե ու քարանում:

Արհեստական մումիֆիկացիան (դիակների դմսումը) շատ տարածված եր հին Յեգիպտոսում, վորովհետեւ այն ժամանակ հավատում էին հոգու անմահությանը: Հին լեգիպտացիները կարծում էին, վոր մարդու մահից հետո հոգին բաժանվում ե մարմնից ե մանում վորեւ կենդանու մարմնի մեջ՝ կապի, ձիու ե ալին:

Նրանք հովատում էին, վոր վորոշ ժամանակից հետո հոգին նորից կգա իր տիրոջ մոտ: Հենց ալդ իսկ նպատակով անհրաժեշտ ե մարմինը քալքալումից պահել, պահպանել դմսման միջոցով: Դիակների դմսումը բավականին թանգ եր նստում, ե ալդ պատճառով հարուստները մեծ ծախսերով լավ դմսում էին մեռելի մարմինը, ե մումիան լավ եր դիմանում: Յեգիպտական ժողովրդի քրանքի ու արյան վերջին կաթիլը քամելով՝ դմսում էին փարավոնների դիակները — օրինակ՝ Ռամզես 2-րդի մումիան պահպանվել ե մինչեւ այսօր, 3500 տարի, ե ալժմ գտնվում ե Գիզի թանգարանում:

Նման բազմաթիվ մումիաներ (նաեւ կենդանիների) շատ կան: Հասարակածի ե նրա մոտ ալսքան շոգ ե, վոր մահացածների դիակները չեն քալքալվում, վորովհետեւ

շուտ են չորանում, ջրից զրկվում ե ալսպիսով պահպանվում են հաճախ հարյուրավոր ու հազարավոր տարիներ:

Ալսպիսի պալմաններում չորացած ու ստացված մումիաները կոչվում են բնական մումիաներ: հավատացյալները, վորոնք չեն հասկանում բնական մումիֆիկացիայի պատճառը, բնական ե, վոր այն պիտի հրաշք համարելին: Իսկ վորովհետեւ հրաշքներն ել ավելի մեծացնում էին տերտերների լեկամուտները, ուստի նրանք ամեն միջոցի դիմում էին, մոլորությունները մասունքներով պահպանելու համար:

Հասարակածին հակառակ հեռավոր հուսիսում նույնպես դիակները հաճախ մում են բավականին թարմ: Ուրինակ, գտնվել ե մի մամոնտ, վորը մահացել ե մի քանի հազար տարի օրանից առաջ: Նրա մկանները նույնքան թարմ են, վորքան ե նոր սպանված կենդանունը: Այդ բացատրվում ե նրանով, վոր մարմնի մեջ գտնված հեղուկը մարմնի քալքալվելուց առաջ ե սառչում: Ալսպիսի բազմաթիվ օրինակներ կարելի լե բերել 1923 թ. ոգոստոսին, Նովորոսիյսկ քաղաքի մի բազմահարկ տան թիթեղյա կաուլի տակ գտնվեց մի նորածին լերկալի՝ դիակ: Նա ալսքան շուտ եր չորացել, վոր դիակը ժամանակ չեր ունեցել քալքալվելու: Ալդ բնական մումիան ալժմ գտնվում ե Սարկովի դատական բժշկականության թանգարանում: Նույն ձևով կարող ե պահպանվել նաեւ հոգևորականի դիակը, ե ալստեղ գարմանալու վաղինչ չկա: Բայց հոգևորականությունն ալդ ոգտագործում ե ե բացատրում ե հրաշքներով ու վորպես սրբերի մասունքներ՝ ալաշտամունքի առաքլա դարձնում, պաշտել տալիս հավատացյալ ալստաավորության: Յեկեղեցիներն ու վանքերն ավելի հարուստ կլինեն, ալսքան ավելի մեծ հեղինակություն կունենան հավատացյալ ալստաավորության մեջ, վորքան նրա սրբերի, մասունքների, հրաշքների ե ալստաբալությունների թիվը մեծ լինի:

ԲԺՇԿԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ՅԵՎ ԿՐՈՆԸ

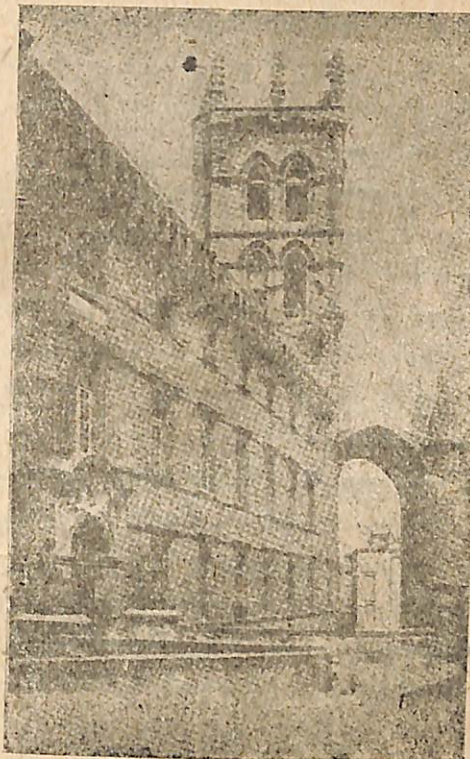
Բժշկականութիւնը և կրօնը դարերի ընթացքում միշտ պայքարել են իրար դեմ: Բժշկականութիւնը մեծ տանջանքներ ե կրել, մինչև հասել ե դարդացման այս աստիճանին, վորի մեջ գտնվում ե այժմ նա, իր պայքարի ընթացքում վերջիվերջո վորպես գիտութիւն հաղթահարելով կրօնին:

Ամեն մի բժիշկ առաջին հերթին պետք ե ծանոթ լինի մարդու որդանիցմի կառուցվածքին, նրա անատոմիային, վորպեսզի կարողանա գաղափար կազմել մարմնի գործարանների (որգանների) աշխատանքի ու նրանց գործողութիւնի խանգարման մասին: Իսկ անատոմիան սովորելու միակ միջոցը դիակներ դիակառելն ե, ինչպես այդ արվում ե բժշկական բոլոր ինստիտուտների առաջին կուրսերում:

Այնինչ հոգևորականութիւնը թույլ չէր տալիս դիանատոմներ կատարել, դրանով իբր թե մեղք ե լինում թե հոգուն և թե մարմնին: Բայց հասկանալի չե, վոր գիտնականները չեյին կարող հավատալ ու չեյին լսում տերտերական այդ ցնդաբանութիւնները, այլ նրանք գաղտնի կերպով դիակներ անգամահատելով սովորում ելին և որըստորե բացում ելին բնութիւն ու մարդու որդանիցմի նորանոր գաղտնիքներ: Բժշկական ֆակուլտետները հոգևորականութիւնը հիմնում եր տաճարներին անմիջապես կից և շարունակ հսկողութիւն տակ եր պահում այն: Տերտերները հատուկ գաղտնի դռների ու անցքերի միջոցով լրտեսում ելին, վորպեսզի հանկարծ դիահատում չկատարվի. ահա ինչ դժվար պայմաններում եր դարգանում բժշկականութիւնը: Մոնպելիայի աշխարհաբանական բժշկական ֆակուլտետը հիմնված ե լեկեղեցուն կից:

Մի ուրիշ փաստ:

19-րդ դարում, իբր անգլիական հայտնի մի մանկաբարձ մի միջոց գտավ, վորով ծննդաբեր կանայք իրենց ցավերը հեշտ կարողանան անցկացնել (քլորոֆորմով քնացնում

Նկ. № 5

Մոնպելիայի տաճարին կից կառուցված բժշկական ֆակուլտետ, վորը գտնվում եր անմիջապես հոգևորականների հսկողութիւն տակ, վորպեզի դիահատումներ չկատարվեն: Հոգևորականութիւնը թույլ չէր տալիս դիահատում կատարել համարելով այն մեղք, իսկ գիտնականները գաղտնի, գիշերները միայն դիակներ ելին բերում ու դիահատում, այն ել իրենց ցնտարաններում, վորտեղ ավելի քիչ ելին լրտես քահանաների աչքերը:

եր), հոգևորականութիւն մի ամբողջ վոհմակ վոաքի կանգնեց, բողոքեց դրա դեմ և պահանջեց, վոր կլինը «ցաւով ծնի», վորովհետև ախպես ե պատվերել աստվածը և վորպես ա-

պաշտօնը՝ նրանք աստվածաշնչից բերում են հետևիլ բա-
ռերը.

«Յտվով վորդի ծնես» (Աստվածաշունչ, Ծնունդը, Գ, տող 16): Բայց վերջիվերջո՝ աղ բարբարոս հոգեորա-
կանությունից կարողացան մի կերպ թուլլավություն ասա-
նալ, հիմք ընդունելով տին, վոր ինքն աստված ել Յե-
վալին ստեղծելիս Ադամին քնեցնում ե և ապա նրա կող-
ոսիցը հանելով՝ Յեա պատրաստում:

«Ան ժամանակ աստված Ադամին քնեցրեց, հանեց
կողերից մինն ու նրա համար մի ոգնական կին ստեղ-
ծեց և անունը դրավ Յեա» (Սրբազան պատմություն, եղ 8):

Յեթե աստված Ադամին քնեցնում ե, հետևապես ինչո՞ւ
աղ գիտնական Սիմպսոնը կնոջը չպիտի քնեցնի՝ ծննդա-
բերության ցավերը հեշտ անցկացնելու համար:

Յեվ ահա ալպես, ամեն մի քայլափոխում կրոնը
դիմադրում եր, թուլլ չեր տալիս բժշկությանը զարգանա-
լու: Բայց հակառակ նրա ցանկության, բժշկականությու-
նը՝ վորպես գիտություն, որրստորե աճեց, զարգացավ,
թեպետ և բազմաթիվ զոհեր տալով: Իզուր չե, վոր պրո-
ֆեսոր Սեմաշկոն բացականչում ե. «Գիտնական բժիշկների
տանջանքներով ե ձգված բժշկական գիտության ճանա-
պարհը»:

ԿՐՈՆ ՅԵՎ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

Գիտությունը նույնպես, ինչպես և բժշկականությու-
նը, միշտ պալքաբել ե կրոնի դեմ և լեզել վերջինիս
վոխերիմ թշնամին: Վորպեսզի լավ գաղափար կազմենք
գիտության և կրոնի տեսակետների մասին, վերցնենք մի
քանի հարցեր և տեսենք, թե ինչպես ե մոտենում կրոնը
և ինչպես՝ գիտությունը:

Որինակ՝ վերցնենք մարդու ծագումը:

Ի՞նչ ե ասում կրոնը — աստվածաշունչը — նա ասում ե.

«Աստված ասաց՝ լիկեք մարդ ստեղծենք, վոր տեր
լինի ստեղծվածներին: Աստված ստեղծեց մարդուն յուր
պատկերի նման, վեր առավ յերկրից հող ու շունչ փչե-
լով՝ հոգի տվավ և անունը Ադամ դրավ» (Աստվածաշունչ,
Ծնունդը, գլուխ Ա, տող 26-27):

Ահա ըստ աստվածաշնչի, հետևապես և ըստ կրոնի,
մարդը պատրաստ ե Յանկանալով մի կին ել ստեղծել
նրա համար, նա «Քնեցնում ե Ադամին, հանում ե կո-
ղերից մինն ու նրա համար մի կին ստեղծում և անունը
դնում Յեվա» (Աստվածաշունչ, Ծնունդը, գլուխ Բ, տող
21-22):

Հետո աստված որհնում ե նրանց և ասում.

«Աճեցեք, բազմացեք և լցրեք յերկիրը ու տեր լեղեք
բոլոր ստեղծվածներին» (Աստ. Ծնունդը, գլուխ Ա,
տող 28):

Ե՛հ, սրանից ել հեշտ բան. իսկի լերեխան ել կավից
աղքան հեշտ մարդ չի շինի: Ուրեմն՝ ըստ աստվածաշնչի,
դուքս լեկավ, վոր Ադամի մի կողը պակասեց:

1. Բայց ախոր մեզանից ամեն մեկը գիտե, վոր
աղամարդիկ ունեն նույնքան կող (կողոսկր), վորքան և
կանայք:

Այս տարրական փաստը ժխտում ե առասպելական
ստեղծագործութ ունը:

2. Յեթե հավատանք աստվածաշնչին, ապա մարդը,
ինչպես և բնությունը, ստեղծվել ե մեզանից 7400 տարի
առաջ: Բայց կան մարդու ձեռքով պատրաստված հնու-
թյան հուշարձաններ, վորանք 7000 տարուց ել շատ ա-
վելի հին են:

3. Հողի շերտերում գտնվել են կենդանիների (նաև
մարդու) վոսկորներ, վորոնք նույնպես շատ հին են և 7000
տարուց ավելի լին մնացել աշնտեղ:

4. «Ծնունդը»-ի առաջին գլխում աստվածաշունչն
ասում ե, վոր մարդը ստեղծվում ե աշխարհի ստեղծա-

գործման 6-րդ որը, բույսեր և կենդանիներ ստեղծելուց հետո, բայց նույն «Մնունդը»-ի 2-րդ գլխում ասվում է, վոր սկզբում աստված ստեղծեց մարդուն, հետո միայն բույսերը: Այս խառնաշփոթութեան պատճառն այն է, վոր աստվածաշունչը կազմված է տարբեր մարդկանց ձեռքով, տարբեր ժամանակներում, տարբեր աղբյուրներից, դրվել է, ապագրվել, ուղղվել է. շատ բան ավելացրել են, շատ բան ել կրճատել, ամեն մեկը լինելով իր շահերից: Վերջը Ադամն ու Յևան լերեք վորդի լին ունենում՝ Կայեն, Աբել և Սեթ: Կայենը սպանում է Աբելին. մնում են Կայենը և Սեթը: Աստվածաշունչը ավելացնում է. «Կայենի և Սեթի վորդիք լերկրիս վրա կամաց-կամաց բազմացան»: Բայց այդ գրքին հավատացողները հարց չեկին տալիս իրենց, թե ինչպես լեղավ, վոր լերկու տղամարդուց (Կայեն և Սեթ) սերունդ ստացվեց. չե՞ վոր դրա համար անհրաժեշտ է մի կին: Այստեղից տեսնում ենք, թե կրոնական անհեթեթությունն ինչ աստիճանի կտրուղ է հասնել:

Գիտությունը աստվածաշնչին միանգամայն հակառակ՝ ասում է, վոր վոչ թե աստված է ստեղծել մարդուն, այլ մարդն է ստեղծել աստծուն:

Գիտությունը նաև ասում է, վոր մարդը առաջացել է կենդանիներից, աստիճանաբար փոխվելով և զարգանալով. առաջներում նա այն չեր, ինչ վոր հիմա լե և հետագայում այն չի լինի, ինչ վոր այժմ է:

Մի քանի բուրժուական գիտնականներ, ինչպես, որինտկ, Կյուվեն և ուրիշները, աստվածաշնչի նման կարծում ելին, վոր մարդն առաջին անգամ առաջանալիս՝ արդեն վերջնականապես կազմակերպված — ձևակերպված է լեղել և մինչև հիմա չի փոփոխվել (այ թե ինչ է նշանակում տասը հազար տարով հետադիմել):

Ապացուցենք, վոր մարդը կենդանական ծագում ունի:

Մարդը շատ նման է կաթնասուն կենդանիներին,

բայց մարդուն ամենից շատ մոտ են կանգնած կապիկները, այն ել նրանց վորոշ տեսակները, ինչպես, որինտկ, Գորիլլան, շիմպանզեն, որանգուտանդը և գիբբոն: Ինչ հիմնական ցայտուն նմանություններ կան մարդու և այդ կենդանիների միջև, վոր մեզ իրավունք են տալիս ասելու, վոր մարդը կենդանական ծագում ունի:

1. Հաճախ պատահել է, վոր լերեխան ծնվելիս պոչ է ունեցել:

2. Յերեխաները ծնվելիս հաճախ ամբողջովին, կամ մարմնի վորոշ տեղերում, ծածկված են լինում մազերով:

3. Պատահել է, վոր այդ մազոտությունը (լերեխը նույնպես ծածկված մազերով) ժառանգաբար անցել է և չի անհետացել նույնիսկ ամբողջ կյանքի ընթացքում:

4. Կան կոնալք, վորոնք կենդանիների նման ունենում են վոչ թե լերկու, այլ 4, 6, 8 և նույնիսկ ավելի ստիքներ:

5. Մեզ մոտ ըմպանի վրա դեռ նկատվում են ծալքեր, վորոնք շատ լավ ու ցայտուն արտահայտված են կենդանիների մոտ: Յերեխայի մոտ այդ ծալքերն սկզբում բավականին խոշոր են ու կոշտ և հետագայում միայն կամաց-կամաց հարթվում են:

6. Մի շարք ժողովների փոխարեն լինում են նաև 2-րդ շարքը:

7. Ձեռքերի և վուսների մատների արանքների թաղանթները հաճախ զարգացած են լինում, վորը ցուլց է տալիս մեր նախնիքների ջրում լողալու ընդունակությունը:

8. Աչքերի ներսի մասի թարթման թաղանթը, վոր շատ ցայտուն արտահայտված է, որինտկ, հավի, կոկորդիլոսի մոտ և չնչին չափով՝ մարդու աչքերի ներսի անկյուններում:

9. Մարդու սաղմն արդանում ծածկված է լինում ազերով:

10. Մարդու սաղմը յուր սաղմնալին կյանքում անցնում է կենդանական բոլոր շրջանները, փորոնք հատուկ են կենդանիներին՝ դեպի մարդկայնացման ետապները:

11. Յեւ վերջապես արյունափոխութեան փաստը: Յեղով իրար մոտիկ ցեղակից կենդանիների, որինակ՝ գայլի և շան, մարդու և կապիկի արյունափոխումը (մեկի արյունը մյուսի արյան խառնելը՝ յերակների մեջ լցնելով) վաղ մի վտտ հետևանք էր տալիս: Փորձված է, որինակ, յեթե շիմպանզե, որանգուտանգ, գորիլա և գիբբոն կապիկների արյունը խառնենք մարդու արյան հետ, փոշինչ չի լինի: Մինչդեռ փորձերից պարզվել է, վոր հաճախ մի կապիկից ալ կապիկի արյուն սրսկելիս՝ վերջիններս թունավորվել են: Այս փորձը արդարացնում է անգլիացի հայտնի գիտնականի այն միտքը, վոր բարձր տիպի կապիկների և մարդու տարբերութունն ավելի քիչ է, քան բարձր և ստորին աստիճանում կանգնած կապիկներինը:

Այս բոլորն ապացուցում են, վոր մարդը նույն կենդանին է, միայն ընկնելով ուրիշ պայմանների մեջ, ունենալով արտադրական միջոցներ, նրա որդանները կամաց-կամաց ձևափոխման են յենթարկվում, նրանցից շատերը կորչում են, անհետանում, փոքրանում, ինչպես է, որինակ, վորդանման վոստը, աչքերի ներսի անկյունի թարթման թաղանթը և այլն: Մյուսներն, ընդհակառակը, մեծանում են, խոշորանում, ինչպես, որինակ՝ գանգուղեղը:

1894 թվին Յովա կղզում գտել են մի մարդու կմախք, վորը շատ նման էր կապիկի կմախքի: Նրան անվանել են կապկամարդ (նունարեն պիթեկանթրոպոս): Նրա ազդերը քիչ գոգավոր էլին, իսկ այս արդեն ապացույց է, վոր նա չորքսոտնի յե և ծառերի վրա մագլցում է (վաթերով բռնում), իսկ ինչ վերաբերում է գանգին, սա իր մեծութամբ ու ձևով բռնում է կապիկի և մարդու գանգի միջին տեղը:

Այսպիսով մարդը կենդանական ծագում ունի: Նա ունեցել է մի ընդհանուր նախահայր, վորը բաժանվելով յերկու ճյուղի՝ տվել է մի ճյուղով—կապիկներ և յերկրորդ ճյուղով—մարդիկ: Ինչ խոսք, վոր այս պրոցեսը կատարվել է հազարավոր դարերի ընթացքում:

Հոգևորականութունը, նրա հետ նաև բուրժուազիան՝ չեն կարող հաշտվել այն մտքի հետ, վոր մարդը կապիկն ազգակից է, վոր մարդը նույն կենդանին է, միայն ավելի զարգացած, ավելի բարձր աստիճանի վրա կանգնած, կամ այն տարբերութամբ, վոր մարդը միջավայրը հարմարեցնում է իրեն, իսկ կենդանին ինքն է հարմարվում միջավայրին: Նրանք չեն կարող համաձայնվել այդ մտքի հետ, վորովհետև այդ հակասում է աստվածաշնչի ասածներին, հետևապես բաց է անում աստվածաշնչի (ապա ուրեմն շահագործող դասակարգի) գաղափարները, վորով բուրժուազիան զրկվում է այդ հզոր գեներից: Եւ վոր այդ գեները շնորհիվ նա շատ հաջող կերպով յերկար տարիներ շարունակ կարողացել է մթության մեջ պահել աշխատավորութանը:

Աշխարհահռչակ Դարվինը, վորը նույն միտքն է զարգացնում իր «Տեսակների ծագումը» գրքում, այսոր քարկոծվում է բուրժուական գիտնականների կողմից: Այդ զգվելի «կրոնամոլները» (վերջին բառը չակերտների մեջ է առնվում, վորովհետև կրոնամոլութունը բղխում է նրանց շահերից) այսոր նույնիսկ, որինակ, Ամերիկայում մի շարք դպրոցներում թույլ չեն տալիս դարվինիզմը անցնելու:

Որինակ՝ 1926 թ. մի ուսուցիչ Զոն-Սկոպս անունով, Ամերիկայի մի դպրոցում դարվինիզմի մասին խոսելիս, կանգ է առնում մարդու ծագման մասին: այդ պատճառով բուրժուական մամուլը մի չլված վորոտ բարձրացրեց դրա դեմ: Վերջը ուսուցիչը ձերբալալից և հատուկ դա-

տարանական կազմի կողմից դատվեց (դատարանի կազմի մեջ մտնում ելին նաև հոգևորականութան ներկայացուցիչները, վորովհետև ուսուցիչը մարդուն հավասարեցնելով կապիկին՝ դրանով իսկ ցանկացել եր ժխտել աստվածաշնչի ճշմարտությունը)։

Բուրժուազիան վոյնիչ չի խնայում, վորպեսզի այդ դեպքը (դատավարությունը) լինի հանդիսավոր, ամեն որ, հակառակ յերկրի սահմանադրության, դատավորության սկզբում և վերջում աղոթքներ ելին կատարում և դրանով իսկ մասսային զրգուռում յերիտասարդ Զոն-Սկոպսի դեմ՝ ի պաշտպանություն կրոնի և աստվածաշնչի։ Բացի Տեն-նեսի նախագից, վորտեղ և դատապարտվեց Զոն-Սկոպսը, դարվինիզմը դպրոցներում չթուլլատրելու որոշեց կար 15—16 ալլ նախագներում ևս։ Այդ նախագները դառնվում են գլխավորապես Հարավային Ամերիկայում, վորտեղ բնակչության կեսը մոտավորապես նեգրեր են, վորոնց վրա այսօր, դեռ 20-րդ դարում, Ամերիկացիք չեն ուզում նստել, վորպես մարդկանց՝ վրա և նույնիսկ մինչև հիմա դեռ հաճախ լենթարկում են Լինչի դատաստանին (Լինչի դատաստանն այն է, յերբ ամբոխն ինքն է դատաստան անում—հենց փողոցում քարկոծելով սպանում)։

Յենթադրվում է, վոր մարդը կամ նախամարդը առաջացել են յերկրի չորրորդական երայում։ Յերկրի ամբողջ պատմությունը գիտնականները բաժանում են չորս մեծ երաների—1. Ազոլիկ երա, 2. Պոլիոզոլիկ, 3. Մեզոզոլիկ և չորրորդական երա։ Ամեն մի երա բաժանվում է պերիոդների և ամեն մի պերիոդ՝ եպոխաների։

Ազոլիկ երայում յերկրի վրա կյանք չկար, իսկ յեթնանգամ յեղել է, գոնե հետքը չի մնացել։ Պոլիոզոլիկ երայում տրոհ են բույսերի ու կենդանիների շատ տեսակներ կալին, սակայն նման չեյին այժմյան բույսերին և կենդանիներին։ Բայց այդ, կենդանական բարձր աշխարհից

միայն ձկներ կալին։ Մեզոզոլիկ երայում ավելացան նաև սողուններ և յերկկենցաղներ, վորոնք նույնպես նման չեյին ներկայիս սողուններին և յերկկենցաղներին և միայն այդ երայի վերջերում յերևան յեկան թռչուններ և գազաններ։ Չորրորդական երայում յերևան յեկան այն կենդանիները, վորոնք դեռ այսօր լցնում են յերկրագունդը, կամ նրանք, վոր դեռ մոտ անցյալում կալին։ Հենց այս երայումն է, վոր առաջ է գալիս մարդը, զարգանալով իր նախնիներից և այժմ հասնելով զարգացման այս աստիճանին։

Ահա տեսնում ենք շատ գեղեցիկ կերպով, թե ինչպես տառնյալ հազարավոր միլիոն տարիներ են հարկավոր, վորպեսզի ամենացածր աստիճանում կանգնած կենդանուց առաջանար ներկայիս մարդը։ Եթե չստվածաշնչի ասելով յերկրագունդը աստված ստեղծել է ընդամենը մոտ 7500 տարի առաջ։

ՀԻՎԱՆԴՈՒԹՅԱՆ ՀԱՍԿԱՑՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆ ԸՍՏ ՀԱՎԱՏԱՑՅԱԼՆԵՐԻ. ՍՐԲԵՐԻ ՅԵՎ ԱՂՈԹՔՆԵՐԻ ՄԻՋՈՑՈՎ ԲԺՇԿՎԵԼԸ

Քննենք այժմ մի հարց ևս. հազարավոր տարիներ մարդիկ զիմել են այդ միջոցին և մինչև այսօր դեռ մի շարք ժողովուրդներ զիմում են սրբերի և աղոթքների միջոցով ցանկանում են բուժել իրենց հիվանդներին։

Վաչ վոքի համար գաղտնիք չի, վոր մեզ մոտ՝ Հայաստանում, նույն իսկ Յերևանում, հաճախ հիվանդի տեղերն ընկնում են տները «Նարեկ» գտնելու՝ հիվանդների վրա կարդալու կամ գլխի տակ դնելու համար, վորպեսզի հիվանդը լավանա։ Հենց հիմա յեղ քաղաքներում և գյուղերում քիչ չե այն պառավների թիվը, վորոնք զբաղված են թիզ չափելով ու հիվանդներին «բուժելով»։ Հավատացյալների մոտ հիվանդներին բուժելու միջոցները միայն դրանք չեն։ Նրանց մոտ շատ է տարածված, որինակ,

ինչպես ասել ենք արդեն, մատաղ անելը, ուխտ գնալը, սրբերի գերեզմանների վրա աման կոտրելը, որհնած շուք խմելը, հաղորդութիւն ընդունելը, պատ ու ծոմ պահելը և այլն, և այլն:

Թող զարմանալի չթվա, վոր Հոկտեմբերյան հեղափոխութեան 14-րդ տարում դեռ գոյութիւն ունեն նման սնտախալաշտութիւններ, նման հին սովորութիւններ:

Պարզենք, թե ինչն է դրա հիմնական պատճառը. այդ ալն է, վոր հիվանդութեան մասին յերկու հասկացողութիւն կա. ըստ կրօնի և ըստ գիտութեան հիվանդութիւնը բոլորովին ալ կերպ է հասկացվում: Պարզենք առաջին և յերկրորդի տեսակետներն առանձին-առանձին՝ Սկսենք առաջինից:

Ըստ կրօնի (ապա ուրեմն և ըստ աստվածաշնչի) հիվանդութիւններն ուղարկվում են մարդկանց՝ իրենց մեղքերի համար, հետեապես ամեն մի հիվանդութիւն ուղարկվում է աստծուց և կարող է բուժվել միայն աստծու կողմից: Բայց դրա համար անհրաժեշտ է մեղքերը քաղեր վերոհիշյալ բազմաթիւ միջոցներով (պսա, ծոմ, և այլն):

Ըստ աստվածաշնչի՝ աստվածն է ուղարկում հիվանդութիւնները. որինակ, նա գրում է՝

«Յեհովան քեզ կկպցնե ժանգախաւ, մինչև վոր քեզ վերջացնե ալն յերկրի յերեսից, ուր վոր դու կմտնես ուրան ժառանգելու Յեհովան քեզ պիտի զարկե ծշուրական ախառով, հրատազնապ տենդով, ջերմով և ալրող սաքութիւնով, խորշակահարութեամբ և բուխերի դալուկով և կհալածե քեզ, վոր կորչես» (Աստվածաշունչ, Յերկրորդ որինաց, գլ. ԻԸ, տող 21—22):

Զբաղականանալով վերոհիշյալ հիվանդութիւններն ուղարկելով, նույն գլխում ասված է. «Յեհովան Յեզիպ-առսի պալարներով (կիզով), քոսոտութեամբ և յեքով կը զարկե քեզ, վոր նրանցից չկարողանաս բժշկվել» Յեհովան

աղուշութիւնով և կուրութիւնով և սրտադողով կզարկե քեզ» (Աստվածաշունչ, Յերկրորդ որինաց, գլ. ԻԸ. տող 27—28):

Ահա քեզ, մարդկանց մեղքերի համար ել հիվանդութիւն չմնաց, վոր աստված չթափեց նրանց գլխին:

Բայց սրբերն ել այստեղ քիչ դեր չեն կատարում, և իզուր չե, վոր յեկեղեցիների պատերը զարդարված են սրբերի նկարներով. ցարական կռաւարութիւնը չեք զանում հատուկ գործարանների միջով բաց թողնել միլիոնավոր ալպիսի նկարներ, վորպեսզի աշխատավորութիւնը գա, ծունկ չոքի, աղօթի ալ նկարների առաջ, լինի ալ աղօթաթից, յերկաթից թե փայտից. ալն նկարի առաջ, վոր ինքն է շինել իր սեփական ձեռքերով:

Բոլոր կրօններում ել զանազան հիվանդութիւններ ժամանակ դիմում են զանազան սրբերի: Որինակ՝ ռուսական ուղղափառ յեկեղեցին նույնիսկ Կիևի հոգևոր իշխանութեան թուլլատրութեամբ թպեց բազմաթիւ թուղցիկներ, սրբերի ունրանց մասնադիտութեան ցուցակը, թե ամեն մի հիվանդութեան դեպքում ում պիտի դիմել:

Ըստ ալ գուցակի, որինակ՝

1. Կուլրերը պետք է աղօթեն Կազանի մալր աստվածածնին. սրա տունը հուլիսի 8-ին է:

2. Ատամնացավի համար պետք է դիմել սուրբ Բանա Անտիպին. սրա տունը ապրիլի 15-ին է:

3. Կնոջ ծանր ու դժվար ազատվելու դեպքում պետք է դիմել Փիողոլովյան սուրբ աստվածածնին. սրա տունը ոգոստոսի 16-ին է:

4. Յեթե ամուսինն ատում է տնմեղ կնոջը, պետք է դիմել սուրբ ճգնավոր Գուրիին, Սամսոնին. սրանց տունը նոյեմբերի 15-ին է:

5. Անձրե բերելու համար՝ Յեղիա մարգարելին (ապուշներ). տունը կատարում են հուլիսի 20-ին:

6. Աղեթափությունից (ճողվածք) բուժվելու համար գիմել մեծն ճգնավոր Արտեմին. տոնը հոկտեմբերի 20-ին է:

7. Այլության (չբերության) ժամանակ լերելիս ունենալու համար գիմել հրաշագործ Ռոմանին. տոնը նոյեմբերի 20-ին է:

8. Չար վոգիններին ընտանիքից հեռու պահելու համար գիմել սուրբ Նիֆոնտին. տոնը կատարել դեկտեմբերի 23-ին:

9. Անասուկներին գաղաններից պահպանելու համար գիմել մեծ ճգնավոր սուրբ Գևորգին. տոնը ապրիլի 23-ին:

10. Վատ տեսակի կրքերից ազատ մնալու համար գիմել սուրբ Հովնանին. տոնը ապրիլի 18-ին:

Այս փաստաթուղթն ապացուցում է, թե ինչպես հոգևորականությունը ձգտում է խավարի մեջ պահել աշխատավորությանը: Ամեն մի հիվանդության ժամանակ, լինի մարդ թե անասուն, ըստ լեկեղեցական այդ կանոնի, աշխատաւորը պետք է գիմի ամեն անգամ համապատասխան սրբի: Իսկ լեթե այդպես է, ինչո՞ւ հենց իրենք հոգևորականները և բուրժուաները ամեն մի չնչին հիվանդության ժամանակ վաղ են տալիս բժշկի մոտ, միանգամայն մոռանալով սրբերի այդ մասնագիտությունները:

Միանգամայն պարզ է, վոր այդ սրբերը ստեղծված են ու հորինված աշխատավորության համար, ուրիշ խոսքով՝ կապիտալիստական հասարակակարգում շահագործվող դասակարգի համար:

Ուրեմն թող լավ իմանա ամեն մի աշխատավոր գյուղացի, ամեն մի բանվոր. հիվանդության դեպքում միշտ թող գիմի բժշկին և վոչ թե այս կամ այն սրբին:

Պետք է ասել, վոր սրբերի այս պաշտամունքը շատ սերտ կապ ունի նախնիների պաշտպանունքի հետ:

Այդ սրբերի թիվն այնքան շատ է, վոր մարդկության

համար 95 տակուսը հնարավորություն ունի անվանակոչություն կատարելու—որինակ՝ վարդանները սուրբ Վարդանի տոնին, Գևորգները՝ սուրբ Գևորգի, Սարգիսները՝ սուրբ Սարգիսի, Մարիամները՝ սուրբ Մարիամ աստվածածնի և այլն:

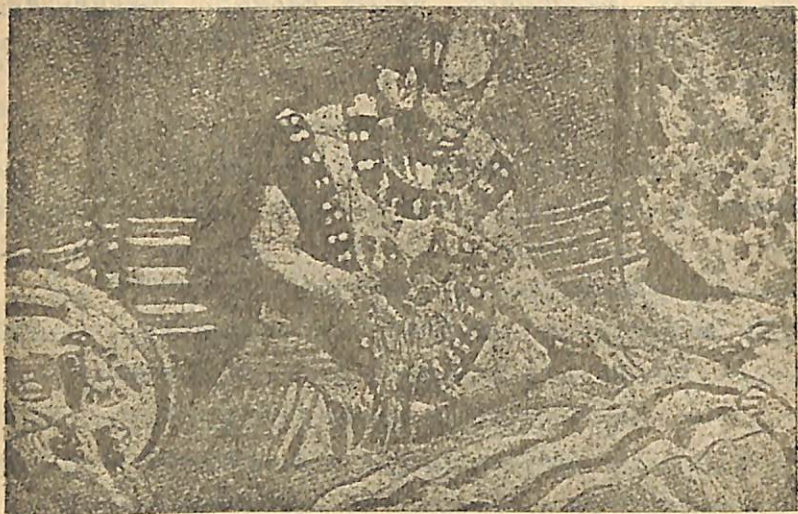
Յեթե մենք մի քիչ ել խորանանք այս հարցում, ապա կտեսնենք, վոր հիվանդների այս ձևի բժշկությունը (աղթյուններ և այլն) գոյություն ունեյին դեռ նախաքրիստոնեյական ժամանակներում և հիմա լել դեռ գոյություն ունեն վոչ քրիստոնյա ազգերի մեջ: Նկար № 6 ցույց է տալիս, թե ինչպես Շամանն իր զանգուլակներով բուժում է հիվանդին: Ինչպես նկարից լերևում է, Շամանը հազած է լուրհատուկ հագուստ և գլխին, ձեռքերին ու մեջքին կապած ունի լուրհատուկ, ինչ վոր գաղտնի ուժ ներշնչող առարկաներ: Ի՞նչ է դրա ելությունը:

Ինչպես մեզ հայտնի լե, առաջներում նույնպես և հիմա, շատ հավատացյալներ հիվանդությունը վերագրում են շար վոգիններին. դրա համար ել գոյություն ունեն հատուկ մարդիկ, վորոնք իրենց անեծքներով հեռացնում են շար վոգիններին հիվանդի մարմնից, կամ հեռացած բարի վոգուն նորից վերագործնում դեպի մարմինը¹⁾:

Հիվանդության պատճառները հավատացյալները փնտրում են գերբնական ուժերի մեջ: Ժիջին դարում, նույնիսկ դեռ հիմա շատ տեղերում, հիվանդությունների ու համաճարակների դեմ պայքարում են լեկեղեցիների զանգերը քաշելով, թմբուկ լսվելով և ոջախները վառելով: այդ անում են նրա համար, վոր աստված հիվանդությունը հեռացնի, կամ շար վոգինները փախչեն: Աշխատավորության մեջ բավականին տարածված է նաև այն կարծիքը,

¹⁾ Կրոնավորներն ասում են, թե շար վոգինները գտնվում են ողում, ուրիշ խոսքով՝ լերկերը մարդկային թագավորություն է, այբերկրեք—աստվածային թագավորություն, իսկ ժիջին տարածությունը՝ ողը պատկանում է շար վոգիններին (Սահմանով):

վոր, որինակ, անդամավորներն առաջանում են Գաբրիել հրեշտակի ապստակելուց:

Նկ. № 6

Շամանը հիվանդի անկողնու մոտ՝ «բուժում» է հիվանդին, այնպես, ինչպես հիմա մեզ մոտ, մանավանդ գյուղերում, պատվիրեն իրենց զանազան «աղոթքներով», փսփոտցներով ու թիզ չափելով «բուժում» են հիվանդներին:

Հիվանդութուններից ազատվելու, ասածուն ու սրբերին գոհացնելու համար՝ նրանք կանգ չելին առնում նույնիսկ այդ հիվանդութունների տարածման ամենավաղագույն շրջանում՝ համաճարակի ամենաուժեղ ժամանակ հապճեպ կերպով, շատ կարճ ժամանակամիջոցում նորանոր լեկեղեցիներ կառուցելու միջոցի առաջ: Վորպես որինակ, հիշատակենք Վոլոգդայի լեկեղեցին, վորը կառուցված է յերկու դար առաջ ի հիշատակ այդ ժամանակ քաղաքում տիրող ժանտախտի:

Մեր մի շարք գյուղերում (վոչ միայն գյուղերում, այլ նույնիսկ և քաղաքներում) հիվանդության պատճառը համարում են «աչքով տալը», «աչք խփելը» իսկ աչքով տալիս են ամենաշար մարդիկ, այն մարդիկ, վորոնք գործունեն չար վոգլիների հետ:

Յեվ այդ և պատճառը, վոր մինչև հիմա լել շատ լեքերխաների վրա կտեսնենք զանազան տեսակի գուլնդգուլն հուլունքներ, կոճակներ և այլն՝ «աչքով տալու» դեմն առնելու համար: Չար աչքը հեռացնելու համար հավատացյալը դիմում է կամ տերտերին, կամ զանազան պառառններին ու թիզ չափողներին, հիվանդին բուժելու համար:

Այսպիսով, լեթե հավատացյալները հիվանդութունը կապում են գերբնական ուժի հետ, ըստ այնմ ել պետք է «բուժեն» իրենց հիվանդներին: Չավաղանց հետաքրքիր է, որինակ, մահմեդականների մեջ գոյութուն ունեցող այն զարհուրելի սովորությունը, վոր նրանք յերկրի բոլոր ծայրերից գնում են Մեկկա՝ Գաթալի սև քարը համբուրելու և բուժվելու համար: Շատերը ձգտում են փաստեր բերելու, վոր իրոք բազմաթիվ դեպքերում հիվանդներն այդ սև քարի շնորհիվ բուժվել են: Նախ պատասխանենք այն հարցին, թե Գաթալի այդ սև քարն ինչ քար է, ապա պատասխանենք, թե իրոք հիվանդները կարող են բուժվել, թե վոչ:

Այդ սև քարը համարվում է սև քար և գտնվում է Մահմեդի մայր մզկիթում: Նա ընկել է յերկնքից, վորով և մահմեդականները կարծում են, վոր այլահն է ուղարկել:

Այո, շատ ճիշտ է, վոր քարն ընկել է «յերկնքից» յերկրի վրա՝ մենք այդ չենք ժխտում և ինքներս ել կաբող ենք վկայել: Բայց այդ չի նշանակում, վոր այլահն է (աստվածը) ուղարկել ընավ վոչ:

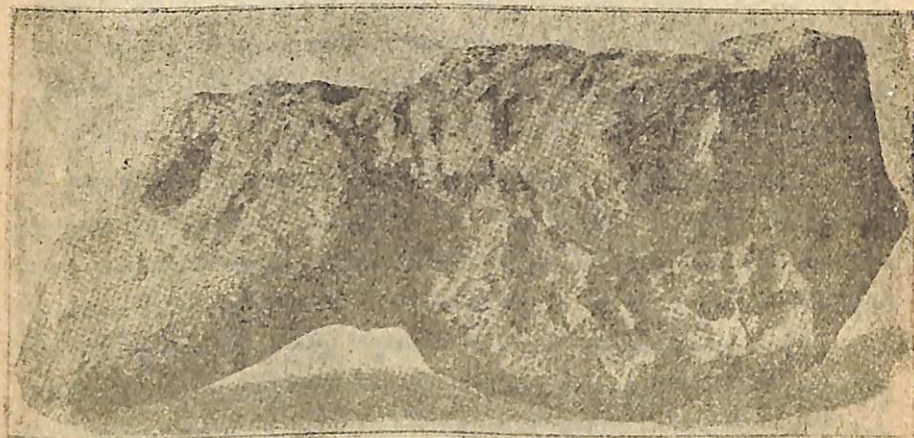
Այդպիսի քարեր ընկնում են, այն ել բավականին հաճախ՝ որինակ՝

1899 թվին, փետրվարի 28-ին Յուրիվ քաղաքի վրայով անցավ մի աղալիսի քար, լուսավորելով յերկնքը, ընկավ Բալտիկ ծովի Ֆիննական ծոցի ափին, Բուլկ քաղաքի մոտ, ծակեց սառուցը և խորասուզվեց ծովի հա-

առկելու Հետազոտում գիտնականները մաս-մաս հանեցին՝ քարը 30 փուլ ծանրությամբ ունենալու Այդպիսի քարեր կարող են ընկնել նաև բազմաթիվ քանակությամբ, անձրևի պես թափվել — այսպես կոչված քարե անձրև:

Որինակ, հայտնի բնագետ Ալեքսանդր Ֆոն-Հոլմբոլտն իր ճանապարհորդության ժամանակ Ամերիկայում ապրում է լեռներում, թե ինչպես «յերկնքից» քարեր ելին թափվում՝ ամեն մի բույսերում մոտ 100 հատ: Այդ տեղի լեռները 1799 թվի, նոյեմբերի 12-ին:

Տեղի բնակիչները պատմում են, վոր նման «առատ» լին անձրև» լեռներում են նաև ել ավելի առաջ, 1766 թվի նոյեմբերի 11-ին. հետազոտում կրկնվել է 1833 և 1866 թ. թ. նույն նոյեմբերի 12-ին (հին տոմարով): Նման քարեր ընկել են նաև 1872 և 1885 թ. թ. նոյեմբերի 27-ին:

Նկ. № 7

«յերկնքից» ընկած քարը:

Այսպիսով պարզվեց, թե ինչ բան է յերկնքից ընկած այդ սև քարը, վոր հազարավոր, հարյուր հազարավոր և նույնիսկ միլիոնավոր մարդիկ չիմանալով նրա առաջացման իսկական պատճառը, պաշտում են, վորպես ալլահից ուղարկված մի նվեր:

Այժմ մենք անցնենք մեր 2-րդ հարցին. արդյոք իրոք հիվանդները այդ սև քարը համբուրելու միջոցով բուժվում են, թե վոչ: Պետք է պատասխանել, վոր վոչ. վոչ միայն չեն բուժվում, այլ ավելի ևս վտանգում են իրենց առողջությունը: Դիչ առաջ լես կանգ առա այն հսկա վնասների ու հիվանդությունների մասին, վորոնք առաջանում են այդ սև քարը և զանազան քաջեր, խաչքարեր, մասունքներ, պատկերներ և այլն համբուրելու միջոցով: Այդպես ուրեմն, այդ սև քարը շատ ու շատ վտանգավոր է ու նրա միջոցով հեշտությամբ տարածվում են բազմաթիվ հիվանդություններ:

Հիշենք մի կտրևոր հանգամանք:

Բոլորդ լեռների տեսած կլինեք, թե ինչպես տարվա վորոշ ամիսներին Յերևանի կայտրանը լիքն է լինում մահմեդականներով, վորոնք գալիս են Պարսկաստանից և գնում են Մեկկա: Հետաքրքիրն այն է, վոր ամբողջ ճանապարհի ընթացքում նրանք գնացքից դուրս չեն գալիս, միմյանց հետ լինելով աղոթքներ «Ղուրանից», տանջում են իրենց մարմինը, ծեծում են, մինչև հասնեն Մեկկա: Բայց այդ դեռ քիչ է. նրանք գերեզմաններից հանում են նախնիների վոսկորները, վորպեսզի տանեն թաղեն Մեկկայի գերեզմանատանը և այսպիսով Մահմեդի դրախտին արժանացնեն նրանց:

Յեվ այս զգվելի սովորությունը կատարվում է մինչև հիմա, 20-րդ դարում. հավաքել գերեզմաններից փառած ու նեխած վոսկորներն իրենց բազմաթիվ ճիճուներով ու միկրոբներով, հազարավոր կլիմատերներ տանել, այդ նշանակում է՝ ամբողջ տարածություն վրա համաճարակների ոչախներ ստեղծել:

«Քաղաքակիրթ» բուժութան ոժանդակում է այդ սովորություններին և չբավականանալով դրանով, նա նույնիսկ նորանոր մզկիթներ է կառուցում՝ հավատացյալ աշ-

խառավորութեան ուշադրութիւնը կրօնին բեռեւոր համար:

Այսպիսով Մեկկան իր ուխտագնացութիւններով, իր Քաթարայի սև քարով վոչ թե հիվանդութիւնները բուժում ե, ալ նորանոր հիվանդութիւնների պատճառ ե դառնում ու համաճարակների ոչախներ ստեղծում:

Մի յերկու խոսքով ել կանգ առնենք մեզ հայտնի մի քանի այն պատմական ամբիւնների վրա, վորոնք ապացուցում են, թե ինչ հսկայական վնասներ ե կրել աշխատավորութիւնը՝ հիվանդութեան պատճառները գերբնական, աստվածային զորութեամբ բացառելու հետևանքով:

Նորից հիշեցնենք թեկուզ 14-րդ դարի ժամատախար, վոր տարածվեց ամբողջ Յեվրոպայում և Ասիայում՝ «սև ցավ», «սև մահ» անունով. այդպես ելին անվանում այդ հիվանդութիւնը, վոր մարդկութիւնից մեծ դոհեր առաւ—25 միլիոն մարդ մահացավ: Բայց ինչ եր մտածում ժողովուրդը. նա մտածում եր, վոր «սև ցավը» ուղարկված ե յերկնքից՝ մարդկութեան մեղքերի համար և փոխանակ նրա դեմն առնելու, բնակչութիւնը հազարներով թափվում եր յեկեղեցիներն ու վանքերը, վողորմութիւն խնդրում, կուտակվում ելին տաճարներում և աշնտեղ ել մեռնում: Տաճարները լցվում ելին դիակներով: Գիշերները և նույնիսկ ցերեկները գալլեր ելին գալիս, դիակները տանում:

542 թ. Յուստինյանի ժամանակ ստորին Յեզիպտոսում, Սիրիայում և Փոքր Ասիայում բռնկվեց ժամատախարի համաճարակ. 543 թ. գարնանը անցավ Պոլիս, վորտեղ որական մահանում ելին 5—10 հազար մարդ: Մեռածներին լցնում ելին նավեր, ապա թափում Սև ծովը, իսկ փախստականները քաղաքից վարակը տանում ելին նաև Յեվրոպա:

11-րդ դարի ժամատախարի համաճարակից (1090 թ.)

մենակ կիւում յերկու շաբաթվա ընթացքում մահացավ 7000 մարդ:

Շատ հեղինակներ կարծում ելին, վոր խաչակրաց արշավանքի գլխավոր պատճառը պետք ե համարել 11-րդ դարի այդ ժամատախարի համաճարակը: Բայց այդ սխալ ե, վորովհետև խաչակրաց արշավանքի բուն պատճառը նոր հողեր, նոր շուկաներ գրավելու պահանջն եր, իսկ ժամատախարը միայն առիթ ե հանդիսանում, ուրիշ վոչինչ: Յեվ իրոք, Պետրոս Անպատուկացն և իր ժամանակակից արեղաները այդ համաճարակի պատճառը համարում ելին այն, վոր փրկչի գերեզմանը մնացել ե մահմեդականների—խալաֆների ձեռքին և այդ բանին ապացուց ելին բերում Հովնան մարգարեյի ասածները. վիրջինս ասում եր, վոր բնակչութիւնն իր մարմնի վրա կունենա բացված ուռուցքներ, այդ հիվանդութիւնները կբերեն հրեշտակները և հատուկ ձիավորներ, վորոնց անունը կլինի «մահ»:

Այս բոլորն անշուշտ ոժանդակեցին խաչակրաց արշավանքին մասսայական բնույթ տալուն. հսկա Յեվրոպայում ժողովուրդը վտառի կանգնեց. խաչերը կրճերին՝ հսկա բանակ կազմեցին ու շարժվեցին դեպի Պաղեստին, փրկչի գերեզմանը «անհավատների» ձեռքից փրկելու համար, այսպիսով համաճարակն ել ավելի տարածելով իրենց ամբողջ ճանապարհի յերկարութեամբ:

1771 թ. Մոսկվայում ել բռնկվեց ժամատախար. բնակչութիւնն սկսեց մասսայական ծիսակատարութիւններով, խաչ ու պատարագով, սրբերի նկարներով դուրս գալ փողոցները, դաշտերը, շրջելով գյուղից-գյուղ՝ ժամատախարի դեմն առնելու համար:

Բայց, իհարկե, այդ միջոցներով ել ավելի յեր տարածվում հիվանդութիւնը, ավելի դեպքում ժամատախար, վորովհետև ամեն մեկն իր պարտքն եր համարում համբուրել խաչերն ու նկարները և ակտիվ մասնակցել ծիսակա-

տարութիւնը հիմանդները խառնվելով առողջներին, վա-
րակում ելին նրանց:

Թե ժանտախտն ինչ զարհուրելի հետևանքներ է թող-
նում, շատ պարզ լերևում է Վիրսոնի հետևյալ պոեմից:

1. «Այժմ թափուր յեկեղեցին,
«Դպրոցը փակ, խլացած.
«Արտը կծղած հանդի միջին,
«Թավ պուրակը՝ դատարկված:

2. «Ու գյուղն երված մի տան նման՝
«Կանգնած անտեր, ամալի,
«Վողջ պապանձված, լուռ չե միայն
«Դամբարանը անուելի:

3. «Մեռել, մեռել ամեն վայրկյան,
«Ու ապրողներն ասածուն
«Աղոթում են միաբերան՝
«Նրանց հոգուն փրկութուն:

4. «Մեռել, մեռել ամեն վայրկյան,
«Ու շիրիմներն իբար քով
«Սարսափահար հոտի նման
«Սեղմվում են խիտ շարքով:

5. «Գարուն կլանքիս յեթեոս յնպես
«Վիճակված է վաղ շիրիմ,
«Ով դու, ում վոր սիրել եմ չես,
«Հոգուս անգույգ մտերիմ:

6. «Չմոտենաս իմ շրթունքին
«Քո համբուրով կենսածիր.
«Չմոտենաս իմ դիակին,
«Հեռվից հեռու հետևիր:

Շատ ճիշտ է նկարագրում Վիրսոնը մենք պատմու-
թյունից դիտենք քաղաքներ ու գյուղեր, վորոնք ժան-
տախտի պատճառով բնաջինջ են լեղել լերկրի լերեսից,
անհետացել են:

Բայց մենք գիտենք հիվանդությունների բուն պատ-
ճառը և բուրրովին ալ ձևերով ենք պայքարում նրանց
դեմ: Այժմ, վորպես որինակ, բերենք մի քանի հիվան-
դություններ և կոնկրետ կերպով բացատրենք նրանց եյա-
կան պատճառները: Վերցնենք, թեկուզ խոլերան, վոր դեռ
այսօր նույնիսկ հսկայական չափով տարածվում է ան-
կուշտուրական լերկրներում:

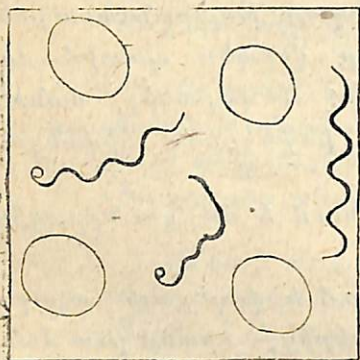
Ինչն է նրա պատճառը. արդյոք խոլերան աստվածն
է ուղարկել մարդկության համար վորպես պատիժ. վոչ-
խոլերան վոչ ալ ինչ է, լեթե վոչ մի վարակիչ, մանրե-
ներ ունեցող, այսպես կոչված՝ ինֆեկցիոն հիվանդու-
թյուն:

Հիվանդությունը կենտրոնանում է մարդուն բաղդի-
ներում (բարակ աղիք):

Հիվանդությունն առաջանում է խոլերայի ախտա-
կոչված վիրբիոններից—մանրեններից,—սրանք շատ մանր
և անտեսանելի եյակներ են՝ 0,4 միկրոն հաստու-
թյամբ և 2 միկրոն լերկարությամբ, վորոնք որդանիզմում
բալքալելով՝ տալիս են թուլներ, իսկ վերջիններս ծծվե-
լով նրբաղիքների միջոցով՝ թունավորում են ամբողջ որ-
դանիզմը:

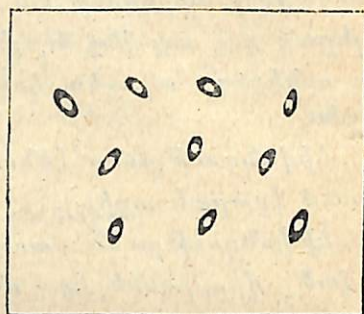
Խոլերայով հիվանդ մարդն ունենում է ուժեղ լուծ,
փսխում, կղկղանքը շատ ջրի չե, նման բրնձաջրի. իր մեջ
ունենում է լորձուների փաթիլներ. աղիքների պատերից
պոկած եպիթելներ, Մարմնից շատ ջուր կորցնելու հետե-
վանքով՝ արյունն ավելի պնդանում է, սրտի գործունեյու-
թյունը խանգարվում և վտանքը թուլանում: Խոլերայով
վարակվում են ջրի և անդի միջոցով: Խոլերայի վիրբիոն-
ները—հարուցիչները կեղտոտ ջրի և անդամթերքների
հետ անցնում են աղեստամոքսային աղակտը. այստեղ
նրանք բազմանում են, քաղալվում և նրանց մարմնիկ-
ներից առաջացած թուլնը թունավորում է մարդու որդա-
նիզմը:

Սուրբալից պաշտպանվելու ու չհիվանդանալու համար անպայման պետք է պահպանել վերին աստիճանի մաքրություն: Յեվ վորովհետև խոլերայի վիրբիոնները մեծ քանակությամբ լինում են հիվանդի կղկղանքի մեջ և շատ հեշտությամբ մնում են սպիտակեղենի, կանաչեղենների վրա, անհրաժեշտ է, բացի ընդհանուր մաքրություն-

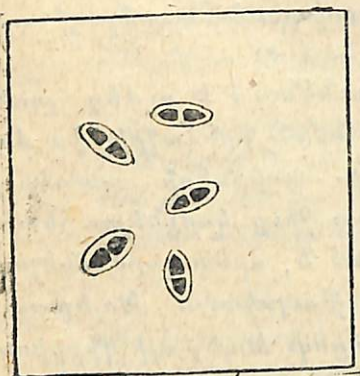
Նկ. № 8

Հետազարձ տիֆի բակտերիաներ:

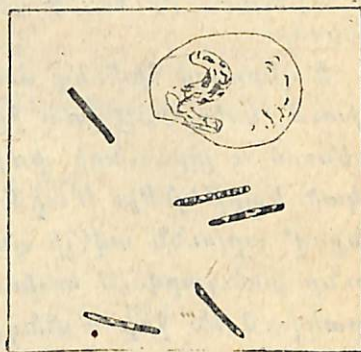
Նկ. № 8 ա

Ժանտախտի բակտերիաներ:

Նկ. № 8 բ

Թոքերի բորբոքման մանրէներ:

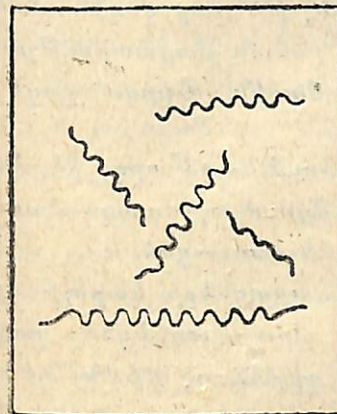

Նկ. № 8 գ

Տուբերկուլոզի մանրէներ (բացի):

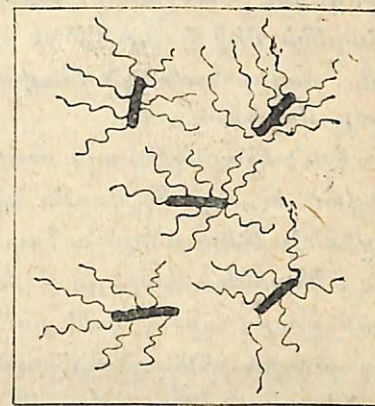
նից, հագուստը և սպիտակեղենը մաքուր պահելուց, շուտ-շուտ լողանալ և մանավանդ ձեռքերը մաքուր պահել, հում

ջուր չխմել, վորովհետև լեռացրած ջրում վիրբիոնները մեռնում են: Պտուղները, մրգեղենները պետք է լվել, հետո ուտել: Այս միջոցները միայն կարող են փրկել խոլերայից, իսկ աստծուն աղոթելը, լեկեղեցիներում հավաքվելը, զանազան ծիսակատարությունները և այլն չեն ազատի խոլերայից, այլ ընդհակառակը, կնպաստեն վարակի տարածման:

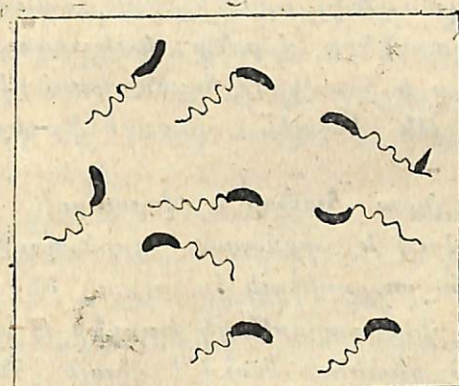
Նկ. № 8 դ

Սիֆիլիսի հարուցիչը:

Նկ. № 8 յե

Սուրբալի հարուցիչը:

Նկ. № 8 զ

Վորովայնային տիֆի հարուցիչը:

Վերցնենք մալարիան (տաքոց-դողոց), վոր շատ մեծ ծավալ է ստացել Արևելքում (տաք լերկրներում) և մեզ մոտ՝ Հայաստանում: Յես սխալված չեմ լինի, լեթե ասեմ, վոր Հայաստանում չկա մեկը, վոր հիվանդացած չլինի մալարիայով: Վերջին տարիների վիճակագրությունը ցույց է տալիս, վոր բնակչության 60 տոկոսը հիվանդ է մալարիայով:

Առաջներում մալարիայի վրա նայում ելին վորպես չար վոգոտ տանջանքի. ասում ելին, թե չար վոգին մտե՞ր է մարմնի մեջ և դուրս չի գալիս (նման բացատրություն ելին տալիս նաև ընկնավորների մասին — Շիրվանզադեյի «Զար վոգի»):

Հունաչարսկին այդ առթիվ գրում է. «Մարդը ջերմով բռնված է, ուրեմն վոգին նրան ցնցում է, «դող» մտավ նրա մեջ: Թերևս նրան հարկավոր է տաքացնել»:

«Խնարկե, կարելի լե նրան տաքացնել, կարելի լե վրան բուրդ գցի, կամ բուխարու վրա պառկեցնել. բայց այդ բոլորը չեն ոգնում. պետք է գիտենալ, թե ինչ պետք է անել դրա հետ միասին. պետք է իմանալ անել այն, ինչ վոր կարող է հեռացնել ջերմին, պետք է վախեցնել նրան կամ խնդրել, վոր նա հեռանա: Իսկ այդ բոլորը գիտեն շամաները (մոգերը), դլութիչները, հմայողները, գուշակները, կախարդները, վորոնք կախարդում են: Ահա դրանց հարկավոր է հրավիրել, նրանք կարող են այդ անել: Նրանք գիտեն, թե ինչպես պետք է խոսել վոգիների հետ»:

«Գուշակը նրա համար է, վորպեսզի նրա միջոցը ներգործի, դիմում է զանազան գործողությունների — գցում է իր վրա տարորինակ հագուստ, ծնծղա խփում, պարում է, ինչ վոր տարորինակ խոսքեր է արտասանում և դրանից հետո ասածուն մնում է միայն հնազանդվել»:

Մեզ մոտ այսոր ել դեռ վոչ միայն գլուղերում, այլ և քաղաքներում այն սովորությունը կա, վոր տալաղ ու-

նեցողները (տալաղը մալարիայի նշաններից մեկն է) գնում են հատուկ պառազների մոտ և սրանք մեծ դանակով ծեծում են տալաղը (խփում են փայծաղին):

Կա «բժշկության» ուրիշ ձև ել. հիվանդին պառկեցնում են և տալաղը կոխկրտում: Հաճախ պատահել է, վոր այդպես բուժվողը հանկարծամահ է լեղել: Պարզվում է, վոր պառավի տրոբելուց կամ դանակով ծեծելուց փայծաղը հաճախ պատռվում է և ներքին արյունահոսությունից մարդ մեռնում է: Այ, քեզ «բժշկություն»:

Գիտությունն այսոր պարզել է, վոր մալարիան (ինչպես և խոլերան ու ժանտախտը) ունի իր հարուցիչը: Պարզ է, վոր գոյություն ունեն հատուկ տեսակի մոծակներ (այսպես կոչված Անոֆելես տեսակի մոծակներ, վոր մենք շատ ենք տեսել և ամեն ամառ ել տեսնում ենք), վորոնք կծելով մարդուն՝ վարակում են նրան մալարիայով:

Մոծակի խայթելու ժամանակ պարագիտի սաղմն տնցնում է մարդու արյան մեջ, մտնում է կարմիր գնդիկների մեջ և այստեղ սկսում է զարգանալ ու բազմանալ:

Բազմանալով (լերբ ամբողջ կարմիր գնդիկը լցվում է մալարիայի պարագիտներով) գնդիկները պատռվում են և բազմաթիվ պարագիտներ թափվում են արյան մեջ:

Մրանցից ամեն մեկը նորից կարող է անցնել կարմիր գնդիկների մեջ, նորից բազմանալ, նորից դուրս թափվել և այսպես անվերջ:

Հենց գնդիկների պատռվելու ժամանակն է, վոր սկսվում է մարմնի դողոցը (և վոչ թե չար վոգու պարելը): Հաճախ մալարիայի պարագիտները կարող են բազմանալ նաև ուրիշ ճանապարհներով (գլխավորապես հնանալու դեպքում):

Մարդու արյան մեջ առաջանում են արու և եգ պարագիտներ (գամետներ). սրանք մոծակի մարմնում կարող

են միանալ, կազմել մի պարագիտ, ապա նորից բազմա-
նալ և խաթելիս նորից վարակել մարդուն: Մոծակը խաթ-
ելիս թե ինքն է վարակում և թե առողջ լինելու դեպ-
քում հիվանդ մարդուց ինքն է վարակվում և ապա կծելով
առողջ մարդուն՝ վարակում նաև սրան:

Հայաստանում մալարիան մոտիկ անցյալում հափա-
զանց շատ եր տարածված, վորովհետև մեծ քանակությամբ
ճահիճներ կային, իոկ աֆնաեղ, վորտեղ ճահիճներ կան,
աֆնաեղ կան և շատ մոծակներ: Ճահիճները մեղ մոտ գըլ-
խավորապես առաջանում են բրնձի ցանքերից: Ցարական
կառավարության հոգսը չեր, վոր բնակչության 100 տո-
կոսը տառապում եր մալարիայով:

Միայն խորհրդային իշխանությունն եր, վոր մտահոգ-
ված լինելով աշխատավորության առողջապահության գոր-
ծով՝ որենք հրատարակեց, վորով արգելվեց բրնձ ցանելը
հետզհետե չորացվեցին բազմաթիվ ճահիճներ, վորոնց
պատճառով մալարիան մեծ զոհեր եր տանում: Բայց զրա-
նով չբավականացավ խորհրդային իշխանությունը. նա-
ամեն ջանք գործ դրեց, վոր հին ցարական Ռուսաստանից
ժառանգություն մնացած ճահիճներն ել չորացնի:

Այսօր այդ հսկայական տարածություն բռնող ճահ-
ճային տեղերը, վորտեղ առաջներում մարդ վոտք դնելիս
մինչև գոտին խրվում եր ցեխի մեջ, գեղեցիկ ու կանա-
չադարդ դաշտեր են դարձել:

ՄԻԿՐՈԲՆԵՐ. ՄԻ ՔԱՆԻ ՊԱՏՄԱԿԱՆ ԱԿՆԱՐԿՆԵՐ

Շատ քչերին է հայտնի այսպես կոչված «արյունոտ
հացի» պատմությունը:

Յերբ Ալեքսանդր Մակեդոնացու զինվորները Տյուրո-
սը շրջապատել էին և պատրաստվում էին հարձակման,
բոլոր զինվորների մեջ հանկարծ խառնաշփոթություն ըն-
կավ այն պատճառով, վոր զինվորական հացի մեջ արյան

կաթիլներ լերկացին: Քրմերը հացի այդ արյան կաթիլ-
ները բացատրեցին նրանով, վոր թշնամու բանակը պիտի
կոտորվի ու վողողվի արյան մեջ:

Նման մի լերկույթ տեղի ունեցավ 1843 թ. Փարիզի
մի շարք փոքրում, հացի մեջ արյան կաթիլներ լերկացին:
Նույնը պատահեց 1851 թվին Ալժիրում:

Ել ավելի հաճախ արյան կաթիլներ առաջանում էին
նշխարքների վրա խոնավ տաճարներում:

Միջին դարերում այդ համարվում եր աստծու կող-
մից ուղարկված մի շարիք մարդկության այս կամ այն
մեղքերի համար և մեկնաբանելով՝ գտնում էին, վոր ան-
հրաժեշտ է կատարել արյան զոհաբերություն, վորպեսզի
աստված խղճա ու ների:

Վորպես զոհ ընդունում էին հրյաներին, վորոնց մե-
ղադրում էին կախարդության մեջ, ուստի նրանց ել զո-
հաբերում էին աստծուն՝ արելով խարուկի վրա:

1292 թ. Ֆրանկֆուրտում, Նյուրենբերգում և մի
շարք այլ քաղաքներում զոհեցին մոտավորապես 10 հա-
զար մարդ:

1383 թ. գերմանական փոքրիկ Վիրտսկ քաղաքում,
կիսահրդեհված տաճարում մնացած նշխարքները ծածկվե-
ցին արյունով: վորքան սրբում էին, արյունը նորից ա-
վելի լեր դուրս գալիս: Վիրտսկի այդ հրաշքի լուրն արա-
գորեն տարածվեց ժողովրդի մեջ: Նորից սկսեցին հրյա-
ներին մեղադրել, վոր նրանք իբր թե ծակել են նշխարք-
ները, վորի պատճառով և արյուն է հոսում: Նորից սկըս-
վեց հրյաների կոտորածը, խարուկի վրա արելը և այլն:
վորոշ ժամանակից հետո ի հիշատակ այդ հրաշքի հատուկ
կրոնական ծիսակատարություններ եր տեղի ունենում:

1819 թ. ոգոստոսին նման մի «համաճարակ» պա-
տահեց Իտալիայում՝ Լենձարոում, Պետարելլո գյուղացու
բնակարանում: Մանդամթերքների վրա լերկացին արյան

կաթիլներ վախեցած գլուղացին դիմում է քահանային, վոր անեծքների միջոցով ուզում է մթերքները փրկել վոչնչացումից: Այդ հրաշքը նույնպես մեծ արագությամբ հոչակվեց և շրջանի բոլոր բնակիչները թափվում էին Պետարելլոյի տունը՝ այդ հրաշքը տեսնելու համար. դրանով վարակն ավելի տարածվեց, նրանց տներում ել լերևացին արյան կաթիլներ:

Բժիշկ Սիտորը, վորին հանձնարարված էր այդ լերե-վելթը ստուգելու և պարզելու, պարզեց և բացատրեց գլուղացիներին, վոր այդ արյունը վոչ ալ ինչ է, լեթե վոչ բակտերիան գաղութներ և վոր աստվածալին վոչ մի գորութուն այստեղ չկա:

Այդ ապացուցելու համար նա վարակը գցեց նաև քահանայի տունը, վորտեղ նրանք նույնպես առաջացրին արյան կաթիլներ: Բժիշկ Սիտորը փոխանակ անեծք թափելու (տերտերի նման), ախտահանեց բնակարանները ծծմբային գաղով, վորով և վերջ տվեց համաճարակին:

Ահա ահ, ինչ վոր վերագրում էին աստծուն և բազմաթիվ մարդկանց զոհում կամ ալքում, կոտորում էին, պարզվում է, վոր վոչ ալ ինչ է, լեթե վոչ հատուկ բակտերիա: Այդ մանրեններն աճելով, դարգանալով՝ կազմում էին արյան գունի գաղութներ, վոր արյան տեղ էին դնում:

Ահա այդ մի քանի «արյան» կաթիլները մարդկութունից խլեցին տարան ահագին քանակությամբ իսկական մարդկային արյուն: Անմեղ հրլանների արյունովներկվեցին այդ դարաշրջանները: Միշտ այս է լեղել կրոնի զերը:

Մեր աչքը կառուցված է այնպես, վոր մենք կարող ենք տեսնել առարկան՝ մեծության վորոշ սահմաններում միայն: Փղի կողքին կան ավելի փոքր կենդանիներ՝ առյուծ, վաղր, ել ավելի փոքր կենդանիներ՝ շուն, մուկ,

կատու, ճանճ, ճիճուներ և այլն: Բացի սրանցից, ել ավելի փոքր ելակներ կան, վորոնք ահաբան փոքր են, վոր հասարակ աչքով անտեսանելի լեն:

Առաջին անգամ պրոֆեսոր Աֆանասիյ Վիրխովը եր, վոր խոշորացուց ապակու (լուպա) միջոցով կարողացավ տեսնել մարդու տեսողութունից թաքնված այդ կենդանիներին՝ մանրեններին:

Իսկ հուանդական գիտնական Լեվենդուկը 17-րդ դարում իր հղկած ապակիներով, վորոնք հարյուր վաթսուներեք մեծացնում էին առարկան, կարողացավ բավականին լավ ուսումնասիրել մանրեններին: Ահագին թվով աչակերաններ թափվեցին նրա մոտ, վորոնց թվում նաև ուսական կայսր Պետրոս Մեծը:

Բաց դժբախտաբար հանդես լեկան «գիտնականեր» (որինակ, Լիննեյը), վորոնք ասում էին, վոր լեթե այդ մանրենները մեր աչքին անտեսանելի լեն, ապա ուրեմն այդպես է ցանկացել աստված. այդ նշանակում է, թե աստված ստեղծելիս այդ նկատի լե ունեցել, և կարիք չկա թափանցել խորը—մանրենների աշխարհը, վորովհետև այդ աշխարհն աստծուն է պատկանում*:

Չնայած սրան, Լեվենդուկի հղկած ապակին այսոր դարձել է կատարելագործված մանրադիտակ (միկրոսկոպ), վորը մի քանի հարյուր և նույնիսկ հազար անգամ խոշորացնում է առարկան: Այսպիսով վարագույրը բացվում է և գաղտնիքը պարզվում: Բազմաթիվ մանր ու հասարակ աչքով անտեսանելի արարածներ, վորոնք թե կենդանիների, թե մարդկանց և թե բույսերի մեջ հիվանդութուններ էին առաջացնում, այսոր մենք շատ պարզ տեսնում ենք. իսկ վորովհետև տեսնում ենք, ապա շատ հեշտությամբ կարողանում ենք նաև պայքարել նրանց դեմ:

* Այս պատմական փաստը բերված է Ոմելյանսկու «միկրո-բիոլոգիայի» գրքից:

Ահա ալի հասարակ անտեսանելի մանրեներն են, վորոնք պատճառ են դառնում մարդու բազմաթիվ հիվանդութիւններէ. ամեն մի հիվանդութիւն ունի իր մանրեները:

Բայց մանրեները տարբեր տեսակի լինում: Կան մանրեներ, վորոնք առաջացնում են հիվանդութիւններ, ինչպես որինակ, ժանտախտ, խոլերա, տիֆ և այլն. կան նաև մանրեներ, վորոնք մեզ ոգուտ են բերում, որինակ, այն մանրեները՝ վորք կենդանի ելակները, վորոնք կաթը դարձնում են մածուկ, կամ հացի խմորը թթվեցնում են, խմորում, առանց վորի, ինչպես ասում են, խմորը «չի հասնի», «չի գա», «չի թթվի», «չի բարձրանա»:

Գիտնական Մեչնիկովը նույնիսկ այն կարծիքին է, վոր մածուկը մարդու կյանքը լերկարացնում է այն պատճառով, վոր մածուկի մեջ լեղած մանրեներն սկսում են պայքարել աղիքների մեջ գոլութիւն ունեցող գանազան տեսակի փսասկար ու քիչ թե շատ թուլամար մանրեների հետ և վոչնչացնում են նրանց, վորով և չեզոքացնում են կամ, ավելի ճիշտն ասած, թուլացնում են թունամորման պրոցեսը:

Մանրեները ոգուտ են բերում նաև գլուղատնտեսութիւնը: Վորպեսզի հողը մեծ բերք տա աշխատավոր գլուղացուն, աշխատում են վորքան կարելի լի լավ պարարտացնել հողը. դրա համար ոգտագործում են գոմաղբը: Բույսերի աճման համար անհրաժեշտ է մեծ քանակութիւնը բորակածին (ազոտ), վոր մեծ քանակութիւնը գտնվում է աղբի մեջ, իսկ բորակածինն աղբի մեջ առաջանում է շնորհիվ հենց մանրեների, այսպես կոչված՝ նեխման մանրեների, վորոնք գանազան տեսակի որդանալկան նյութեր քայքայում են, վորից և համաքայում ու կուտակվում է մեծ քանակութիւնը ազոտ: Սակայն պետք է շեշտել նաև այն հանգամանքը, վոր նույն նեխման ման-

րեներն ալ պայմաններում կարող են փսաս հասցնել, որինակ՝ լավ չպահած միսը, պանիրը և այլն կարող են հեշտութիւնը հոտել. վորպեսզի նրանք չհոտեն, անհրաժեշտ է նրանց պահել ուրույն պայմաններում, այսինքն՝ ալիպիսի պայմաններում, վոր նեխում առաջ բերող մանրեներ չլինեն նրանց վրա ու չբազմանան նրանց մեջ: Ալի կարող ենք անել մենք՝ միսը պահելով ցածր աստիճանի ջերմութիւն մեջ, չեք ալ մանրեները չեն կարող զարգանալ, բազմանալ ու գործել, կամ նախորդ լեղացնել միսը, ապա լավ փակել. չեփելուց վոչնչանում են մանրեները, իսկ նորերը փակելուց հետո չեն կարող ներս անցնել:

Այսպիսով տեսնում ենք, թե մանրեները վորքան փսաս և միկնույն ժամանակ վորքան ոգուտ են բերում մեզ. պետք է իմանալ միայն, թե ինչպես և ինչ ձևերով պետք է պայքարել նրանց դեմ ու ինչպես ոգտագործել նրանց: Իսկ լեթե մենք հույս դնենք աստծու վրա, ապավինենք նրա զթութիւն, մենք չենք ազատվի վատագամոր ու փսասակար մանրեներից. նույնիսկ այն ոգտարեր մանրեները կարող են հսկայական փսասներ պատճառել մեզ:

1928 թ. ամռանը Նախիջևանի լեռնալիս գլուղերում լեղած ժամանակս գլուղացիութիւնը մասնացույց երանում համարյա ամեն մի քայլափոխում ալս կամ ալս սրբատեղին՝ սուրբ խաչ, սուրբ Սարգիս և այլն: Ամեն մի սրբի տոնին մոտակա և նույնիսկ հեռավոր գլուղերից հազարավոր գլուղացիներ գալիս ելին ուխտի՝ իրենց բազմաթիվ մատաղներով:

Սարերի լանջերին, ստորոտներում, գազաթներին կալին բազմաթիվ քարալիքեր, քարանձաքներ՝ մրով ծածկված, սևացած, վորտեղ շարունակ, ամառ թե ձմեռ, գիշեր թե ցերեկ, մոմի կամ ավելի հաճախ ձկնի ճրագներ ելին վառվում բազմաթիվ հավատացյալների կողմից:

Թող զարմանալի չթվա, նման սրբատեղեր կան նաև

Յերեանում, հենց Աբովյան փողոցի վրա մեկը Աբովյանի ծառերին, 1-ին հիվանդանոցի պարսպի մեջ, վորը սինչև հիմա լել դեռ պահպանվել է, մյուսը նույնպես Աբովյանի վրա գտնվող մի տան հետևի նրբանցքում:

Վերոհիշյալ գյուղերից մեկում չափազանց հետաքրքրական մի դեպք պատմեցին. խոսքը մի կնոջ մասին եր. «Այդ կինը ընկնավոր է («Գաբրիել հրեշտակն է խփել» — ավելացնում է մի ծերունի ծանր ու լրջությամբ). ամեն անգամ ընկնելիս գանազան սրբեր հավաքվում են ու սկսում են ուռի ճիպոտներով իրար ծեծել ու մատաղ պահանջել. ընկնելու ժամանակ, — շարունակում է գյուղացին, — այդ կինը կամուրջի նման գլուխը և վոտների կրունկները կայցնում եր գետնին, իսկ մեջքը բարձրացնում և այդպես մնում»:

Վիճաբանության ժամանակ գյուղացիներից շատերն այդ բացատրում ելին նրանով, վոր Գաբրիել հրեշտակն է խփել, մյուսները թե՛ դիտմամբ է անում, վորպեսզի մատաղ անողներից շատ բաժին ստանա: Այսպես ելին ասում, վորովհետև կինը վեր կենալուց հետո ուշքի գալով ասում է, վոր այսինչ սուրբը ախինչ մարդուց մատաղ է պահանջում. շուտ թող մատաղը բերի, թե չե վատ կլինի: Մի քանի որից հետո քննությունից պարզվեց, վոր այդ կինը հիվանդ է հիստերո-եպիլեպսիայով:

Այդ հիվանդները շատ բաներ են տեսնում — հրդեհներ, սրբեր, սատանաներ. նրանց թվում է, թե իրոք գտնվում են լերկնքում, դժոխքում, լսում են ձայներ, նվազածութուն, կրակոց և այլն: Նրանք իրենց սրբեր են համարում, ասածու վորդի, լերկար ժամանակ աղոթում են և այլն: Այսպիսով պարզվում է, վոր այդ կինը վոչ սուրբ է և վոչ ել Գաբրիել հրեշտակն է նրան խփել, այլ հիվանդ է ախիսի մի հիվանդությամբ, վոր պատահում է համարյա թե ամեն մի քաղաքում ու գյուղում:

«Շունչը փչեց, հոգի առավ», — այսպես է ասում կրոնը, այսպես է ասում աստվածաշունչը:

Բայց այսոր մեր ամեն մի դպրոցական լերեխա նույնիսկ դիտե, վոր վոչ մի հոգի գոյութուն չունի: Այսոր գիտութունը, տվյալ դեպքում կենսաբանութունը և բժշկութունը, շատ լավ գիտե, թե ինչ է կատարվում մարմնի ամեն մի մասում, ամեն մի անկյունում. գիտութունը տեսնում է ամեն մի բջիջ, բայց չի տեսնում և վոչ մի հոգի և մտադիր ել չի տեսնելու, վորովհետև այն գոյութուն չունի:

Հոգին գտնվում է արյան մեջ, — այսպես է ասում աստվածաշունչը, այսպես են ասել նաև մեր նախնիները դեռ վայրենի վիճակում. լեթե արյունը դուրս գա, դուրս կգա նաև հոգին:

Ի՞նչ կասի կրոնը և ամեն մի հավատացյալ, լեթե իմանա, վոր այսոր գիտնականները գորտի արյունը հանում են և նրա փոխարեն լցնում ուրիշ լուծույթ (ֆիզիոլոգիական լուծույթ) և գորտը վողջ է մնում ու դեռ բավականին լերկար ժամանակ ապրում ե: Ի՞նչ կասի կրոնը, լեթե իմանա, վոր այսոր գիտնականները նոր մահացած մարդու կտրած մասները պահում են ախիսի միջավայրում, վորտեղ դեռ նրանք «ապրում» են ու նույնիսկ լեղունգները լերկարում են: Ի՞նչ կասեն «հոգևոր» հայրերն այսոր այն հանած սրտերի մասին, վորոնք լերկար ժամանակ, ամիսներ ու նույնիսկ տարիներ, աշխատում են ու բաբախում՝ զրկված արյունից, հետևապես և հոգուց:

Նախամարդը չեր տարբերում ուշաթափված կամ քնած մարդուն մահացածից: Հետագայում նա տեսնում է, վոր վերցրած փայտն ըստ իր ցանկության շարժվում է, կամ կռիվներ ժամանակ նա նկատում է, վոր արյուն

հոսելուց հետո մարդն ալլա չի շարժվում, անշարժանում է. այս բոլորը նրան ստիպում էին լենթադրելու, վոր մարմնի մեջ ինչ վոր ուժ կա՝ հոգի կա, նա չե փախը վերցնում, նա չե մարմինը շարժում: Բայց այժմ մենք գիտենք, վոր մեր բոլոր հատկությունները պարտական ենք վոչ թե գոյություն չունեցող հոգուն, այլ մեր ուղեղին: Ուղեղի ամեն մի մասը վորոշ գեր է կառավարում, և լեթե մի մասը փնասվի, ապա նրա համապատասխան գերն ալլա կատարող չի լինի: Որինակ՝ ուղեղի փնասվածքից մարդ կարող է կորցնել լսողությունը, տեսողությունը, լեզուն (խոսելու ընդունակությունը) և այլն:

Ջոն. Ֆրեզերն ուսումնասիրելով ավստրալիական գաղութը՝ գրում է.

«Յեթե տեղացին սպանվի կռվում, կամ տյնքան ծանր վիրավորվի, վոր մեռնի, լեթե նա մեռնի ընկնող փախի հարվածից կամ վորևե տեսանելի յերևութից, ալլ չի դարձացնի նրանց, վորովհետև մահվան պատճառն այս դեպքում հայտնի չե: Բայց բոլորովին ալլ կլինի այն դեպքում, լեթե հիվանդանա կամ մահանա անհասկանալի պատճառներից:

Այստեղ հիվանդության պատճառը միշտ վերագրվում է վորևե չար վոգու գաղտնի կատաղության, կախարդի ցանկությունը:

Ու. Գաուդը պատմում է. «Մի կիսավայրենի պատասխանում է. յես յերբ քնում եմ, հաճախ գնում եմ հեռու յերկրներ, տեսնում եմ ուրիշ մարդկանց, տեսնում եմ նույնիսկ նրանց, վորոնք վաղուց են մահացել, և խոսում եմ նրանց հետ»:

Իեռ մոտիկ անցյալում 1914 թ. Տաճկաստանում կղզի գլուգում մի մահամերձի վերջին բուսաներին բոլոր դռներն ու յերդիկները, ծակոժուկը փակում են, վորպեսզի հոգին աննյակից դուրս չգա: Բայց, իհարկե, մեծ զարմանք պատ-

ճառելով նրանց՝ հիվանդը մեռնում է, նրա հոգին «փախչում է»: Հետագայում դիմում են տերտերին այս «հրաշքի» մասին. վերջինս բացատրում է, վոր հոգին կարող է փակ դռնից ել գնալ:

Մահմեդականներից շատերի մեջ այն սովորությունը կա, վոր նրանց գերեզմանահորերն ունենում են հատուկ բացվածքներ, վորպեսզի հոգին ազատ կարողանա լել ու մոռտ անել:

Պլեխանովը գրում է.

«Հիվանդ ֆիլեցին հետ է կանչում իր հոգուն. նա իր հիվանդությունը բացատրում է հոգու հեռացումով: Յեթե նա բարձր ձայնով է հետ կանչում իր հոգուն, մեռնում է: Նրա հոգին չի ցանկանում լսել նրան, չի վերադառնում»:

Պլեխանովի որինակ բերած այս ֆիլեցին ինչո՞վ է տարբերվում վորևե կրոնամոլ քրիստոնյա հիվանդից, վորը գնում է յեկեղեցի, ընկնում է չոքերին, աղերսում է ու աղոթում ասածուն բժշկվելու համար: Յեթե հիվանդը բուժվի, կասեն աստված բուժեց, լեթե մահանա կամ չբժշկվի, կասեն՝ աստված չլսեց:

Մենք ասում ենք՝ հոգի գոյություն չունի: Գիտակցությունն ուղեղի գործունեություն հետևանք է. և իսկապես, լեթե վերցնենք կենդանիներին, կտեսնենք, վորքան կենդանին զարգացման բարձր աստիճանում է կանգնած, տյնքան նրա ուղեղն ափելի մեծ է (մարմինն հարաբերական չափով):

Որինակ՝ գտնվել է, վոր ուղեղի և մարմնի հարաբերությունը հետևյալն է՝

1. Ձկների մոտ հարաբերում է ինչպես	1:5668-ի
2. Սողունների մոտ	» » » 1:1320-ի
3. Թռչունների մոտ	» » » 1: 212-ի
4. կաթնակերների մոտ	» » » 1: 186-ի

Յեթե վերցնենք զանգուղեղի և վողնուղեղի հարաբերությունը, կտեսնենք.

1. Կրլալի մոտ նա հաթաբերում է ինչպես 0,3:1-ին.
2. Նապաստակի մոտ » » » 4,3:1-ին.
3. Մարդու մոտ » » » 40:1-ին.

Այս կոնկրետ թվերից յերևում է, թե մարդու գանգուղեղը վորքան մեծ է՝ համեմատած նրանից ավելի ցածր աստիճանի վրա կանգնած կենդանիների գանգուղեղների հետ:

Հնագիտական տվյալները ցույց են տալիս, վոր Յեվրոպայում բնակվող նախապատմական մարդու գանգուղեղը կշռել է ավելի պակաս, քան ներկա կուլտուրական մարդու գանգուղեղը: Գանգուղեղի կշիռը՝ նախած մտավոր աշխատանքի մարդանոցներին, կամաց-կամաց ավելանում է:

Փարիզի մի գերեզմանատնից հանել են 12—13-րդ դարերին պատկանող գանգեր, վորոնց տարողութունը միջին հաշվով 1409 խորանարդ սանտիմետր էր, իսկ 18-րդ դարի գանգերը՝ միջին հաշվով 1461 խոր. սանտիմ. տարողութուն:

Բայց մի քանի տաղանգավոր մարդկանց ուղեղի կշիռը մեծ չափերի չէ հասնում — 2-3 հազար գրամի (որինակ, Տուրգենևի, Շիրլեբի, Բալունի, Լեբմոնտովի և ուրիշների ուղեղները), իսկ ապուշների ուղեղներն, ընդհակառակը, չափազանց փոքր են լինում:

Այժմ տղամարդու ուղեղի միջին կշիռը 1350—1400 գրամ է: Բայց լեղել են գեպքեր, յերբ հայտնի գիտնականների գանգուղեղները կշռել են ընդամենը 1450 գրամ (Հիլմհոյց), շատ չնչին չափով մեծ միջին մարդու ուղեղից: Բայց պատահել են գեպքեր, յերբ շատ քիչ զարգացած մարդու ուղեղը կշռել է 2000—2200 գրամ:

Այս փաստերը դալիս են ասելու, վոր ուղեղի զարգացած լինելը չի կարելի չափել միայն կշռով, այսինքն՝

քանակով, այլ չափազանց մեծ տեղ պետք է տալ վորակին: Բայց հոգեկան կյանքը (ներքին կյանք, ինտելեկտուալ զարգացում) կապված է վոչ թե ամբողջ ուղեղի հետ, այլ նրա մի մասի հետ, այն մասի հետ, վորը հաստ, գորշ գույնի շերտով պատել է մեծ կիսագնդերը, այսպես կոչված՝ կեղևը:

Այդ կեղևը հարթ չէ, այլ բաղկացած է բազմաթիվ ծալքերից, վորի ընդհանուր մակերեսը հավասար է 1600 քառակուսի սանտիմետրի:

Իհարկե, չեթե կեղևը բացված, ձգված լիներ, անհրաժեշտ էր շատ մեծ գանգ. Նորհիվ իր ծալքերի՝ այդ հսկայական մակերեսը տեղավորված է այդ փոքրիկ գանգում:

Ուրիշ խոսքով, վորքան շատ են ծալքերը, այնքան մեծ է կեղևի մակերեսը, վորքան մեծ է մակերեսը, այնքան բարձր աստիճանում է կանգնած մարդը:

Նորածինների ուղեղի կեղևը հարթ է և կյանքի ընթացքում միայն կյանքի փորձը կուտակելով՝ զարգանում են ներվային բջիջները, առաջանում են ծալքեր, թկուսներ, վորոնք գնալով բազմանում են:

Տաղանգավոր մարդկանց ուղեղների կեղևների ծալքերը շատ են, իսկ, որինակ, ապուշի ուղեղն աչքի չէ ընկնում քիչ ծալքերով և կեղևի հարթությամբ:

Այս բազմաթիվ տվյալները ցույց են տալիս, թե վորքան մարդը զարգացած է, նրա ինտելեկտուալ կյանքի բարձրացման հետ փոփոխվում է և կատարելագործվում նաև ուղեղի հյուսվածքը:

Ներվային բջիջը, ինչպես և ամեն մի բջիջ, սննդի պահանջ ունի: Բավական է, վոր արյան հոսանքը դեպի ուղեղն այս կամ այն չափով խանգարվի, դրանից ներվային բջիջները գործունեությունը ևս կխանգարվի և մարդը նույնիսկ կարող է ուշաթափվել, ուրիշ խոսքով, խանգարվում է նաև նրա մտավոր աշխարհը:

Այս ապացույց եւ այն բանի, վոր մարդու մտավոր կյանքը կապված ե ուղեղի հետ և վոր ախտեղ վոչ մի հոգի գոյութիւնն չունի:

«Վորքան ել մեր մտածողութիւնը և գիտակցութիւնը գերբնական թվան, հանդիսանում են մարմնական նյութական որգանի—ուղեղի պրոդուկտներ: Մատերիան հոգու պրոդուկտ չե, իսկ հոգին մատերիալի բարձր պրոդուկտն ե միայն*»:

Իսկ ինչ ե լինում հոգին մահից հետո. կրօնը պատասխանում ե՝ արդարեւորի հոգիները գնում են արքայութիւն, իսկ մեղավորներինը՝ դժոխք:

Սակայն արքայութիւն ու դժոխքի. այս գաղափարն սկզբներում չկար: Այդ հանդերձալ կյանքի բաժանումը փաստորէն հասարակական, տնտեսական ու քաղաքական կյանքի արտացոլումն ե: Ուրիշ խոսքով՝ չերբ տնտեսական զարգացման հետ դասակարգային բաժանում ե տեղի ունենում, հանդերձալ կյանքն ել դասակարգային բաժանման ե լենթարկվում: Հո չի կարելի պահանջել, վոր մեծ առաջնորդի հոգին տալիս ստրուկի, ճորտի կամ ձկնորսի հոգու հետ միևնույն տեղում...

«Վարենի շատ ժողովուրդների մեջ այն հավատքն ե տարածված, վոր հանդերձալ կյանք միայն տկանավոր մարդիկ ունեն, իսկ չքավորների հոգիները մարմնի մահից հետո վոչնչանում են: Նման հասկացողութիւններ ամենայն հավանականութեամբ թաղման հետ են ծագել»:

Ականավոր մարդը մյուս աշխարհն ե գնում գինքով, տան կահկարասիքով, անդի լավ պաշարով: Նա ստիպված չեր լինի այն աշխարհում սոված տանջվելի թաղման ժամանակ նրա գերեզմանի վրա սպանում ելին նրա կտանց և սիրելի ստրուկներին, վորպեսզի նրանց հոգիներն ուղեկցեն իրենց տիրոջը և յերջանկացնեն նրան,

* Ֆ. Ենգելս, «Լյուդվիգ Աեյբրախ»:

քանի վոր յերկրի վրա նա սովորել ե յերջանիկ ապրել...

«Տալիթի կղզու բնակիչներն, որինակ, կարծում են, թե լեատու առավածներն ուտում են հասարակ մարդկանց հոգիները, իսկ տկանավոր մարդկանց հոգիներն իրենք ել լեատու լեն դառնում և ապրում զրախտում»:

Շատ ժողովուրդներ, որինակ՝ «կղզիների բնակիչները» (պոլինեզիներ) սովորաբար այնպես են պատկերացնում, վոր հանդերձալ կյանքը ծովից այն կողմը՝ հրաշալի մի կղզու վրա յե գանվում:

ՀԻՆ ԿՐՈՆԱԿԱՆ ԿԵՆՏԱՂԻ ՄԻ ՔԱՆԻ ԿՈՆԿՐԵՏ ԱՐՏԱ-
ՀԱՅՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Վերնում խոսեցինք կրօնական տոների ու ծիսակատարութիւնների ժամանակ տեղի ունեցած հարբեցողութիւնների, սրիկայութիւնների ու սպանութիւնների մասին. ստորե բերում եմ մի քանի վիճակագրական տրվվալներ, վորոնք ել ափելի կպարզաբանեն մանավանդ կրօնական տոների պատճառած վնասները: Որինակ՝

1913 թվին Ռուսաստանում կատարված հանցագործություններ¹⁾

Հանցագործության անունը		Հունիս	Փետրվար	Մարտ	Ապրիլ	Մայիս	Հունիս	Հուլիս	Օգոստոս	Սեպտեմբեր	Հոկտեմբեր	Նոյեմբեր	Դեկտեմբեր
1	Կրօնական հանցագործութիւններ	26	39	77	87	61	51	34	34	25	35	30	28
2	Մահացու վնասվածքներ	371	453	310	438	411	445	378	445	445	300	437	468
3	Մարմնական վնասվածքներ	404	378	356	435	490	515	435	527	469	470	471	499
4	Ավաղակութիւն և թալան	258	225	254	280	214	236	221	207	212	303	283	424
5	Այլ հանցագործութիւններ	21	5	40	135	36	32	10	30	41	36	17	8

¹⁾ Թվական տվյալները բերած են Շելմանի «Религиозность и преступность» գրքից:

Այս աղյուսակը շատ պարզ ցույց է տալիս, թե ինչպես ապրիլ ամիսը ցայտուն կերպով աչքի լի ընկնում իր թվերի մեծությամբ:

1. Կրոնական ծեսերից բղխող հանցագործությունները մարտ ամսի 77 դեպքից թուշում են և ապրիլին հասնում 87-ի:

2. Մահացու վնասվածքների դեպքեր մարտ ամսի 310-ի փոխարեն ապրիլին հասնում են 438 ի:

3. Մարմնական վնասվածքները մարտ ամսի 356-ից ապրիլին հասնում են 435-ի:

4. Ավագակության և թալանի դեպքերը մարտ ամսի 254-ից ապրիլին բարձրանում և հասնում են 280-ի:

5. Այլ հանցագործությունները 40-ից հասնում են 135-ի:

Յեթե մենք ուշադրությամբ նայենք աղյուսակին, կտեսնենք, վոր դեկտեմբեր ամսի թվերը նույնպես ավելի բարձր են:

Այսպիսով պարզվում է, վոր զատիկը (ապրիլ ամսին) և ջրորհները (դեկտեմբերին) ավելացնում են հանցագործների թիվը:

Շատերն առարկում են այս վիճակագրական տվյալներին նրանով, վոր իբր թե հեղափոխական տոներին և հանցագործությունների թիվը բաղմանում է. այդ տեսակետը միանգամայն սխալ է: Նախ և առաջ չպետք է մոռանալ, վոր հեղափոխական տոները կատարվում են կուլտուրական և կազմակերպված ձևով, հակառակ հին կենցաղի կրոնական տոների, լերբ տիրում է հարբեցողություն, անկազմակերպություն, կրոնամոլություն, սրիկություն և այլն: Բերենք վիճակագրական տվյալներ, թող նրանք խոսեն:

Տեղեկություն 1925-1926 թ. թ. արձանագրությունների մասին.

	Ինչ հանցագործության համար	Հոկտեմբեր	Նոյեմբեր	Դեկտեմբեր	Հունվար	Փետրվար
1	Հարբեցողության համար	1978	2036	3056	2986	2761
2	Սրիկայության համար	135	104	149	179	193
3	Սրիկայության համար հարած վիճակում	191	193	207	232	279
	Ընդամենը	2304	2333	3412	3397	3233

Այս աղյուսակն ապացուցում է, վոր հեղափոխական տոներին հանցագործությունների թիվը չի ավելանում: Իսկ դեկտեմբեր ամսին նորից նկատվում է հանցագործության թվի ավելացում, վորը կապված է ջրորհների հետ:

Հունվար	Փետրվար	Մարտ	Ապրիլ	Մայիս	Հունիս	Հուլիս	Ոգոստոս	Սեպտեմբեր	Հոկտեմբեր	Նոյեմբեր	Դեկտեմբեր	Անհայտ միսներ
11%	8%	8,5%	10,9%	6,8%	5,7%	3,9%	3,7%	4,7%	5,3%	5,8%	7%	18,1%

Այստեղ ևս նկատվում է, վոր մեծ տոկոսն ընկնում է ապրիլին, հունվարին և ապա դեկտեմբերին:

«Շատապ ոգնություն» տվյալներով ևս կարելի լի պարզել հեղափոխական և կրոնական տոն որերի ազդեցությունը աշխատավորության վրա:

1926 թ. մայիսի մեկին և զատիկին (մայիսի 2-ին և 3-ին) շատապ ոգնության դեպքերի թվից հետևյալ պատկերն ենք ստանում.

Մայիսի 1-ին 127 շտապ ոգնութիւն գեպք՝
 Մայիսի 2-ին 214 » » » (զատիկի 1-ին որը)
 Մայիսի 3-ին 291 » » » (զատիկի 2-ին որը)

Սըտնից ել ցատուուն որինակ լինել չի կարող Մայիսի 1-ի 127-ի դիմաց զատիկի առաջին որը 214, մանավանդ յերկրորդ որը հասնում է 291-ի, համարյա յերկու և կես անգամ ավելանում է:

Նույնաման մի աղյուսակ կարելի լի բերել 1927 թ. մայիսի 1-ի և զատիկի շտապ ոգնութիւն տվածներից.

Ապրիլի 22-ին 119 շտապ ոգնութիւն գեպք՝
 Ապրիլի 23-ին 195 » » »
 Ապրիլի 24-ին 282 » » » (զատիկ)
 Ապրիլի 25-ին 228 » » » (զատիկ)
 Ապրիլի 26-ին 189 » » »
 Մայիսի 1-ին 189 » » »

Մի աղյուսակ ևս բերենք, վորպեսզի ընդմիջտ պարզ լինի մեզ համար համեմատենք Հոկտեմբերյան հեղափոխութիւն ու ջրորհների «շտապ ոգնութիւնների» քանակը.

1926 թ. նոյեմբ. 5-ին շտապ ոգնութ. գեպք. 34.
 1926 թ. » 6-ին » » » 30 (Հոկ. հեղ. տոն)
 1926 թ. » 7-ին » » » 22 (Հոկ. հեղ. տոն)
 1926 թ. » 8-ին » » » 33
 1926 թ. դեկտ. 24-ին » » » 125 (Ջրորհ. տոն)
 1926 թ. » 25-ին » » » 183 (Ջրորհ. տոն)
 1926 թ. » 26-ին » » » 183 (Ջրորհ. տոն)
 1926 թ. » 27-ին » » » 167

Այս աղյուսակից յերևում է, վոր նոյեմբերի 6-ին և 7-ին. Հոկտեմբերյան հեղափոխութիւն տոնին, շտապ ոգնութիւն գեպքերը բոլորովին չեն ավելացել:

Դեկտեմբերի 25-ին, 26-ին տեսնում ենք, վոր շտապ ոգնութիւն գեպքերն ավելացել են և ջրորհների անցնելուց հետո՝ այդ թիվը նորից նվազում է:

Հանցագործություններն ըստ ամիսների Ռուսաստանում
 1908 յեվ 1913 թ. թ.

Տարիներ	Հունվար	Փետրվար	Մարտ	Ապրիլ	Մայիս	Հունիս	Հուլիս	Ագոստոս	Սեպտեմբեր	Հոկտեմբեր	Նոյեմբեր	Դեկտեմբեր
1908	61	59	41	89	70	64	69	54	49	60	52	57
1913	26	39	77	87	61	51	34	34	25	35	30	28

Այստեղ ապրիլ ամիսը «փայլում է» իր հանցագործությունների թվերի մեծությամբ:

Այ թե ինչ արդյունք են տալիս կրոնական տոները, ուխտերը, մատաղները, — այդ հին կենցաղը, հին սովորությունները:

Բայց հետաքրքրականն այն է, վոր այդ տարբերությունը միայն ամիսների մեջ չի: Յեթե մենք վերցնենք և մանրամասն ուսումնասիրենք հանցագործություններն ըստ որերի, կատանանք հետևյալը.

Մարմնական վնասվածքներն ըստ տարաբան որերի.

Որեր	Ռեյնի չորջան Գիրմ.	Յյուրիև Շվեյցարիա	Վորմս Գերման.	Ռուսաստան
Կրակի	121	60	254	1813
Յերկբարթի	32	22	125	1146
Յերկուշարթի	9	10	69	1233
Չորեքշարթի	9	10	62	1087
Հինգշարթի	5	10	62	981
Ուրբաթ	4	10	43	1120
Շաբաթ	25	18	103	1069

Մրանից լերևում ե, վոր հանցագործությունների ա-
մենամեծ թիվը կիրակի որն ե ընկնում, հետո հաջորդ
լերկուշաբթի որը և ապա շաբաթ որը. ուրիշ խոսքով՝ կի-
րակին, վերջինիս ազդեցության տակ գտնվող լերկու-
շաբթին և ապա կիրակնամուտը: Մա բնորոշ ե վոչ թե
միայն Ռուսաստանի, այլ և, ինչպես տախտակից ե լերե-
վում, նաև քրիստոնյա բոլոր լերկրների համար, վորոնց
համար կիրակին դեռ մնում ե վորպես կրոնական մի տոն
որ, լերբ չի կարելի աշխատել, չի կարելի և վոչ մի գործ
անել, այլ կարելի չե միայն հարբել, «քեֆ» անել:

Այստեղ մեզ մոտ մտցված հնգուրյա և վեցուրյա շա-
բաթը չափազանց մեծ դեր ե կատարում. այս տեսակե-
տից մեր կենցաղի մեջ, թեև աննկատելի կերպով, հեղա-
փոխություն ե մտցնում. կիրակին, վորպես կրոնական
որ, չքանում ե, նրա հետ անհետանում են նաև այն աշ-
խատիկ սովորությունները, վորոնք կապված են կիրակի
որվա հետ:

Մարմնական վնասվածքները վերջիվերջո արդյունք
են անհամաձայնությունների, սրիկալությունների, կռիվ-
ների. իսկ այս բոլորն առաջանում են գլխավորապես աշ-
կոհողի ազդեցության տակ, հարբած վիճակում: Ուստի չե-
թե մենք վերցնենք հարբող անձնավորությունների քա-
նակն ըստ շաբաթվա որերի, կստանանք ել արելի ցալ-
տուն պատկեր:

Մոսկվայում հարբած վիճակում գնվելու յեվ առանագրու-
թյուն կազմելու դեպքերի թիվը

(1924 թվի մարտի 1-ից մինչև 1925 թվի մարտի 1-ը)

Ս ե ո ը	վերակի	Յերկուշաբ- թի	Յերկուշաբթի	Չորեքշաբթի	Հինգշաբթի	Ուրբաթ	Ժամա- շաբթի
Տղամարդ	3413	2516	2600	2681	2552	2497	31 5
Կանայք	171	121	140	162	140	141	145
Տոկոսը՝ ամ- բողջ շաբաթ- վա համեմատ.	17,6	12,9	13,4	14	13,2	12,9	16

Այստեղ ես ամենաբարձր թիվը տալիս ե կիրակին և
կիրակնամուտ շաբաթը, կարևորն այն ե, վոր այս վե-
թաբերում ե նաև կանանց. սրտնք ել ամենաբարձր տոկո-
սը տալիս են կիրակի որը: Յեթե վերցնենք ըստ տոկոս-
ների, կտեսնենք, վոր ամբողջ շաբաթվա 17,6 տոկոսն
ընկնում ե կիրակի որվան, 16 տոկոսը՝ շաբաթվան և ապա
մնացած տոկոսներն, ավելի քիչ թվով, ընկնում են մնա-
ցած որերին:

Քիչ հետաքրքրական չի նաև անչափաճառ լերեխա-
ների հանցագործությունների թվի դասավորումն ըստ ո-
րերի. այստեղ ել կտեսնենք, վոր նա առանձին բացա-
ռություն չի կազմում:

Յեվ իսկապես, նրանց մոտ ել հանցագործություն-
ների ամենամեծ տոկոսն ընկնում ե կիրակի և տոն որե-
րին, լերկուշաբթի և շաբաթ որերը, իսկ շաբաթվա մյուս
որերը հանցագործությունների թիվն անհամեմատ նվա-
զում ե:

Անչափաճառների հանցագործություններն ըստ շա-
բաթվա որերի հետևյալ պատկերն են տալիս.

Կիրակի և տոն օրերը	37, 4 %
Յերկուշաբթի	15, 4 %
Շաբաթ	16, 6 %
Յերեքշաբթի	10, 4 %
Չորեքշաբթի	8, 0 %
Հինգշաբթի	9, 2 %
Ուրբաթ	3, 0 %

Չափազանց կարևոր է կանգ առնել նաև մի քանի տվյալների վրա, վորոնք ցույց են տալիս ցարական իշխանության որով հայտնաբերված հանցագործների սոցիալական դրուժյան մասին:

Ռուսաստանում կրոնական հանցագործություններին մասնակցելու համար դատապարտվածների սոցիալական դրությունը.

Դատապարտվածների զբաղմունքը	1908թ.	1909թ.	1931թ.
1. Տնտեսներ, հարուստներ, վարիչներ և այլն	67	8	52
2. Առևտրականներ, ազատ պրոֆեսիայի աշխատողներ և այլն	96	169	100
3. Բանվորներ, սևագործներ, արհեստավորներ	152	188	81
4. Գյուղատնտեսական բանվորներ և գյուղացիներ (բառրակներ)	434	609	432

Ինչպես լերևում է այս աղյուսակից, Լրոնի դեմ հանցագործություն կատարելու համար դատապարտվում ելին մեծ մասամբ բանվորներ, բառրակներ, սևագործներ և շատ փոքր թվով հարուստներ, տերեր: Այս նշանակում է, վոր աշխատավորության մեջ կրոնը և նրա կաղմակերպությունները կորցրել են իրենց հեղինակությունը, վոր աշխատավորությունը հասկացել է արդեն, թե կրոնը նրա թշնամին է և բուրժուազիայի պաշտպանը:

Բայց լեթե մենք վերցնենք ալիսի հանցագործություններ, վորոնք կատարված են Հոկտեմբերյան հեղափոխությունից հետո, հանցագործություններ, վորոնք ուղղված են լեկեղեցին պետությունից անջատելու որենքի դեմ, կտեսնենք, վոր այստեղ միանգամայն հակառակ պատկեր է ստացվում:

Յեկեղեցին պետությունից անջատելու դեկրետը խախտողների սոցիալական դրությունը

Սոցիալական դրություն	Դատապարտվածների թիվը	%
1. Հարուստներ և նրանց ընտանիքների անդամներ, տերերներ	13	38
2. Բանվորներ	1	3
3. Ծառայողներ և ինտելիգենտ պրոֆ. աշխատողներ	11	32
4. Այլք	34	27

Այսպիսով ամենափոքր թիվն ընկնում է բանվորներին, ամենաբարձրը՝ բուրժուազիայի ներկայացուցիչներին (տերտերներին, հարուստներին):

Այս բոլորից պարզվում և ապացուցվում է, վոր կրոնն իրոք ծառայում է բուրժուազիային և վերջինս իր բոլոր ուժերով պաշտպանում է նրան:

Վերևում մենք կանգ առանք արդեն և տեսանք, վոր զինեմոլությունը - ալեոնոլիզմը հին կենցաղի անբաժանելի մասն է:

Ըստ ավետարանի և ըստ կրոնի գինին սուրբ է, քրիստոսի արյունն է. «Առեք խմեք, այս է իմ արյունը», — այսպես է հորդորում կրոնը և տարածում զինին աշխատավորության մեջ:

Շատ ընկերներ այն կարծիքին են, վոր Հայաստանում քեր թե արևոյիցմ չկա, հիմնվելով այն բանի վրա, վոր մեզ մոտ հարբած մարդիկ չեն հանդիպում փողոցներում:

Այս տեսակետը միանգամայն սխալ է. յեթե չկան կամ շատ քիչ են հարբածները, այդ դեռ չի նշանակում, վոր չկա արևոյիցմ. մեկը կարող է մի անգամ հարբել, բայց արևոյիցմ չլինել, և ընդհակառակը, արևոյիցմ կարող է իր ամբողջ կյանքում վոչ մի անգամ չհարբել:

Կարևորն այն է, վոր արևոյն ազդում է վոչ միայն խմողի, այլև նրա սերնդի վրա:

Արևոյը թուլացնում է մարդու միտքը, բթացնում է նրան, կտրում է իրական աշխարհից, մարդն անցնում է յերևակալական աշխարհ: Արևոյի գործածութունը սոցիալական մի շարիք է, վոր մնացել է մեզ ժառանգութուն կապիտալիստական հասարակակարգից:

Բուրժուազիան չեր կարող առանց արևոյի իր գեր-իշխանութունը պահպանել:

Ամեն կերպ ձգտում եր, վորոնք կարելի չէ, արևոյի քանակը շատացնել, վորպեսզի ել ավելի բթացնի աշխատավորության միտքը, վոր առանց այդ ել բթացնում եր կրոնը:

Կապիտալիստական հասարակակարգում, յերբ աշխատավորն ստանում է մի քանի կոպեկ, ինչ պիտի անի. կարող է արդյոք բավարարվել այդ կոպեկներով. իհարկե, վոչ: Մշտական տանջանքների ու չարչարանքների մեջ նա բնական կերպով կուզենա գեթ մի քանի ժամով, մի օրով կտրվել այդ դառնագին աշխարհից, իսկ այդ նա կարող է անել միայն արևոյի միջոցով. և նա իր քաղերն ուղղում է դեպի պանդուկ — գինետուն:

Այսօր բուրժուական յերկրներում ամեն մի քաղաք-փոխում կհանդիպենք պանդուկների, գինետների. ի միջի ալլոց ասենք, վոր նրանց թիվն այնքան մեծացել է,

այնքան առաջ են գնացել, վոր այսօր սոց.-դեմոկրատներն ոգտագործում են այդ պանդուկները, պոչման կապելով նրանց տերերի հետ, քվե չեն կորզում անգիտակից բանվորներից ու աշխատավորներից, վորոնք այս կամ այն չափով իրենց անտեսական նեղ դրության պատճառով կախում ունեն պանդուկից:

Պարլամենտների ընտրութունների ժամանակ. սոց.-դեմոկրատական կուսակցութուններն իրենց անդամներին անցկացնելու համար կապվում են գինետների հետ:

Ռուսական ցարական իշխանութունն այնքան եր արևոյը արտադրում, վոր նրանից ստացած յեկամուտով իր ամբողջ զորաբանակն եր պահում: Այն ալև արևոյն է, վոր այսօր դեռ վորպես հին մնացորդ գոյութուն ունի մեր աշխատավորության մեջ:

Իզուր չէ, վոր յեկեղեցին սովորեցնում է ծննդի ու մահվան տոթիվ խմել, մկրտության ու անվանակոչությանը խմել, հարսանիքներին ու թաղումներին խմել, բաղամթիվ ալև կրոնական տոներին խմել, մի խոսքով՝ խմել ու խմել, կոնծել ու հարբել:

Իզուր չէ, վոր դեռ ռուսաց թագուհի Յեկատերինա 2-րդը գրել է. «Հարբած ժողովրդին հեշտ է դեկավարել»:

1910 թ. ողու պետական խանութների թիվը Ռուսաստանում հասնում եր 115,222-ի.

1913 թ. ողու պետական խանութների թիվը Ռուսաստանում հասնում եր 123,233-ի.

1910 թ. վաճառվում եր 88 միլիոն գուլլ ողի.

1913 թ. » » 103 » » ».

Բնական է, վոր արևոյիցմ և հարբեցողութունը Հոկտեմբերյան հեղափոխութունից հետո միանգամայն անհետանալ չելին կարող. բավականին լայն խավերի մեջ նա միս ու արյուն եր դարձել:

Հարբեցողութիւնը մեր կենցաղային թշնամին է, հարբեցողութեան մեջ ամեն մի աշխատավոր գլուղացի, ամեն մի բանվոր, լեթե լավ նալի, կտեսնի իր դասակարգային թշնամուն, չիշենք թեկուզ միայն այն բազմաթիւ դեպքերը, յերբ կուլտիւնները գլուղխորհրդի վերընտրութեան որերին հարբում ելին կամ հարբեցնում ելին ուրիշներին ու խանգարում խորհրդի վերընտրութիւնները և ժողովները:

Ողի քաշելը մեր աշխատավոր գլուղացիութեան մեջ բավականին շատ է տարածված, որինակ՝ միլիցիան

1923 թ. հայտնաբերել է	114,000	ողի քաշելու գործիք.
1924 թ. »	135,000	» »
1925 թ. »	117,000	» »
1926 թ. »	56,000	» »
1927 թ. »	38,000	» »

Այսքանը հնարավոր է լեղել հայտնաբերել, իսկ վորքան դեռ գաղտնի լեր մնում և ոգտագործվում: Այստեղ չափազանց բնորոշ է այն, վոր նրանց թիվը գնալով պակասում է:

Այդ պիտի բացատրել՝

1. Բնակչութեան կուլտուրական վերելքով.
2. Պետական ողին վաճառքի հանելով:

Պետք է շեշտել, վոր ողին սոսկալի կերպով ազդում է նաև հացամթերումների պլանի վրա, վոչ միայն կուլտիւնների ազդեցութեան տակ ընկնելու, «քեֆեր» սարքելու, այլ նույնիսկ հենց ողի պատրաստելու տեսակետից: Որինակ, միայն Սեմիպալատինսկի բնակչութիւնը մի տարում ողի քաշելու համար ծախսել է 500,000 փութ հաց: Յե՛վ իսկապես, ողի պատրաստելու համար հսկայական չափով հաց ու մթերք է գնում:

Խ. Ս. Հ. Մ.-ում ողու համար ծախսված է

Ինչից է պատրաստված	1924 թ.	1927 թ.
1. Ալյուր	68 միլ. փութ	45 միլ. փութ
2. Սերմահատիկ	39 միլ. փութ	19 միլ. փութ
3. Կարտոֆիլ	36 միլ. փութ	13 միլ. փութ
4. Ծակնդեղ	3 միլ. փութ	4 միլ. փութ

Հենց միայն կենիւցրաղի նահանգում ծախսված է

Ինչից է պատրաստված	1924 թ.	1927 թ.
1. Ալյուր	2 միլ. փութ	1, 33 միլ. փութ
2. Սերմահատիկ	1 միլ. փութ	746, 000 փութ
3. Կարտոֆիլ	1 միլ. փութ	450, 000 փութ

Այս թե ինչ հսկայական քանակութեամբ հաց և մթերք է խլում մեզանից արաղը:

Շատերն ասում են. լեթե ողին վնասակար է, ապա ինչո՞ւ խորհրդային իշխանութիւնն ինքն է վաճառում: — Այո, ճիշտ է, ապա իշխանութիւնն ինքն է վաճառում ողին, բայց ինչո՞ւ վորովհետեւ նա ստիպված է վաճառելու:

1919 թ. խորհրդային կառավարութիւնը հատուկ դեկրետով արգելեց ողու վաճառքը:

Բայց այդ որե՛քը կամաց-կամաց սկսվեց խախտվել անգիտակից մասսայի կողմից, գլուղացիներն սկսեցին իրենք

իրենց աներում արադ քաշել Ստացվեց այն, վոր չնայած
այն բանին, վոր կառավարութիւնն այդ ժամանակ ողի-
չեր վաճառում, համարյա ամեն մի գլուղացու տանը ողի-
կար, իրենց քաշած ողի: Մեր մասսան դեռ այնքան գի-
տակից չեր, դեռ այնքան կուլտուրական չեր, վորպեսզի
վերջ տար ողու և ընդհանրապէս ալկոհոլի գործածու-
թիւնը:

Իսկ գլուղացու ձեռքով քաշած ողին իր վորակով
միշտ ել՝

1. ավելի վատ ե, ավելի թունաւոր, քան պետական
ողին:

2. գլուղացին միևնույն քանակի ողու համար ավելի
շատ մթերք ե գործադրում (հաց, կարտոֆիլ և այլն),
քան գործարանում:

Այս իսկ պատճառով կառավարութիւնը ստիպւած
յեղով նորից ողի վաճառել՝

1. ավելի լավ վորակի, պակաս թունաւոր, հետևապէս
ավելի քիչ վնասակար:

2. ավելի քիչ մթերք ծախսելով:

Դեռ 1927 թ. ընկ. Սալիսն ասում եր. «Յեթե հրա-
ժարվենք ողու վաճառքից, վոչ մի հիմք չունենք պնդե-
լու, վոր ալկոհոլիզմը կպակասի, վորովհետև գլուղացին
ինքը կսկսի ողի արտադրել, թունաւորելով իրեն...»

Հիմա մեր քաղաքականութիւնը կայանում ե նրա-
նում, վորպեսզի կամաց-կամաց ողու արտադրութիւնը
պակասեցնենք: Յեռ կարծում եմ, վոր մոտ ապագայում
մեզ կհաջողվի կրճատելու սպիրտի արտադրութիւնը,
հասցնելով մինիմումի, անհրաժեշտ տեխնիկական նպա-
տակների համար, և ապա բոլորովին վերջացնել ողու
վաճառքը:

Հավատացյալ աշխատավորի դրամական բյուջեի հսկա-
յական մասը խլում են կրոնական ծիսակատարութիւնները:

Որինակ՝ ամեն մի լեռեխային կնքելիս (մկրտելիս) բա-
վականին ծախսեր են անում, «քեֆեր» սարքում, ամեն
մի հարսանիքին հսկայական չափով կամ հաճախ նույն-
իսկ մինչև վերջին կոպեկը ծախսում են: Բայց ծախսը
գնում ե վոչ միայն ուտելիքների համար, այլ և տերտեր-
ներին, տիրացուներին, ժամկոչներին, եջմիածնի ոգտին,
լեկեղեցու ոգտին մոմեր վառելուն և այլն, և այլն:

Տերտերի շրորհներին և զատկին տուն գալը, տուն
որհնելը (տնորհներ) վոչ միայն դրամական ծախս
ե նստում աշխատավորի վրա, այլև ալկոհոլով շատ հեշ-
տությամբ վարակ ե տարածվում տնից տուն:

Իսկ լեթե այս բոլոր ծախսերին ավելացնենք նաև
ուխտերին, մատաղներին, թաղումներին, հարսանիքներին,
անվանակոչութիւններին կատարած ծախսերը, միանգա-
մայն պարզ կլինի թե, ինչ հսկայական գումարներ են
խլում այս կրոնական սովորութիւնները:

Մոմերը, վորոնց գնելու ու լեկեղեցիներում սրբերի
նկարների առաջ վառելու համար անագին ծախս ե պա-
հանջվում, մի մնացորդ են նախնադարյան նախապաշա-
րումների Առաջներում դիակի շուրջը խաբուկներ ելին
վառում, լենթագրելով, վոր չար վոգիները կփախչեն: Հենց
այդ սովորութիւնն ե, վոր մինչև հիմա մնացել ե մոմ
վառելու ձևով:

Աշխատավորի դրամական բյուջեն շատ կշահի, լեթե
նա դեն նետի գերբնական հավատը և զինվի գիտու-
թիւնով:

Բերենք մի որինակի Հավատացյալ գլուղացին բերքին
սպասելով՝ իր հուլիսը դնում ե ամենագթոտ, ամենակա-
րող աստծու վրա: Նրա կարծիքով անձրևն աստված ե ու-
ղարկում: Ըստ աստվածաշնչի՝ անձրևը թափվում ե լեռկըն-
քի 12 բաց դռներից: Բայց ամեն մի պիոներ նույնիսկ
գիտե, վոր անձրևը ծովից, գետերից գոլորշիացած ջուրն

ե, վորը հետագայում խտանալով՝ նորից վորպես անձրև թափվում է ներքև:

Բայց այժմ կոնկրետ տեսնենք, թե ինչ արդյունք է ստանում բերքից ասածուն ասպվինոդ գյուղացին և անասաված գյուղացին, վորը հիմնվում է գիտական տվյալները վրա:

Բերենք մի շատ հետաքրքրական աղյուսակ:

	Փորձակայանի անունը	Հատիկ բերքը փթեթով	
		Փորձակայանի բերքը	Մոտակա շրջանում գրանցող գյուղացու բերքը
1.	Պոլտավայի փորձակայան	200	50
2.	Ռոստովի «	140	30
3.	Խարկովի «	110	15
4.	Սարատովի «	105	10
5.	Չելզինի «	140	25
Միջին		139	26

Ուրիշ խոսքով՝ այն փորձակայանները, վորոնք հիմնվում են միայն և միայն գիտության վրա և իրենց աշխատանքները կատարում են կատարելագործված գործիքներով, ոգտվում են պարարտանյութով, նրանց բերքը միջին հաշվով 4—5 անգամ ավելի բարձր է պայծենոկան ասածուն ասպվինոդ գյուղացու բերքից:

Վորոհիշյալ աղյուսակը ցույց է տալիս, վոր շատ փորձագետներ նույնիսկ 10—12 անգամ ավելի շատ բերք են ստացել, քան նրանց հարևան գյուղացիները:

Այս փաստը գալիս է հաստատելու, վոր բերքը կախ-

ված է վոչ թե ասածուց, այլ գյուղատնտեսական գիտությունից: Այսօր մեր խորհրդային իշխանությունը հիմնել է և դեռ հիմնում է գիգանտ գործարաններ, վորպեսզի կարողանա մեր վողջ գյուղատնտեսությանը մատակարարել գյուղ. մեքենաներ, պարարտանյութեր և այլն:

Որինակ՝ Ստալինգրադի տրակտորի գործարանը, Մարկովի տրակտորոստորը, Կարմիր Պուտիլովցը, Ռոստովի Սելմաշստորը, Չելչաբինսկի տրակտորի գործարանը և այլն:

Յեթե հավատացյալները, մանավանդ աշխատավոր գյուղացիութունը, այն ծախսերը, վոր նրանք կատարում են հողհորականության և հարսանիքի, ծննդի, կնունքի, մեռելոցների, պատարագների, թաղումների և այլնի վրա, ծախսեն դպրոցի, հիվանդանոցի, ակումբի, մսուրի, խրճիթ-բնիկացարանի վրա, նրանք ավելի շատ կկարողանան բարձրացնել իրենց տնտեսությունը: Դասակարգային բարձր գիտակցության գալով, տիրելով գիտությանը, կսովորեն պալքարել հիվանդությունների դեմ, պահպանել անասուններին սատկելուց: Այժմ կան բազմաթիվ գյուղեր, վորոնք հրաժարվել են լեկեղեցուց, կրոնական հավատալիքներից և իրենց լեկեղեցիները դարձրել են ակումբներ՝ կուլտուրայի տարածման լծակներ: Այդպիսի տեղերում աշխատավորությունն ազատվում է բնության հին հասարակական կառուցվածքի աղետալի, ծանր ու անհասկանալի լերևութներից և կարիք չի զգում գերբնական ուժին—ասածուն:

Այն կրոնը, վոր ասում է «սիրեցեք միմյանց», «լեթե լերկու շապիկ ունես, մեկը հանիր և տուր չունեցողին», տեսնենք՝ ինքն ինչպես է վերաբերվում դեպի չունեցողները, սովածները, քաղցածները:

Բոլորիս հիշողության մեջ դեռ թարմ է 1921 թ. առվը: Հազարավոր աշխատավոր գյուղացիներ միմիայն

վոսկոր ու կաշի դարձած ընկած ելին փողոցները, դռն-դռու, դաշտերը, կատու ու շուն մորթում, ուտում ելին-նուխիսկ պատահել են դեպքեր, յերբ յերեխա յեն մորթեր ու կերել. և այս այն ժամանակ, յերբ յեկեղեցիներն ու վանքերն առատ վոսկի, տրծաթ ու թանգարժեք քարեր ունեւին: Ի՞նչ եր ասում, ի՞նչ եր մտածում հոգևորականու-թյունը. նրան ինչ փուլթ, մեռնում են՝ թող մեռնեն, մի-այն թե իր վոսկիները մնան:

Սարատովի նահանգի սովամահ գլուղացիությունն աղերսելով գրում է. «Մենք արդեն ել ուժ չունենք դիմա-նալու ժողովուրդը ճանճի նման մեռնում է: Մտեք մեր դրության մեջ, վերցրեք յեկեղեցիներէջ վոսկին և փրկե-ցեք մեզ»: Միամիտ մարդիկ կարող ելին կարծել, թե հո-գևորականությունն եր, վոր առաջինը պետք է արձագան-քեր ալդ «յեղբայրական» աղերսանքներին: Բայց նա համը և խուլ ձևացավ և հակառակն ստացվեց: Ավագ պատ-րիարք Տիխոնը, փոխանակ ոգնելու նրանց, ինքը դեռ ամեն կերպ աշխատում եր խանգարել ոգնող կազմակեր-պությունների գործը:

Նա 1922 թ. ապրիլի 22-ին դադանի հրովարտակ գրեց և ուղղեց բոլոր վանքերին ու յեկեղեցիներին, վոր վոչ մի կտոր վոսկի ու արծաթ չտան, սպառնալով նուխի-սիկ, թե ով վոր տա, նա պատասխանատու չէ: Նա ամեն կերպ աշխատում եր ոգտագործել ալդ սոված, քաղցած մասսային, խորհրդային իշխանության դեմ գրգռելու հա-մար, նա գիտեր, վոր սովամահ բանակը—մասսան ամեն ինչի ընդունակ է: Բայց միլիոնավոր գլուղացիներն ար-դեն հասկացել ելին սովի բուն պատճառները: Ասավածը չեր, վոր ուղարկել եր ալդ տանջանքները մեր մեղքերը քավելու համար. վոչ, դրա պատճառն իմպերիալիստական ու քաղաքացիական պատերազմներն ելին, գլուղատնտե-սության քայքայված վիճակը, գիշատիչ իմպերիալիստները:

Ներխուժումը մեր յերկիրը—գրավելու նպատակով, ինչպես, որինակ, գերմանական, անգլիական, ֆրանսիական իմպե-րիալիստները ձգտում ելին բաժանել Ռուսաստանը և խլել Բազուն, Դոնբասը և այլն: Արտասանմանի բուրժու-ազիալի դրամով մեր յերկրի ներսում հակահեղափոխական ելեմենտների աշխատանքը և այս բոլորին ալիւացրած նաև սոսկալի յերաշտը, անբերրի տարին,—միանգամայն պարզ են դարձնում մեզ համար սովի պատճառները:

Այն ժամանակ, յերբ վանքերում ու յեկեղեցիներում կուտակված հսկայական հարստությունը չելին տալիս սովյալներին, հենց նույն ժամանակ Դենիկինյան բանակի հետ յեպիսկոպոսները և ընդհանրապես հոգևորականները հսկայական չափերով թողնում ելին ու փախչում արտա-սանման՝ իրենց հետ տանելով վոսկիները, Ի՞նչ խոսք, վոր Տիխոնի կարծիքով այս թուլատրելի բան եր:

ԱՍԿԵՏԻԶՄ, ԻՆԿՎԻԶԻՏԻԱ

Վերևում խոսեցինք արդեն Զոն-Սկոպսի դատավա-րության մասին, յերբ ամերիկական բուրժուազիան ամեն մի միջոցի դիմեց՝ պաշտպանելու կրոնը դարվինիզմի «ճանկերից»:

Սակայն նոր բան չե, վոր բուրժուազիան և իր լրտես հոգևորականությունն ամենաալլանդակ միջոցների յեն դիմում աստվածաշունչը հերետիկոսներից պաշտպա-նելու համար: Յեթե այսոր նա հնարավորություն ունի միայն բանտարկելու և սպանելու ելեկտրական թրոռների վրա, ապա առաջ խարուկներն ելին մահվան միջոց: Դա-նի-քանի հաղարավոր ընտիր մարդիկ են զոհվել հոգևո-րականության՝ «սիրեցեք զմիմիանս» պատգամը տարա-ծող, ասածու առաքյալների կողմից կազմակերպված խա-րուկների վրա: Բավական եր, վոր նրանցից մեկն ու մեկի միտքը հակասեր աստվածաշնչին, նա կորած եր, նա խարուկի զոհ կդառնար:

Հիշենք թեկուզ Զորգանո Բրուճուկին, վորին լերի-տասարդ հասակում, ամենածաղիկ տարիքում հոգևորա-կանությունն ալրեց խարուկի վրա: Ալրեցին նրա համար, վոր Բրուճուն՝ լեյնելով Կոպերնիկոսի օրենքից՝ պնդում եր, վոր լերկիրը պատում ե արևի շուրջը, վոր լերկրա-գունդը աշխարհի կենտրոնը չե, վոր բնության մեջ գուցե կան լերկրազնդիս նման բազմաթիվ մոլորակներ իրենց մարդկանցով: Իսկ այս բոլորը լերևան եր բերում աստ-վածաշնչի ստերը: Վերջինս միանգամայն հակառակն եր ասում: այդ իսկ պատճառով Բրուճուկի ուսմունքը դուր չեկավ հոգևորականության, և նրանք Բրուճուկին վողջ-վողջ ալրեցին խարուկի վրա, Հռոմի մեծ հրապարակում: Բայց չանցավ 300 տարի, նույն տեղում, վորտեղ ալրված եր Բրուճուն, ամբողջ լերկրազնդի բոլոր պետությունները պատվիրակները հավաքված՝ իրենց դրոշակներն ելին խոնարհեցրել Բրուճուկի նոր բացված արձանի առաջ:

Նույն դրության հասցրին նաև գիտնական Գալիլեյին, վորին մինչև խոր ծերության հասակը պանեցին բանտերում: Ի՞նչ եր Գալիլեյին տանջանքի լենթարկելու պատճառը: այդ ալն եր, վոր նա ասում եր, թե «լերկիրը պատվում ե»։ այս ել դեմ եր աստվածաշնչի ասածներին, ալդ պատ-ճառով նա ել լենթարկվեց տաժանելի չարչարանքի: Վերջ-իվերջո՝ նրան ստիպեցին հրաժարվել իր ուսմունքից, բայց նա դուրս գալով տաճարից, վորտեղ հոգևորականության բարձր դասի առաջ հրաժարվել եր իր ուսմունքից, ասաց՝ «Այնուամենայնիվ, լերկիրը պատվում ե»:

Մինչև մահվան ըոպեն ինկվիզիցիան նրան հանգիստ չեր տալիս, ալդ կուրացած ու խլացած ծերունուն: Նա մահացավ 1642 թ. իր աշակերտների՝ Տորիչելու և Վի-վիանի ձեռքերի վրա: Այս դեպքում հոգևորականությունն ոգտագործեց ծերունու թուլությունը և հաղթեց, բայց ալդ ժամանակավոր եր: Նույն Հռոմում 200 տարի հետո

Պանթեոնում (փառաց տաճարում) գիտնական Ֆուգին իր հախտի փորձը կատարեց, վորով և ապացուցեց, վոր լեր-կիրը պատվում ե:

Նկ. № 9.
Զորգանո Բրուճուն:

Այն կրոնը, վորը սովորեցնում եր «սիրեցեք գմի-միանս», վորքան, վորքան մարդկային գոհեր ե խլել Մի-ալն միջին դարերում 9 միլիոն մարդ ե ալրվել ինկվիզի-ցիայի խարուկներով: Հենվելով աստվածաշնչի ասածների վրա, նա առանց ալլաալլության խարուկների թիվը ո-րեցոր բազմացնում եր, նա դրանով իսկ կատարում եր աստծու հրամանը, վորովհետև աստված ասել ե.

«Յեթե մորդ տղան՝ քո լեղբայրը, կամ քո տղան կամ աղջիկը կամ ծոցիդ կինը և կամ քո բարեկամը, վոր ան-ձիդ պես սիրում ես, քեզ մոլորեցնել ուղենալով ծածուկ ասե՛ գնանք և ոտար աստվածներ պաշտենք, վորոնք չես ճանաչել՝ վոչ դու, վոչ քո հալրերը, նորան հավանու-

թյուն չտաւ, վոչ ել նորան լսեաւ. և քո աչքը չխնայե նորան, վոչ ել նորա վերա գութ ունենաւ և վոչ պահեա նորան. այլ անպատճառ մեռցնես, և նորան մեռցնելու համար նախ քո ձեռքը լինի նրա վերա, և հետո ժողովրդի ձեռքը. քարերով քարկոծես նորան և նա մեռնի, վասնզի ուզեց քեզ ապստամբեցնել քո լեհովա աստվածանից...» (Աստ. Յերկրորդ որինաց, գլ. ԺԳ, տող 6, 8, 9, 10):

Հենց միմիայն ինկվիզիտոր Տորկվիմական խարուկի վրա այրեց 10 հազարից ավելի մարդ և 56 հազար սպանեց այլ միջոցներով:

Գերմանիայում 1793 թ. դեռ շարունակում ելին ալրել, Անգլիայում՝ 1712 թվին:

Իսպանիայում խարուկի բոցերը բարձրանում ելին դեռ 1780 թ.:

Վերջին անգամ լերկրագնդիս վրա հերետիկոսը հանդիսավոր կերպով այրվեց Իտալիայում, ընդամենը 100 տարի սրանից առաջ՝ 1826 թ.:

«Վյուրգբուրգ քաղաքում միայն 1627-1628 թ. թ. խարուկի վրա այրված ե 42 մարդ, վորոնցից 25-ը լերեխաներ, 9-ից մինչև 14 տարեկան: Այդ լերեխաները մեղադրվում ելին նրա մեջ, վոր նրանք ծնվել են կախարհներից»:

Թե ինկվիզիցիան ինչով եր ղեկավարվում դատավարութան ժամանակ, այդ լերեռում ե հետևյալ որինակից.

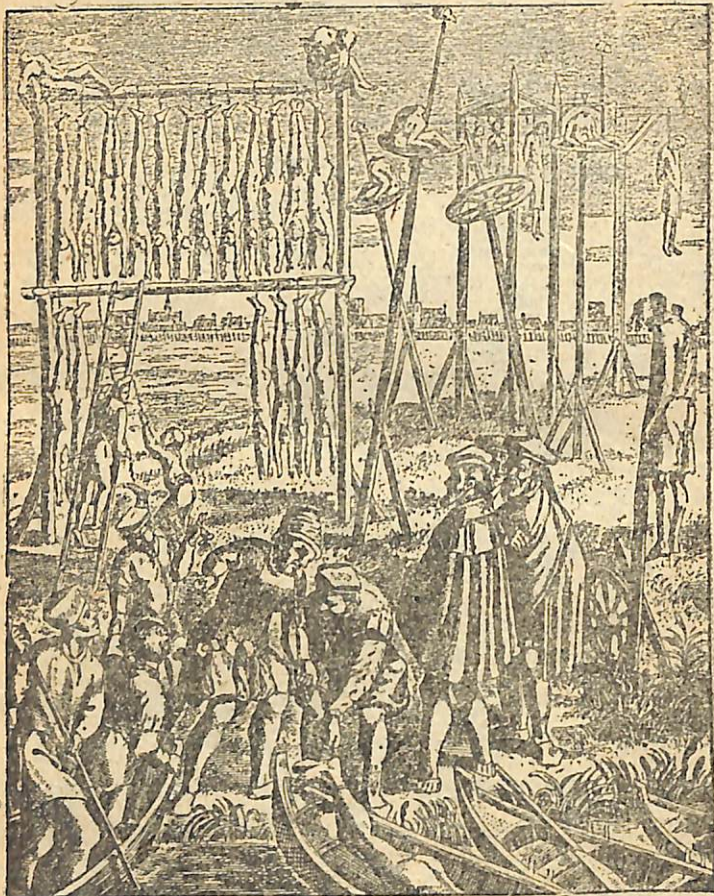
Մի կին հայտնում ե, վոր նա իր լերեխայի դիակը գերեզմանից հանել ու կերել ե: Այդ բանի համար դատարանը նրան մահվան ե դատապարտում: Կնոջ ամուսինը բողոքում ե և պահանջում, վոր քննեն, թե արդյոք կինը դիակը իրոք հանել և կերել ե, թե վոչ: Քննում են և պարզվում ե, վոր դիակն ամբողջութամբ գտնվում ե իր տեղում:

Բայց դատարանն իր վորոշումն ախուսմանախիվ անց ե կացնում, բացատրելով, վոր կինը կախարդ ե և նրանց

Նկ. № 10. Մարդկային գործարարություն հնդկների մոտ վերջին անգամ մարդկային գործարարությունը կատարվեց 1838 թվին, արվել է 22-ին Զոնկոն սպանելուց հետո ամբլյակի մաս-մաս կտրելով ելին և դամբարանները ցրած, ցրտալ-շոտալ տանում դեպի ցանած ալտերը և այնտեղ արյունը քամում, վորպեսզի բերքատուլությունը մեծ լինի:

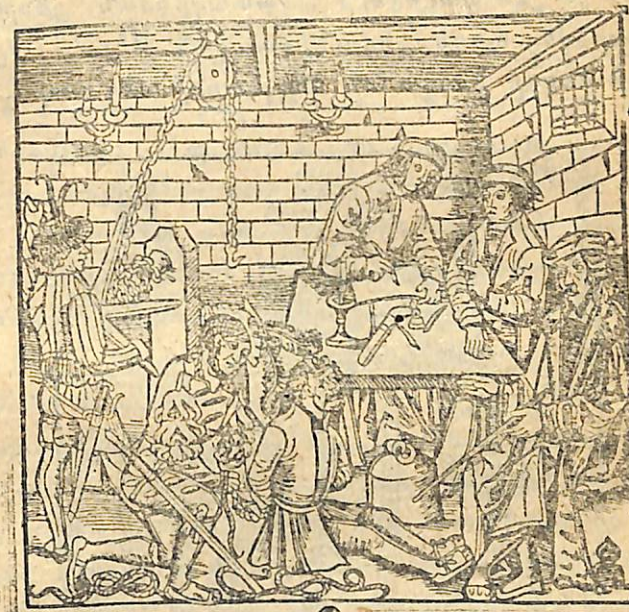
աչքը կապել է, ուրիշ խոսքով՝ լերեխային կերել է, բայց կախարդական մեջոցներով ախպես է անում, վոր լերե-
խան իր տեղում լերեում եւ։ Ահա թե ինչ ձևով եր կա-
տարվում դատավարութունը։ Անինչ մենք գիտենք,
վոր ալդ կինը մի հիվանդ կին լե լեղել, վորը զառանցանք-
ների մեջ ալդպիսի հայտարարութունն է արել։

Նկ. № 11.

Մասսայական սպանութիւններ։ Հարյուրավոր հերետիկոսներ միանգամից
կախողան են բարձրացվում։

Յեթե հերետիկոսը չեւ խոստովանում իր «մեղե-
քը», ապա «զթասեր», «բարի» և «արդար» դատավոր-
ները կապելով նրան, դեմքին կպցնում ելին շիկացած
լերկաթներ, ալըում ելին մարմնի զանազան մասերը, քա-
շում ելին Վեգուն, ջուր ելին լցնում բերանով, հատուկ
մեքենաների միջոցով ձգում վոտքերը, ձեռքերը ու չե-
լին խնայում հնարելու նորանոր մեքենաներ՝ ել ավելի
լավ տանջելու հերետիկոսին՝ «փորձելու» համար։

Նկ. № 12.

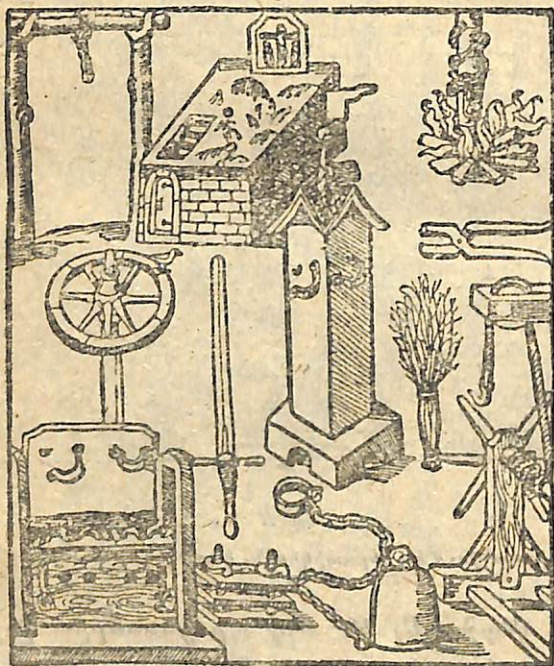
Ինկվիզիտորները տանջում են հերետիկոսին, կապելով նրա՝ ձեռքերն ու վոտքերը։

Արդյոք վերջացել են ալդ պրոցեսները։ Վոչ Մինչև
ալսոր ել կապիտալիստական լերկրներում դեռ շարու-
նակվում են, բայց ալ միջոցներով, ալ մեթոդներով։
Վերջին տարիներում նույնիսկ ավելի լե աշխուժացել
Բերենք որինակներ։

Հյուսիսային Ամերիկայի Միացյալ Նահանգներում

1926 թ. Բեմբրին (կոմունիստ) մեղադրում ելին աստծուն հայհոյելու մեջ և հիմնվում են դեռ 17-րդ դարում հրատարակված որենքի վրա: Ուրիշ խոսքով, ինկվիզիցիայի թաղավորման ժամանակաշրջանի որենքները փաթաթում են 20-րդ դարում ապրող կոմունիստի վզին, այն ժամանակվա որենքը, լերբ մարդկանց դեռ վողջ-վողջ ալբում ելին: Այ քեզ «կուլտուրական» ու «տուշավոր» լերկրներ: Բայց միայն այդ չի, նման դեպքեր այժմ շատ-շատ են:

1927 թ. Համբուրգում ազատագրված լանթարկվեց և բանտարկվեց տեղի կոմունիստական թերթի խմբագիրը, քրիստոսի ծննդի մասին մի ֆելետոնի տեղ տալու համար:

Նկ. № 13

Հերետիկոսներին տանջելու և մահապատժի դորժիքները:

Գերմանական ազատամիտներին թերթն իր 1927 թ. № 7-ում գրում է, թե 1924 թ. մայիսի 24-ին ուսուցիչ

Տելման Բյումը զրկվում է ուսուցչի իրավունքներից նրա համար, վոր թույլ եր տվել «վիրավորել կրոնական զգացմունքները»:

Վարչապետում 1926 թ. բանտարկվեց մի խմբագիր նրա համար, վոր մի փոքր հուլիսի եր գրել, ուր խաբազանել եր լեհական հոգևորականությունը:

Այն ժամանակ, լերբ մենք ջանքեր ենք թափում ել ավելի տարածելու լերիտասարդության մեջ ֆիզկուլտուրան, մարմնամարզությունը, վորպես ամենամեծ զենք՝ առողջությունը պահպանելու, հիվանդություններից զերծ մնալու և վերջապես լավ սերունդ արտադրելու համար, այն ժամանակ, լերբ մենք մեր աշխատավորությունից պահանջում ենք լինել մաքուր, հաճախ լողանալ, սպորտակեղներ շուտ-շուտ փոխել և ընդհանրապես պահպանել բոլոր առողջապահական կանոնները, կրոնը և լեկեղեցին միանգամայն հակառակն են սովորեցնում: Քրիստոսնությունն ինքը, ինչպես պարզեցինք, հակաառողջապահական պայմաններ է ստեղծում:

Նախաքրիստոնեական երայում չափազանց մեծ նշանակություն ելին տալիս առողջապահական խնդիրներին: Հատուկ ուշադրություն ելին դարձնում մարմնի խնամքին, նրա գեղեցկության, նրա ամրության և ուժեղության: Որինակ՝ հիշենք հին Հունաստանի ֆիզիկական կուլտուրան, զանազան սպորտային խաղերը, պարբերաբար կրկնվող ոլիմպիադաները և այլն: Թե ինչ նշանակություն ելին տալիս հույները մարմնի գեղեցկության, ամրության և առողջության, լերևում է հետևյալ որինական:

Մի ծերունու լերկու վորդիներն ոլիմպիադայում ստանում են առաջին մրցանակ ու վերադառնում են տուն: Քաղաքի ամբողջ բնակչությունը դուրս է գալիս նրանց դիմավորելու ու ընդունելու, վոչ թե քաղաքի դար-

բառներով են ներս ընդունում, այլ քանդում են պարսպի մի մասը, վորով և անց են կացնում որվա հերոսին: Բնակչութունը գտնում է, վոր մրցանակ ստացած այդ յերկու հերոսները կիսաստվածներ են և սովորական մահկանացուների դոններով չսլիտի անցնեն և անց են կացնում նրանց քաղաքը շրջապատող պարսպի վրայով: Բայց այդ բավական չէ, նրանք հարձակվում են ծերունու վրա, տեսելով. «Մեռիր, մեռիր, ել ինչու լես ապրում, մի՞թե սրանից ել ավելի մեծ բախտավորութուն ես սպասում»¹:

Այս որինակը ցույց է տալիս, թե ինչ հակադեմոկրատիկություն էլին տալիս հույները մարմնի ամրապնդմանը, նրա գեղեցկությանը, հետևապես և առողջությանը:

Վորպես որինակ՝ վերցնենք թեկուզ Հռոմը, վոր ուներ 815 բաղնիք և 1352 ավազան՝ լողանալու համար:

Բայց չեկավ քրիստոնեությունը և ստեղծեց կեղտոտություն, անմաքրություն, մարմնի տանջանք ու շարժարանք հանուն «հոգու փրկության»: Նա մռայլ, զարհուրելի պատմություն ստեղծեց մանավանդ միջին դարերում, յերբ համաճարակներ համաճարակների հետևից շարվե-շարան հետևում էլին իրար. նա միլիոնավոր զոհեր խլեց մարդկությունից:

Կրոնը սովորեցնում էր՝ վորքան կարող ես տանջիր մարմինդ, չարչարվիր այս աշխարհում, վորպեսզի մյուս աշխարհում արքայություն գնաս: Առաջ են գալիս բազմաթիվ ճգնավորներ, վորոնք թողնում են աշխարհը, գնում անապատ, մտնում քարայրների ու քարանձավների մեջ, ժայռի տակ ապաշխարում և այստեղ մնում ամիսներով, տարիներով, նույնիսկ տասնյակ տարիներով և մինչ մահը կտրված կյանքից, սոված ու քաղցած, պաս ու ծոմ պահելով:

Նրանց լողունգն էր՝ չլողանալ, փտել կեղտի մեջ,

¹ Բժ. Բաղդասարյանի դասախոսությունից:

չկտրել ու թողնել յերկար, գազանի մազերի նման զգգգված մազեր, ապրել գունդ-գունդ վոջիլների մեջ, հատուկ յերկաթյա արյունահան հագուստի միջոցով տանջել մարմինը, թևերի տակ դնել ծակծկող յերկաթե գնդեր, վորպեսզի ձեռքերը չկարողանա շարժել, վորպեսզի միջատները նրան հանգիստ ուտեն:

Ահա յեկեղեցու իդեալը, կրոնի իդեալը. ով աղպես ասի, նա սրբերի շարքը կանցնի:

Բայց հեռու չգնանք, ամեն տարի բոլորիս աչքի տուջև կատարվում է մի սոսկալի, մի զարհուրելի պատկեր: Թուրք անգիտակից աշխատավորությունն ամեն տարի Հասան Հուսեյնի որը շախսե վախսե յե կատարում, դանակների սուր ծայրերով խփում ճակատին, յերկաթե շղթաներով ծեծում ու տանջում մարմինը՝ մինչև վերջին շունչը, քանի ուժ ունի: Իսկ կուլակները դրամ են տալիս սրան կամ նրան, վորպեսզի իրենց անունից ևս մի քիչ «աղոթեն»:

Կամ առավոտ լուսաբացին, դեռ արև չծագած, հաճախ (նույնիսկ այս տարի) փոտաբորիկ կանալք, իսկ ավելի ճիշտը պառաֆները, վազում են դեպի Նորք՝ աստվածածնի յեկեղեցին, հատուկ խնդիրներով այս կամ այն «մուրազը» կատարելու համար: Այդ ել մարմինը տանջելու ձևերից մեկն է՝ առավոտյան, ցրտին, հաճախ ձյունի վրայով, արձրելի տակ, այն ել փոտաբորիկ գնալ մեկ, յերկու և նույնիսկ ավելի կիլոմետր, անշուշտ առողջության վրա եժան չի նստի:

Այսպիսով քրիստոնեությունը գալով՝ առողջապահությունը հիմնովին վոջնացրեց:

ՅԵԶՐԱՆԱՅՈՒԹՅՈՒՆ

Մենք արդեն ասացինք, վոր կրոնն ու յեկեղեցին սովորեցնում են, թե «մարդիկ հիվանդանում են իրենց կատարած մեղքերի համար»: Յեթե հավատացյալը հետևի

աստծու որհնքներին, նա չի հիվանդանա. հենց այդպես եր
աստվածաշունչը գրում է.

«Յեվ ասաց. յեթե իրավ լսես քո Յեհովա աստուծո
ձայնին, և ինչ վոր նրա աչաց առջև ուղիղ ե, անես, և
նրա պատվիրաններին ականջ դնես, և նորա բոլոր կանոն-
ները պահես, այն օրերիցը և վոչ մեկը քեզ վրա չեմ
բերիլ, վասնզի լսես եմ Յեհովա աստվածը՝ քո բժիշկը»
(Աստ. Յելից, Գլ. ԺԵ, տող 26):

Ուրեմն ըստ կրոնի՝ աստված է, վոր հիվանդացնում
է, աստված է, վոր մարդուն մեռցնում է:

Բայց վերցնենք մի քանի կոնկրետ ամփայլներ և տես-
նենք՝ թե ինչ են ասում:

1. Գերմանիայում մեկ տարում 1000 հոգուց մահանում են 15 հոգի	
2. Ֆրանսիայում » » » » » 18 »	
3. Անգլիայում » » » » » 14 »	
4. Ռուսաստանում » » » » » 28 »	

Ինչո՞վ պետք է բացատրել, վոր մեզ մոտ՝ Ռուսաս-
տանում 1, 5 ու 2 անգամ մահացությունը մեծ է:

Միթե իրոք ըստ կրոնի մեր բնակչությունն ավելի
մեղավոր է, ավելի շատ մեղք է գործել, քան Անգլիայի,
Ֆրանսիայի և այլ բնակչությունը: Յեթե այդպես է, ապա
ինչո՞ւ մեզ մոտ որեցոր մահացության տոկոսը պակասում
է և վոչ թե մեծանում. չե՞ վոր անաստվածների թիվը
մեզ մոտ որեցոր աճում է, հետևապես ըստ կրոնի՝ մե-
ղավորների թիվն ել աճում է. ուրեմն և մահացությունը
պիտի աճեր. բայց մենք նկատում ենք հակառակը, մահա-
ցությունը գնալով շեշտակի կերպով իջնում է: Որինակ-

1913 թ. Ռուսաստանում 1000 բնակչից մահացել է 24,8 մարդ	
1927 թ. » » » » 13,1 »	

Ուրեմն մահացության պատճառն այստեղ պետք է
վորոշել վոչ թե աստծու վերաբերմունքի մեջ, այլ խոր-

հըրդալին իշխանության այն սահմանափակ ձեռնարկում-
ների և աշխատավորության տնտեսական դրույթյան մեջ,
վոր ձեռք ենք բերել մենք այս 14 տարվա ընթացքում:

Բերենք ուրիշ որինակ:

1914 թվին Փարիզում ամեն 10. 000 մահացության
դեպքից հարուստների թաղում թոքախտից մահանում ե-
լին 86 հոգի, իսկ բանվորական թաղից՝ 345 հոգի—չորս
անգամ ավելի: Ըստ կրոնի՝ այդ տարբերությունը պետք
է բացատրել նրանով, վոր բանվորներն ավելի շատ մեղ-
քեր են գործել, վորի համար ել աստված շատ է պատ-
ժում նրանց, քան հարուստներին-բուրժուաներին:

Ապուշները, հիմարները և մեր դասակարգային հակա-
ռակորդները միայն կարող են այսպես դատել ու կարծել,
վորպեսզի խաբեն աշխատավորությանը:

Հապա պատճառն ի՞նչ է:

Պատճառն այն է, վոր բանվորական թաղի բնակիչ-
ները սոված են ու քաղցած, իսկ հարուստ թաղինը՝ ի-
րենց կյանքն անցկացնելու, «քեֆի» ու «խնձույքի» մեջ,
պատճառն այն է, վոր բանվորն առավոտից մինչև յերեկո
քրտինք է թափում, աշխատելով առողջության համար
փաստակար պայմաններում, իսկ հարուստը, ունևորը մինչև
կեսօր պառկում է անկողնում. պատճառն այն է, վոր
բանվորական թաղի սենյակներն ամբողջ տարի արևի լե-
րես չեն տեսնում, իսկ հարուստ բուրժուայի սենյակները
լուսավոր են:

Մենք գիտենք, վոր արևի ճառագայթներն սպանում
են թոքախտի մանրեններին և իզուր չէ, վոր դեռ հին լա-
տինական առածն ասում է. «վորտեղ արև չի մտնում,
այնտեղ բժիշկն է շուտ-շուտ մահում»: Վերջապես, պատ-
ճառներից մեկն ել այն է, վոր Փարիզի այդ բանվորա-
կան թաղի ամեն մի սենյակում ապրում են 7-12 հոգի,
իսկ հարուստների թաղի մի սենյակին մի հոգի նույնիսկ

չի ընկնում կամ 2-3 հոգուց բաղկացած մի բուրժուա-
րնաանիք զբաղեցնում է առանձին շենքեր-կոտեժներ՝ իր
բազմաթիվ սենյակներով-հարմարություններով:

Ահա թե վորոնք են հիվանդությունների բուն պատ-
ճառները, ահա թե վորտեղ է թաղված շան գլուխը:

Այսօր, Հոկտեմբերյան հեղափոխության 14-րդ և հըն-
գամյակի յերրորդ՝ վճռական տարում, յերբ համատարած
կոլեկտիվացման հիման վրա կուլակությունը վորպես դա-
սակարգ վերանում է, բնական է, վոր դասակարգային
պայքարն էլ ավելի սրվում է: Կուլակությունն իր մահա-
մերձ ժամերին ամենակատաղի կերպով ոգտագործում է իր
ամենաուժեղ զենքերից մեկը՝ կրոնը, վորպեսզի նրա միջոցով
կարողանա գեթ լերկարացնել իր կյանքը:

Զնայած սրան, հիմա յեւ դեռ կան «իմաստուններ»,
վորոնք կարծում են, վոր հակակրոնական պայքար տա-
նելը միաք չունի, միևնույն է, մենք բոլորս էլ անաստված
ենք»,—և ալլն և ալլն: Այսպես ասողների դեմ պետք է
անողորմ պայքար մղել:

Թերագնահատել հակակրոնական պայքարը, հակա-
կրոնական աշխատանքը, նշանակում է ընկնել աջ ոպոր-
տունգիմի գիրկը, նշանակում է ջուր լցնել կուլակի ջրա-
դացին:

Զափազանց կարևոր է մի հանգամանք ևս. այդ ախ
է, վոր կրոնը շահագործող դասակարգի ձեռքում վորպես
շահագործման մի զենք՝ տարբեր ժամանակամիջոցներում
փոփոխվում է, փոփոխում է շահագործման, կեղեքման
ու խաբելության ձևերն ու միջոցները և հարմարվում է
համապատասխան այս կամ այն հասարակական տնտե-
սական ձևավորման:

Ինչ տարբերություն կա այդ նոր «ազատ լեկեղե-
ցականների» և հների միջև: Տարբերությունն այն է մի-
այն, վոր կյանքին հարմարվող այդ զանազան նոր կրոնա-

կան հոսանքներն էլ ավելի քողարկված են դուրս գա-
լիս դասակարգային պայքարի, էլ ավելի վանում են աշ-
խատավորության միտքը հիմնական խնդիրներից ու դա-
սակարգային պայքարից:

Մենք ինչպես պայքարում ենք հին լեկեղեցու,
հին կրոնի դեմ, նույնպես, գուցե էլ ավելի, պետք է
պայքարենք նաև նոր տեսակի կրոնական հոսանքների
դեմ, այնքանով, վորքանով «բոլոր արդի կրոնները ու լե-
կեղեցիները, բոլոր և ամեն տեսակի կրոնական կազմա-
կերպությունները մարքսիզմը միշտ քննարկում է վորպես
բուրժուական ուսակցիայի որգաններ, վորոնք ծառայում
են շահագործման պաշտպանությունը և բանվոր դասակարգը
շննհանելուն» (Լենին):

Այս բոլոր տեսակի կրոններն էլ շահագործման ու
ճնշման զենք են բուրժուազիայի ձեռքին: Իդուր չե, վոր
«Ազատ լեկեղեցի» ամսաթերթը «Բուդդայական և քրիս-
տոնեյական մերձեցում» վերնագրով մի հոգվածում մեջ
է բերում բուդդայական Սոնիսոհիթա մի աբբայի ճառը,
վորտեղ նա ասում է. «Անոնց սկզբունքներուն միջև
շատ մեծ տարբերություն մը չկա: Ինչո՞ւ համար ավելի
չեղբարեանան մեկ իդեայի մը շուրջը»¹:

Շատ ճիշտ է, նրանց մեջ «տարբերություն մը չկա»
վորպես բուրժուազիայի զինակից որգանների:

Սակայն քիչ հակահեղափոխական դեր չի կատարել
նաև Եջմիածինը: Բոլորի հիշողության մեջ դեռ թարմ է,
յերբ նա քաղաքացիական կռիվների ժամանակ դաշնակ-
ցականների հետ ձեռք-ձեռքի տված՝ կամավորական խմբեր
էր կազմակերպում և որհնելով ուսգմաճակատ ուղարկում
կարմիրների դեմ կռվելու համար: Եջմիածինը վորպես
ցարի ու բուրժուազիայի հյուս-հպատակ, լրտեսն ու զի-
նակիցը, համաշխարհային պատերազմի ժամանակ նույն-

¹ «Ազատ լեկեղեցի», 1928 թ. № 1-4:

պես հետ չեր մնում. որինակ, «վեհափառ հայրապետը պատվիրել էր կարևոր պատրաստություն տեսնել ընդունելու կամավորներին պատշաճ կերպով: Վեհափառի հրամանով առաջ ելին գնացել մինչև զվարթնոց ավերակ լեկեղեցին տ. Աշոտ լեպիսկոպոսը, տ. Բաբկեն վարդապետը... Յերևանի փոխ թեմակալ տ. Խորեն լեպիսկոպոս..., մինչև Նշմիածին. լեկել ելին՝ կամավորներին ուղեկցելու... Խմբապետներն էլին Քեոին, Խեչոն, Դրոն, Համազասպը. հետո սկսվեց կայսերական մտղթանք»...

Մտղթանքից ու զանազան ծիսակատարությունից հետո վեհափառն ասում է. «Գնացե՛ք, ձեզ են սպասում իմ տանը՝ զավակները. գնացե՛ք, աղատեցե՛ք նրանց կոտորածից և վրեժխնդիր լեղեք մեր դարավոր թշնամուց...»:

Ո՛ւր եր ուղարկում վեհափառը զինվորներին, լեթե վոչ «դարավոր թշնամի» թուրք և քուրդ աշխատավորութանը կոտորելու համար: Այս է լեղել Նշմիածնի դերը, ալդպես ել է ախոր: Նա լեղել է և է վողջ աշխատավորության դաժան թշնամին:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

	62
1. Կրոնը բուրժուազիայի ձեռքին՝ վորպես շահագործման մի զենք	7
2. Պատ պահելու սովորությունը, նրա ազդեցությունը որդանիդմի և կոլեկտիվի առողջության վրա, նրա առաջացման պատճառները.	17
3. Ծոմ ու հաղորդություն (հաշակում), նրանց փաստակարությունը և ծագումը.	19
4. Ուխտագնացություն և մատաղ.	22
5. Յեկեղեցու իրերն համբուրելը, սրա փաստները. խաչ, սրա ծագումը.	25
6. Թլպատություն և մկրտություն.	28
7. Կրոնական ուրիշ այլանդակություններ.	33
8. «Հրաշքներ», նրանց գիտական բացատրությունը.	35
9. Հիվանդի բուժումը մասունքների միջոցով: Մումիա	40
10. Բժշկականությունը և կրոնը	44
11. Կրոն և գիտություն	46
12. Հիվանդության հասկացողությունն ըստ հավատացյալների, սրբերի և աղթքների միջոցով բժշկվելը.	53
13. Միկրոբներ, մի քանի պատմական ակնարկներ	70
14. Հոգու հասկացողությունն ըստ աստվածաշնչի և ըստ մեր նախնիների.	77
15. Հին կրոնական կենցաղի մի քանի կոնկրետ արտահայտություններ.	83
16. Ասկետիզմ, ինկվիզիցիա.	101
17. Յեղրակացություն.	111

Տեխնիկական խմբագիր՝ Մ. Եփրեկ
Սրբազրիչ՝ Ա. Տեր-Մկրտչյան
Հանձնված է արտադրության 11 սեպտեմբերի 1932 թ.
Ստորագրված է տպագրելու 23 փետրվարի 1933 թ.
Տիրած 3.000 223.000 տպ. թշ.

Պետհրատի տպարան

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0158381

ԳԻՆԸ 1 Ռ. 60 Կ.

807

БИБЛИОТЕКА
ИНСТИТУТА
ВОСТОЧЕДНИИХ
Академии Наук
СССР

Д. Р. А. Мадоян
**РЕЛИГИЯ И ГИГИЕНА
ТРУДЯЩИХСЯ**

**партизман
Эривань**

1 9 3 3